

Joanna Chwaszcz | Iwona Niewiadomska
Stanisław Fel | Michał Wiechetek
Agnieszka Palacz-Chrisidis

Innowacyjne narzędzia do diagnozy potencjału readaptacyjnego osób zagrożonych wykluczeniem społecznym i zawodowym

---

Innowacyjne narzędzia
do diagnozy
potencjału readaptacyjnego
osób zagrożonych wykluczeniem
społecznym i zawodowym

Joanna Chwaszcz | Iwona Niewiadomska
Stanisław Fel | Michał Wiechetek
Agnieszka Palacz-Chrisidis

Innowacyjne narzędzia
do diagnozy
potencjału readaptacyjnego
osób zagrożonych wykluczeniem
społecznym i zawodowym

Projekt okładki i stron tytułowych

Anna Gogolewska

Ilustracja na okładce

KreativKolors/Shutterstock

Wydawca

Edyta Kunowska

Produkcja

Mariola Grzywacka

Łamanie

Bogusław Górecki

Recenzenci

Dr hab. Anna Śliz, prof. UO

Dr hab. Elżbieta Rydz

Niniejsza publikacja została zrealizowana w ramach projektu „**Komplet innowacyjnych narzędzi optymalizujących współpracę podmiotów z przedsiębiorcami w zakresie ułatwiania wchodzenia na rynek pracy więźniom opuszczającym zakłady karne**” w ramach umowy nr UDA-POKL.01.02.00-006-016/12-00 z póź. zm. zawartej dnia 15 czerwca 2012 r. pomiędzy Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich (Instytucja Pośrednicząca II stopnia) a Fundacją Rozwoju Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. **Projekt realizowany przez Fundację Rozwoju Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Al. Raclawickie 14, 20-950 Lublin, tel. (81) 445 32 34, tel./fax (81) 533 22 65**

Publikacja jest dystrybuowana bezpłatnie

Copyright © by Fundacja Rozwoju Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2015

ISBN 978-83-01-18182-6

Wydawnictwo Naukowe PWN SA

02-460 Warszawa, ul. Gottlieba Daimlera 2

tel. 22 69 54 321, faks 22 69 54 031

e-mail: pwn@pwn.com.pl; www.pwn.pl

Spis treści

Wstęp	9
Rozdział I. Zapotrzebowanie na innowacyjne narzędzia diagnostyczne w obszarze readaptacji społecznej i zawodowej osób opuszczających zakłady karne	11
1. Analiza sytuacji społecznej w kontekście zapotrzebowania na nowe rozwiązania w zakresie wsparcia readaptacji osób opuszczających zakłady karne	11
2. Zapotrzebowanie na wsparcie pracowników realizujących ustawowo lub statutowo cele readaptacyjne	12
2.1. Wnioski wynikające z projektu badawczo-rozwojowego „Model kompleksowego systemu współpracy z przedsiębiorcami dla wsparcia wchodzenia na rynek pracy młodych więźniów w województwie lubelskim”	14
2.1.1. Typy pracowników realizujących zadania wspierające readaptację zawodową i społeczną osób marginalizowanych	14
2.1.2. Dystrybucja zasobów przez pracowników o zróżnicowanym kapitale zawodowym	18
2.1.3. Poczucie własnej skuteczności u pracowników o zróżnicowanym kapitale zawodowym	20
2.1.4. Potrzeby szkoleniowe pracowników wspierających proces readaptacji	24
2.2. Wnioski z projektu badawczo-rozwojowego „Komplet innowacyjnych narzędzi optymalizujących współpracę podmiotów z przedsiębiorcami w zakresie ułatwiania wchodzenia na rynek pracy więźniom opuszczającym zakłady karne”	26
2.2.1. Kompetencje osób realizujących zawodowo i społecznie cele readaptacyjne	26
2.2.2. Potrzeby osób realizujących zawodowo i społecznie cele readaptacyjne	31
3. Zapotrzebowanie osób marginalizowanych w zakresie wsparcia ich readaptacji społecznej i zawodowej	32
3.1. Wnioski z projektu badawczego „Więzi Społeczne Zamiast Więzień”	35
3.1.1. Czynniki warunkujące przystosowanie osób aktualnie przebywających w zakładzie karnym	35
3.1.2. Czynniki warunkujące przystosowanie osób przebywających na wolności, które w przeszłości odbywały karę izolacji więziennej	35
3.1.3. Czynniki warunkujące przystosowanie osób nieletnich	36

3.2. Wnioski z projektu badawczo-rozwojowego „Model kompleksowego systemu współpracy z przedsiębiorcami dla wsparcia wchodzenia na rynek pracy młodych więźniów w województwie lubelskim”	36
3.2.1. Typy przystosowania osobistego więźniów	36
3.2.2. Czynniki konstytuujące sposób funkcjonowania młodych więźniów	37
3.3. Wnioski z projektu badawczo-rozwojowego „Komplet innowacyjnych narzędzi optymalizujących współpracę podmiotów z przedsiębiorcami w zakresie ułatwiania wchodzenia na rynek pracy więźniom opuszczającym zakłady karne”	42
3.3.1. Związek między gotowością do pracy a przystosowaniem osobistym w grupie byłych więźniów	42
3.2.2. Związek między gotowością do pracy a poczuciem własnej skuteczności	44
3.3.3. Korelacje gotowości do pracy byłych więźniów ze zmiennymi socjodemograficznymi	46

Rozdział II. Metody do jakościowego diagnozowania psychologicznych mechanizmów readaptacji społecznej byłych więźniów: spostrzegania sytuacji trudnych i preferowania strategii zaradczych w sytuacjach trudnych . . . . .

1. Wywiad do jakościowego diagnozowania spostrzeganych sytuacji trudnych	50
1.1. Znaczenie spostrzeganych sytuacji trudnych w procesie włączania społecznego ekswięźniów	50
1.2. Wnioski z badań dotyczących związków między spostrzeganymi sytuacjami trudnymi a włączaniem społecznym byłych więźniów	53
1.3. Zawartość treściowa wywiadu ukierunkowanego na badanie spostrzeganych przez byłego więźnia sytuacji trudnych w procesie readaptacji	54
1.4. Jakościowa interpretacja wyników odnoszących się do spostrzeganych przez ekswięźnia sytuacji trudnych w procesie readaptacji	73
2. Wywiad do jakościowego diagnozowania preferowanych strategii zaradczych w sytuacjach trudnych	74
2.1. Znaczenie preferowania strategii zaradczych w procesie włączania społecznego ekswięźniów	76
2.2. Wnioski z badań dotyczących związków między preferencją kompetencji zaradczych w sytuacjach trudnych a włączaniem społecznym byłych więźniów	77
2.3. Zawartość treściowa wywiadu ukierunkowanego na badanie preferowanych przez ekswięźnia strategii zaradczych w sytuacjach trudnych	79
2.4. Jakościowa interpretacja wyników odnoszących się do preferowania przez byłego więźnia strategii zaradczych w sytuacjach trudnych	99

Rozdział III. Metody do jakościowego diagnozowania realizacji zasady pomocniczości w inkluzji społecznej byłych więźniów . . . . .

1. Znaczenie zasady pomocniczości dla wspierania readaptacji społecznej byłych więźniów	102
2. Wywiady do jakościowego diagnozowania realizacji zasady pomocniczości	105
2.1. Zawartość treściowa wywiadu ukierunkowanego na badanie realizacji zasady pomocniczości w procesie inkluzji społecznej – pytania skierowane do specjalistów zajmujących się wspieraniem procesu readaptacji byłych więźniów	106

2.2. Jakościowa interpretacja wyników odnoszących się do realizacji zasady pomocniczości z perspektywy specjalistów dostarczających instytucjonalne wsparcie byłym więźniom	126
2.3. Zawartość treściowa wywiadu ukierunkowanego na badanie realizacji zasady pomocniczości w procesie inkluzji społecznej – pytania skierowane do byłych więźniów	128
2.4. Jakościowa interpretacja wyników odnoszących się do realizacji zasady pomocniczości z perspektywy odbiorców instytucjonalnego wsparcia (byłych więźniów)	147
Rozdział IV. Kwestionariusz diagnozujący gotowość do pracy osób zagrożonych wykluczeniem	150
1. Gotowość do pracy jako konsekwencja motywu przynależności społecznej	150
2. Etapy konstrukcji narzędzia mierzącego poziom gotowości do pracy osób zagrożonych wykluczeniem społecznym	155
3. Charakterystyka Skali Gotowości do Pracy Byłych Więźniów oraz jej właściwości psychometryczne	163
4. Normy	167
5. Stosowanie Skali Gotowości do Pracy Byłych Więźniów	168
5.1. Procedura badania	169
5.2. Interpretacja wyników	170
5.3. Obszary wykorzystania narzędzia	171
5.4. Przykładowe wyniki badań otrzymane za pomocą metody	171
6. Podsumowanie	174
Załączniki	176
Rozdział V. Kwestionariusz do diagnozy kondycji psychofizycznej osób w procesie readaptacji	182
1. Zdrowie jako ważny zasób readaptacyjny	183
2. Etapy tworzenia <i>Kwestionariusza do diagnozy kondycji psychofizycznej</i>	191
2.1. Charakterystyka badanej grupy	191
2.2. Wartości psychometryczne metody	192
2.3. Normy	198
2.4. Ostateczna wersja <i>Kwestionariusza do diagnozy kondycji psychofizycznej</i>	199
2.5. Procedura badania	199
2.6. Obliczanie i interpretacja wyników	201
2.7. Zastosowanie <i>Kwestionariusza do diagnozy kondycji psychofizycznej</i>	203
Załączniki	206
Bibliografia	209

Wstęp

Skuteczność prowadzonych działań readaptacyjnych w stosunku do różnych grup zagrożonych wykluczeniem sięga 30%, a często jest nawet znacząco niższa. Poszukując przyczyn niskiej skuteczności poprawy moralnej osób marginalizowanych, analitycy społeczni zwracają głównie uwagę na deficyty w kapitale wspierającym, instytucjonalnym, systemowym i osobowym, ale również na deficyty w kapitale readaptacyjnym, czyli zasobach, którymi dysponują osoby zagrożone wykluczeniem. Koncentracja na poszukiwaniu deficytów w zasobach oraz opracowywaniu strategii ich wyrównania lub kompensacji stanowi popularny model pracy w obszarze readaptacji (Wysocka 2009). Rozwiązanie to dopełnia coraz częściej model pozytywny, który zakłada poszukiwanie mocnych stron wśród osób czy grup o niskim potencjale readaptacyjnym oraz stymulowanie ich rozwoju. Innowacyjną formą readaptacji jest model transferu kapitału z jednostek czy grup wysokozasobowych na osoby czy społeczności niskozasobowe. Metoda ta polega na pracy z grupami heterogenicznymi pod względem poziomu zasobów rozwojowych. Zakłada ona przepływ potencjału z jednostek o wysokim poziomie zasobów rozwojowych na jednostki o niskim kapitale rozwojowym (Niewiadomska 2013).

Poszukując sposobów zwiększających skuteczność readaptacji społecznej różnorodnych grup zagrożonych wykluczeniem oraz inspirując się dotychczas wypracowanymi rozwiązaniami w dziedzinie wsparcia readaptacji społecznej i zawodowej, autorzy książki podjęli poszukiwania w obszarze trafności wsparcia. Zaplanowano długoterminowy projekt badawczy, na który składa się kilka mniejszych projektów. Do tej pory (tzn. do 2015 r.) przeprowadzono trzy projekty badawcze, finansowane z Europejskiego Funduszu Społecznego. W pierwszym, prowadzonym w latach 2009–2011 zweryfikowano zasoby rozwojowe związane z sukcesem readaptacyjnym w następujących grupach osób: nieletnich, więźniów, byłych więźniów. Dwa kolejne projekty o charakterze badawczo-rozwojowym były realizowane w latach 2012–2015. Pozwoliły one na: poznanie zapotrzebowania więźniów przygotowujących się do wolności oraz byłych więźniów na konkretne formy wsparcia ich readaptacji; poznanie potrzeb osób wspierających proces readaptacji w kontekście ich pracy z osobami marginalizowanymi oraz potrzeb podmiotów realizujących zadania readaptacyjne w zakresie współpracy z innymi podmiotami i przedsiębiorcami.

W publikacji chcemy podzielić się z Czytelnikami częścią wyników otrzymanych w ramach realizacji projektów oraz wypracowanymi rozwiązaniami odnoszącymi się do obszaru diagnozy kapitału readaptacyjnego osób zagrożonych wykluczeniem społecznym i zawodowym. Praca ma charakter interdyscyplinarny. W opracowaniu innowacyjnych metod diagnozy kapitału readaptacyjnego uczestniczyli naukowcy reprezentujący różne ośrodki naukowe w Polsce i różne dyscypliny oraz praktycy realizujący ustawowo lub statutowo cele readaptacyjne. Mamy nadzieję, że publikacja ta będzie dla Czytelnika użyteczna, dostarczy dowodów empirycznych i teoretycznych dla innowacyjnego myślenia w kontekście diagnozy potencjału readaptacyjnego oraz wyposaży go w konkretne narzędzia do pracy z osobami wymagającymi szczególnego wsparcia na rynku pracy.

Bibliografia

- Niewiadomska I. (2013). *Auctorio Libertas. Model wczesnej interwencji socjalnej*: Fundacja PAN.
Wysocka E. (2009). *Diagnoza w resocjalizacji*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Zapotrzebowanie na innowacyjne narzędzia diagnostyczne w obszarze readaptacji społecznej i zawodowej osób opuszczających zakłady karne

Zapotrzebowanie na nowe narzędzia w zakresie diagnozy i konstruowania indywidualnych ścieżek readaptacji zostanie przedstawione przez analizę sytuacji społecznej, zapotrzebowania na wsparcie zawodowe osób realizujących ustawowo i statutowo działania wspierające readaptację grup zagrożonych wykluczeniem oraz analizę potrzeb odbiorców wsparcia.

1. Analiza sytuacji społecznej w kontekście zapotrzebowania na nowe rozwiązania w zakresie wsparcia readaptacji osób opuszczających zakłady karne

Aktualnie w jednostkach penitencjarnych w Polsce przebywa 83 898 osób, w tym 28 362 kobiet. Skazani stanowią 76 512 osób, w tym 2317 to kobiety. Młodzi więźniowie stanowią 78 994 osób. Średni wymiar kary wynosi 32,51 miesiąca. W oddziałach zamkniętych umieszczonych pozostaje 46,2% skazanych, w oddziałach półotwartych – 48,7% osadzonych, a w oddziałach otwartych – 5,1%. Zaludnienie ośrodków penitencjarnych w 2014 r. wahało się od 91% do 100%. Zatrudnionych wśród skazanych jest 24 309 osób, w tym odpłatnie 9184 osadzonych. Więźniowie pracują głównie przy pracach publicznych i na cele charytatywne. Koszt wydatków Polski na utrzymanie więźniów w 2014 roku to kwota 2,4 mld zł. Miesięczna kwota ze strony państwa przeznaczona na utrzymanie więźnia to 2500 zł na skazanego. W Polsce w więzieniach przebywa największa liczba więźniów w całej Europie. Rocznie zakłady karne opuszcza około 90 tys. osób; średnio w miesiącu 7650, a przyjmowane jest około 7400 skazanych (statystyki Służby Więziennej). Znaczący odsetek więźniów to osoby wielokrotnie skazane. Jedynie 10–15% więźniów

opuszczających placówki penitencjarne po odbyciu kary pozbawienia wolności podejmując stałe zatrudnienie (Banerski 2011, s. 5).

Grupą szczególnego zainteresowania są młodzi więźniowie do 25. roku życia. Są oni szczególnie narażeni na wykluczenie społeczne i zawodowe ze względu na brak kompetencji poruszania się na rynku pracy, funkcjonowania osobowościowego i społecznego. Ich wsparcie jest utrudnione ze względu na liczne bariery w wielu systemach i środowiskach, w których funkcjonują oraz negatywny stereotyp więźnia istniejący w społeczeństwie. Osoby młode do 25. roku życia odznaczają się dynamicznym rozwojem psychospołecznym, są bardziej podatne na oddziaływanie korekcyjne i rozwój zawodowy. Ich potencjał rozwojowy umożliwia podjęcie efektywnych oddziaływań readaptacyjnych.

Doniesienia z analiz własnych prowadzone od 2000 roku, potwierdzone naukowo na świecie, wskazują, że skuteczna readaptacja więźniów i byłych więźniów jest związana ze wsparciem celowym zasobów osób zagrożonych wykluczeniem takich jak: zasobów wewnętrznych, relacji rodzinnych, zdrowia (Visher, La Vigne, Travis 2004; Shinkfield, Graffam 2007; Shivy, Victoria, Wu 2007); wsparcia środowiska lokalnego (Kubrin, Stewart, 2006); zasobu podmiotowego o charakterze zarządzającym – poczucia własnej skuteczności (Leverentz 2010; Niewiadomska, Chwaszcz, Augustynowicz 2010).

Wszelkie działania w obszarze readaptacji społecznej i zawodowej osób opuszczających zakłady karne powinny zostać poprzedzone oszacowaniem poziomu i charakteru kapitału readaptacyjnego skazanych w wymiarze społecznym i zawodowym dzięki zastosowaniu trafnych do tego pomiaru narzędzi. Na podstawie kapitału podmiotowego i zawodowego więźnia czy byłego więźnia oraz przy uwzględnieniu zasobów środowiskowych może zostać wyznaczona indywidualna ścieżka readaptacji społeczno-zawodowej osoby zagrożonej wykluczeniem (Visher, Travis 2003; Niewiadomska, Chwaszcz, Augustynowicz, Bartczuk 2014). Trafność diagnozy i trafność wsparcia w stosunku do potrzeb osób marginalizowanych może znacząco zwiększyć prawdopodobieństwo uzyskania sukcesu readaptacyjnego.

2. Zapotrzebowanie na wsparcie pracowników instytucji realizujących ustawowo lub statutowo cele readaptacyjne

W celu poznania zapotrzebowania na wsparcie osób realizujących zawodowo lub społecznie cele ustawowe i/lub statutowe związane ze wsparciem readaptacji społecznej i zawodowej osób zagrożonych wykluczeniem przeprowadzono w dwóch projektach badania empiryczne, które dodatkowo zweryfikowano w dyskusjach panelowych z osobami pracującymi w obszarze readaptacji społecznej i zawodowej. Prowadzone badania miały zarówno charakter ilościowy, z użyciem kwestionariuszy, jak i jakościowy, przy zastosowaniu wywiadu indywidualnego i grupowego.

Projekt 1.

„Model kompleksowego systemu współpracy z przedsiębiorcami dla wsparcia wchodzenia na rynek pracy młodych więźniów w województwie lubelskim”

W ramach projektu, realizowanego w latach 2012–2014, przebadano próbę 280 osób, reprezentantów instytucji wspomagających pozytywną readaptację zawodową i społeczną grup zagrożonych wykluczeniem takich jak: pośrednictwa pracy, pomocy społecznej, służby więziennej, służby kuratorskiej, organizacji pozarządowych i grup samopomocowych oraz przedsiębiorców. Badania prowadzono przy użyciu następujących metod: Arkusz biograficzny, służył do zebrania podstawowych danych socjodemograficznych (m.in. wiek, płeć, wykształcenie, miejsce pracy, charakter pracy, najczęściej doświadczane problemy zawodowe, poziom satysfakcji z wykonywanych obowiązków, sposób postrzegania więźniów), z uwagi na charakter badanej grupy część pytań było przygotowanych tylko dla pracodawców (m.in. wielkość firmy, branża, skłonność zatrudnienia byłego więźnia, umiejętności oczekiwane od więźnia, czynniki zwiększające chęć zatrudnienia osób skazanych); Autorska Skala Przystosowania do Miejsca Pracy (PDM), zawierająca osiem wymiarów: relacje interpersonalne (otwartość i komunikacja), kompetencje zawodowe (posiadanie i rozwój), gotowość do współpracy (wewnątrz i na zewnątrz instytucji), stosunek do beneficjenta, doświadczanie problemów zawodowych, doświadczanie wsparcia, stosunek do etosu/standardów zawodowych, satysfakcja zawodowa; Skala ZH bazująca na koncepcji zachowania zasobów S. Hobfolla; Kwestionariusz Oceny Własnego Życia (KOWZ) autorstwa I. Niewiadomskiej; Skala Zapotrzebowania na Szkolenia, skala autorska opracowana na potrzeby projektu; Kwestionariusz Aprobata Społecznej R.Ł. Drwala i J. Wilczyńskiej.

W badanej grupie kobiety stanowiły 60%, mężczyźni 40%. Średni wiek badanych wynosił 38 lat, 82% badanych miało wykształcenie wyższe. Osoby badane najliczniej były reprezentowane przez przedstawicieli pomocy społecznej 26%, służbę więzienną 20%, przedsiębiorców 17%, przedstawicieli pośrednictwa pracy i doradców zawodowych 16%, służbę kuratorską 13%. Najmniej liczne grupy stanowili przedstawiciele organizacji pozarządowych 5% oraz grup samopomocowych 2,5%.

Projekt 2.

„Komplet innowacyjnych narzędzi optymalizujących współpracę podmiotów z przedsiębiorcami w zakresie ułatwiania wchodzenia na rynek pracy więźniom opuszczającym zakłady karne”

W badaniach realizowanych w ramach projektu, w latach 2012–2015, wzięło udział 800 pracowników różnych instytucji na terenie całego kraju, którzy realizują zadania zawodowe w zakresie wsparcia readaptacji osób marginalizowanych oraz przedsiębiorcy. W badaniach zastosowano następujące metody: wywiad standaryzowany obejmujący zmienne socjodemograficzne (wiek, płeć, wykształcenie, miejsce pracy, czas pracy w latach, charakter pracy itp.); Skala częstości udzielania określonych form wsparcia osobom marginalizowanym w tym byłym więźniom (wsparcie materialne, instrumentalne, emocjonalne); Skala satysfakcji z wykonywanej pracy; Pytania

otwarte w zakresie doświadczanych problemów w kontakcie z byłym więźniem; Skala Kompetencji Osób Wspierających Byłych Więźniów, powstała na potrzeby realizacji projektu, wzorowana na Kwestionariuszu Kompetencji Społecznych A. Matczak, zadaniem osób badanych była ocena własnej efektywności w różnych sytuacjach związanych z kontaktem z byłymi więźniami lub wykonywaniem obowiązków zawodowych; Skala zapotrzebowania na pracę byłych więźniów; Skala Przystosowania do Miejsca Pracy; Kwestionariusz Oceny Własnego Życia KOWZ I. Niewiadomskiej. Do obliczeń zastosowano następujące statystyki: opisowe (częstości, procenty, skumulowane procenty, mediana, średnia ranga, średnia, odchylenie standardowe), współczynniki korelacji r-Pearsona i rho-Spearmana, jednoczynnikową analizę wariancji i testy istotności różnic dla k grup niezależnych (test Kruskala–Wallisa), test U-Manna–Whitneya dla dwóch grup niezależnych, test χ^2 dla danych nominalnych.

Kobiety stanowiły 70% próby, mężczyźni – 30%. Średni wiek osób badanych wyniósł 37 lat. 62% pracowników miała wykształcenie wyższe, 34% – średnie, 4% – wykształcenie zawodowe. Badane osoby reprezentowały następujące kategorie zawodowe: 28% stanowili pracodawcy, 26% – pracownicy sektora pośrednictwa pracy, 24% – pracownicy pomocy społecznej, 19% – członkowie organizacji pozarządowych, 3% – przedstawiciele innych podmiotów. Zaznaczyć należy, że 57 osób z grupy 800 nie zaznaczyło kategorii użytkowników (brak danych). Większość badanych pracodawców stanowili właściciele mikroprzedsiębiorstw (48%), następnie małych przedsiębiorstw (20%), średnich (18%) i dużych przedsiębiorstw (13%). Wśród pracodawców przeważali znacząco przedstawiciele sektora usługowego (62%), następnie handlu (24%) i produkcji (13,5%). Obecnie tylko 11% z badanych przedsiębiorców zatrudnia byłych więźniów.

Wstępna analiza uzyskanych wyników oraz oszacowanie ilości braków danych doprowadziły do odrzucenia 57 osób, które nierzetelnie wypełniły zastawy badawcze. Osoby te nie były brane pod uwagę w dalszych analizach statystycznych.

Dalej zostaną przedstawione rezultaty badań potwierdzające zapotrzebowanie osób pracujących z grupami zagrożonymi wykluczeniem na wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w zakresie wsparcia readaptacji społecznej i zawodowej.

2.1. Wnioski wynikające z projektu badawczo-rozwojowego „Model kompleksowego systemu współpracy z przedsiębiorcami dla wsparcia wchodzenia na rynek pracy młodych więźniów w województwie lubelskim”

2.1.1. Typy pracowników realizujących zadania wspierające readaptację zawodową i społeczną osób marginalizowanych

Typologii pracowników realizujących zadania wspierające readaptację społeczną i/lub zawodową dokonano na podstawie wyników uzyskanych za pomocą Skali Przystosowania do Miejsca Pracy przy wykorzystaniu jednoczynnikowej analizy wariancji.

Opis Skali Przystosowania do Miejsca Pracy

Punktem wyjścia w konstrukcji skali było wyodrębnienie metodą sędziów kompetentnych w funkcjonowaniu zawodowym 8 obszarów:

- relacje interpersonalne (otwartość i komunikacja);
- kompetencje zawodowe (posiadanie i rozwój);
- gotowość do współpracy (wewnątrz i na zewnątrz instytucji);
- stosunek do beneficjenta;
- doświadczanie problemów zawodowych;
- doświadczanie wsparcia;
- stosunek do etosu/standardów zawodowych;
- satysfakcja zawodowa.

Następnie do każdego z obszarów sędziowie kompetentni (psychologowie) ułożyli po kilka wskaźników (twierdzeń mierzących daną kategorię). Twierdzenia te posłużyły do stworzenia eksperymentalnej wersji metody. Zastosowano w niej 5-stopniowy system odpowiedzi. Każda z badanych osób odnosiła się do twierdzeń przez zaznaczenie odpowiedzi na skali od 1 (zdecydowanie nie) do 5 (zdecydowanie tak). Po przeprowadzeniu badań, wśród reprezentantów instytucji pomocowych i pracodawców mających kontakt z więźniami, na zebrany materiał empiryczny przeprowadzono analizę czynnikową i wyodrębniono pięć wymiarów: Otwartość na współpracę (Alfa Cronbacha 0,828), Aktywny rozwój zawodowy (Alfa Cronbacha 0,821), Satysfakcja z wykonywanej pracy (Alfa Cronbacha 0,779), Otwartość na wsparcie Alfa Cronbacha 0,741), Przestrzeganie standardów (Alfa Cronbacha 0,651).

Typy pracowników instytucji wspierających readaptację grup zagrożonych wykluczeniem

Typ o wysokich potrzebach wsparcia zawodowego obejmuje 70 pracowników, co stanowi 25% badanej populacji. Są to osoby o niskich kompetencjach zawodowych. Charakteryzuje je: niska otwartość na współpracę, niska otwartość na wsparcie, zachowawcza aktywność, niewystarczająca satysfakcja z pracy, nieprzestrzeganie standardów zawodowych.

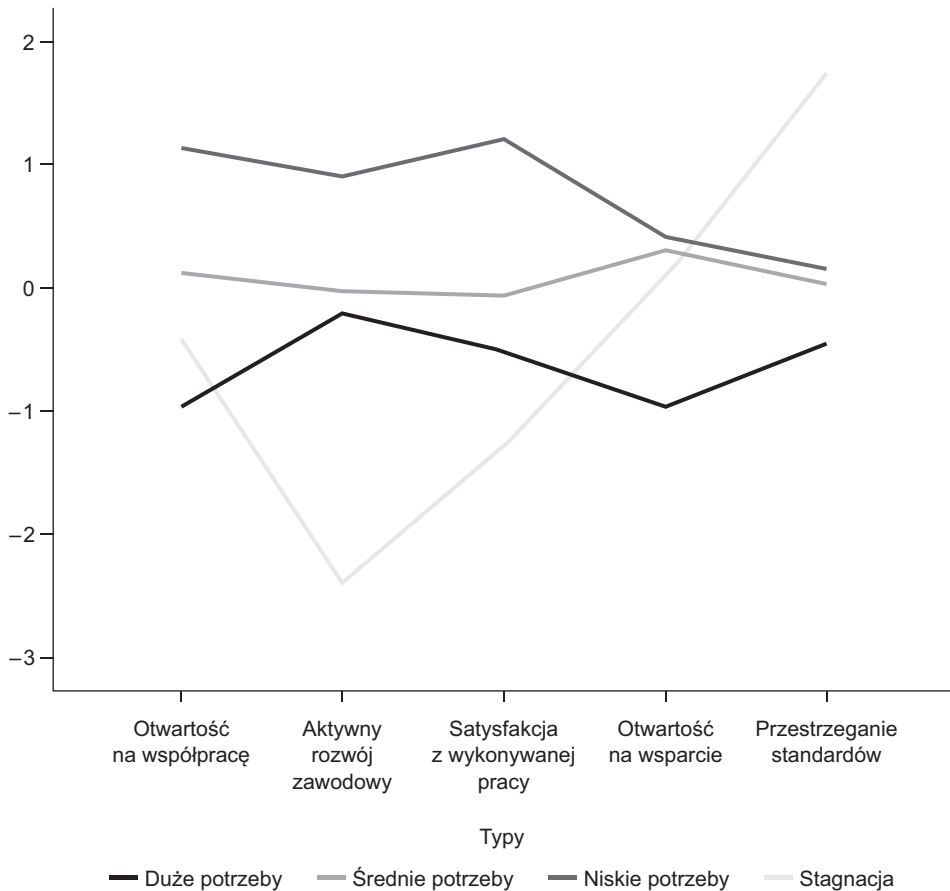
Typ o średnich potrzebach obejmuje najliczniejszą grupę 149 osób, co stanowi 53% badanych. Są to osoby o umiarkowanym zapotrzebowaniu na wsparcie rozwoju zawodowego. Cechuje je otwartość na współpracę, aktywność zawodowa, satysfakcję z pracy przejawiają na średnim poziomie. Nieco wyższy poziom jest charakterystyczny dla przestrzegania standardów i otwartości na wsparcie.

Typ o niskich potrzebach wsparcia zawodowego obejmuje 50 osób, co stanowi 18% badanych. Charakteryzuje się niskim zapotrzebowaniem na wsparcie funkcjonowania zawodowego. Typ ten obejmuje osoby dobrze funkcjonujące w środowisku pracy.

Typ określony jako „Stagnacja” stanowi najmniej liczną grupę, obejmuje 11 osób, 4% badanych. Należą tu osoby o bardzo niskim nasileniu czynnika „aktywność zawodowa”, nie podejmują one żadnych kroków związanych z rozwojem zawodowym, nie realizują potrzeby rozwoju zawodowego, odczuwają niską satysfakcję z pracy,

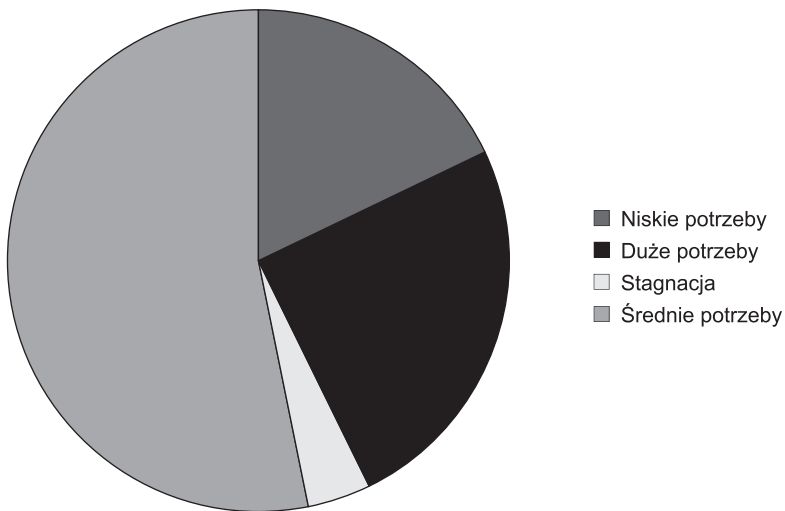
są mało otwarte na wsparcie i współpracę, z bardzo dużą dbałością przestrzegają standardów zawodowych. Osoby te koncentrują się na samym warsztacie swojej pracy. Można je scharakteryzować jako wypalone zawodowo, przejawiające działania rutynowe*.

Wykres 1. Typy pracowników instytucji realizujących zadania readaptacyjne wyodrębnione, przy wykorzystaniu jednoczynnikowej analizy wariancji, na podstawie wyników uzyskanych w Skali Przystosowania do Miejsca Pracy

Po wyodrębnieniu typów funkcjonowania zawodowego pracowników instytucji realizujących zadania readaptacyjne poddano je analizie w kontekście czynników socjodemograficznych.

* W związku z tym, że grupa ta jest marginalna, nie będzie ujęta w dalszych statystykach.

Wykres 2. Rozkład procentowy osób realizujących ustawowo i/lub statutowo zadania readaptacyjne, o zróżnicowanych potrzebach wsparcia rozwoju zawodowego

Porównanie osób o zróżnicowanym zapotrzebowaniu na wsparcie zawodowe (typy pracowników) pod względem zmiennych socjodemograficznych pozwala na wyciągnięcie następujących wniosków:

- Pracownicy o niskim, średnim i wysokim zapotrzebowaniu na wsparcie zawodowe nie różnią się wiekiem. Nie ma więc przesłanek do wnioskowania, że typ funkcjonowania zawodowego zależy od wieku.
- Funkcjonowanie zawodowe badanych osób nie jest również związane z płcią. Nie zaobserwowano różnic istotnych statystycznie w rozkładzie płci w poszczególnych typach funkcjonowania zawodowego.
- Nie ma związku między pracą w dużej, średniej czy małej firmie a funkcjonowaniem badanych w określonym typie zapotrzebowania na wsparcie. Zapotrzebowanie na wsparcie zawodowe nie zależy od wielkości instytucji, w której pracują osoby wspomagające proces readaptacji grup marginalizowanych.
- Rozkład pracowników poszczególnych instytucji w typach funkcjonowania zawodowego jest podobny. Nie można wnioskować o typie funkcjonowania zawodowego charakterystycznym dla danej instytucji. Istnieją przesłanki, że typ funkcjonowania zawodowego będzie związany z czynnikami osobistymi/podmiotowymi.
- Średni okres pracy z więźniami osób z typu o niskich potrzebach wsparcia rozwoju zawodowego wynosił 8 lat, z typu o średnich potrzebach 7,5 roku, o dużych potrzebach – 9 lat. Wzrost zapotrzebowania na wsparcie wraz z upływem czasu pracy z osobami zagrożonymi wykluczeniem może być symptomem zagrożenia wypaleniem zawodowym tej grupy.

- Najwyższą satysfakcję z pracy odczuwają osoby z typu o najwyższych kompetencjach i najniższym zapotrzebowaniu na wsparcie zawodowe.
- Zachodzi istotna różnica w zakresie odczuwanej satysfakcji z pracy między typem o niskich i wysokich potrzebach wsparcia rozwoju zawodowego. Osoby o niskich potrzebach wsparcia, czyli wysokim potencjale są znacznie bardziej usatysfakcjonowane ze swojej pracy niż osoby o większych potrzebach wsparcia i niższym kapitale zawodowym. Argument ten stanowi kolejną przesłankę do wnioskowani o zagrożeniu wypaleniem zawodowym pewnej grupy osób wspierających proces readaptacji grup marginalizowanych. Są to osoby z 9 i więcej letnim stażem pracy, z niskim kapitałem zawodowym, odczuwające niską satysfakcję z pracy.
- Rozwój zawodowy pracowników instytucji wspierających jest bezpośrednio związany z satysfakcją z wykonywanej pracy. Na poziom satysfakcji z pracy w dużej mierze wpływa, według ocen badanych, poczucie skuteczności i efektywności własnej pracy, które wyznaczają między innymi sukcesy readaptacyjne podopiecznych.

2.1.2. Dystrybucja zasobów przez pracowników o zróżnicowanym kapitale zawodowym

Pracownicy różnego typu instytucji i organizacji, wspierający proces readaptacji osób marginalizowanych, różnią się w poszczególnych typach funkcjonowania, wyodrębnionych ze względu na potrzeby wsparcia zawodowego, pod względem dystrybucji zasobów.

Dystrybucję zasobów mierzono przy wykorzystaniu Skali ZH bazującej na koncepcji zachowania zasobów S. Hobfolla (1989). Do zastosowanej wersji metody wybrano 25 zasobów, które dawały najsilniejsze powiązania we wcześniejszych badaniach dotyczących przystosowania społecznego (Kalinowski, Niewiadomska 2010). Zadaniem badanych było odniesienie się do stopnia pozyskania (Proszę ocenić stopień pozyskania) i utarty (Proszę ocenić stopień utraty) konkretnego zasobu w ostatnim roku. Oceny były dokonywane na skali od 0 (nic) do 4 (bardzo dużo).

Występują znaczące różnice między pracownikami o wysokim, średnim i niskim kapitale zawodowym w zakresie pozyskiwania oraz utraty zasobów. Osoby o wysokim i średnim kapitale zawodowym pozyskują więcej zasobów niż osoby o niskich kompetencjach zawodowych.

W utracie zasobów istotne różnice statystycznie występują między pracownikami o niskich potrzebach wsparcia rozwoju zawodowego, obejmującymi osoby wysokokapitałowe, a pracownikami o wysokich potrzebach wsparcia zawodowego, obejmującymi osoby niskokapitałowe.

Osoby o niskim kapitale zawodowym utraciły w znacznie większym stopniu wszystkie z poddanych badaniom zasobów podmiotowych w tym zarządzających oraz zasobów stanu związanych z funkcjonowaniem w środowisku pracy.

Tabela 1. Dystrybucja zasobów przez typy pracowników o zróżnicowanych potrzebach wsparcia zawodowego

		N	Średnia	Odchylenie standardowe	Minimum	Maksimum
	Typy pracowników					
Zysk zasobów	Niskie potrzeby/ wysoki kapitał	50	2,7814	0,67307	1,00	3,96
	Średnie potrzeby/ średni kapitał	147	2,2003	0,69868	0,08	4,00
	Wysokie potrzeby/ niski kapitał	70	2,3869	0,76934	0,16	3,68
	Ogółem	267	2,3580	0,74335	0,08	4,00
Strata zasobów	Niskie potrzeby/ wysoki kapitał	48	0,8225	0,89201	0,00	3,00
	Średnie potrzeby/ średni kapitał	146	1,0336	0,77851	0,00	3,13
	Wysokie potrzeby/ niski kapitał	70	1,7557	0,88007	0,00	3,38
	Ogółem	264	1,1867	0,89606	0,00	3,38

Tabela 2. Różnice w dystrybucji zasobów przez pracowników o zróżnicowanym potencjale zawodowym

		Suma kwadratów	df	Średni kwadrat	F	Istotność
Zysk zasobów	Między grupami	12,676	2	6,338	12,458	0,000
	Wewnątrz grup	134,308	264	0,509		
	Ogółem	146,984	266			
Strata zasobów	Między grupami	32,450	2	16,225	23,695	0,000
	Wewnątrz grup	178,720	261	0,685		
	Ogółem	211,170	263			

Jednoczynnikowa ANOVA.

Tabela 3. Różnice w dystrybucji zasobów między typami użytkowników

(I) Potrzeby: niskie		
Zmienna zależna	(J) Potrzeby	
	średnie	wysokie
Zysk zasobów	0,000	0,009
Strata zasobów	0,277	0,000

Test post hoc, porównanie wielokrotne.

2.1.3. Poczucie własnej skuteczności u pracowników o zróżnicowanym kapitale zawodowym

Zachodzą istotne różnice między typami użytkowników wyodrębnionymi na podstawie kapitału zawodowego, w zakresie spostrzegania sukcesów, porażek i sytuacji trudnych w trzech perspektywach czasowych: przeszłości, teraźniejszości i przyszłości.

Poczucie własnej skuteczności było mierzone zmodyfikowaną wersją Kwestionariusza Oceny Własnego Życia I. Niewiadomskiej. Metoda ta podobnie jak wersja wyjściowa zawiera pozycje dotyczące badania nasilenia sytuacji trudnych (deprywacja potrzeb psychicznych i biologicznych, nadmierne obciążenie fizyczne i/lub psychiczne, konflikty wewnętrzne, poczucie zagrożenia, przeszkody w realizacji celów, trudności w zrozumieniu nowych napływających bodźców), doświadczanych sukcesów oraz doświadczanych porażek w życiu osobistym, rodzinnym i zawodowym w ramach trzech perspektyw czasowych (przeszłość, teraźniejszość, przyszłość). Poszczególne pozycje oceniane są na skali od 1 (nigdy) do 5 (bardzo często). W stosunku do oryginalnej wersji zastosowaną w projekcie metodę wzbogacono o perspektywę perswazyjną (jak często w przyszłości inni ludzie mówili/mówią/będą mówić, że...) oraz piętnaście zdań niedokończonych odnoszących się do funkcjonowania w różnych sferach życia (np. Do zadań, którym nie mogę podołać zaliczam...).

Tabela 4. Wyniki uzyskane przez poszczególne typy pracowników w zakresie czynników kształtujących poczucie własnej skuteczności

		N	Średnia	Odchylenie standardowe	Minimum	Maksimum
Sytuacje trudne w przeszłości	Niskie	49	16,7551	4,08009	8,00	27,00
	Średnie	149	17,9866	4,57813	8,00	34,00
	Wysokie	70	19,7571	5,60651	7,00	33,00
	Ogółem	268	18,2239	4,87621	7,00	34,00
Sukcesy w przeszłości	Niskie	50	15,8000	2,91373	8,00	20,00
	Średnie	149	14,0604	2,83374	5,00	20,00
	Wysokie	70	14,1571	2,51739	7,00	20,00
	Ogółem	269	14,4089	2,83963	5,00	20,00
Porażki w przeszłości	Niskie	50	7,7600	2,88953	4,00	14,00
	Średnie	149	9,2148	2,59304	4,00	17,00
	Wysokie	70	10,6000	2,75786	4,00	17,00
	Ogółem	269	9,3048	2,84356	4,00	17,00
Perswazja w przeszłości	Niskie	50	36,2800	8,07374	14,00	50,00
	Średnie	148	32,4122	6,94187	10,00	50,00
	Wysokie	70	32,6000	6,17005	12,00	50,00
	Ogółem	268	33,1828	7,10964	10,00	50,00

		N	Średnia	Odchylenie standardowe	Minimum	Maksimum
Sytuacje trudne w terażniejszości	Niskie	50	13,9200	3,84304	7,00	24,00
	Średnie	148	15,3581	5,13890	7,00	31,00
	Wysokie	69	17,9710	5,78276	7,00	34,00
	Ogółem	267	15,7640	5,27803	7,00	34,00
Sukcesy w terażniejszości	Niskie	50	15,7400	3,35523	6,00	20,00
	Średnie	144	13,5486	3,04702	5,00	20,00
	Wysokie	68	12,8382	2,86830	6,00	20,00
	Ogółem	262	13,7824	3,21073	5,00	20,00
Porażki w terażniejszości	Niskie	49	6,4286	2,70801	4,00	16,00
	Średnie	147	8,2381	3,18458	4,00	20,00
	Wysokie	69	10,5652	3,26964	4,00	18,00
	Ogółem	265	8,5094	3,41245	4,00	20,00
Perswazja w terażniejszości	Niskie	50	35,9400	8,41624	14,00	50,00
	Średnie	148	31,5946	7,71238	12,00	50,00
	Wysokie	69	32,4058	6,88203	10,00	50,00
	Ogółem	267	32,6180	7,79074	10,00	50,00
Sytuacje trudne w przyszłości	Niskie	48	14,5625	5,04409	7,00	23,00
	Średnie	148	16,2365	5,01611	2,00	29,00
	Wysokie	67	19,1940	4,94589	7,00	32,00
	Ogółem	263	16,6844	5,23377	2,00	32,00
Sukcesy w przeszłości	Niskie	48	15,8542	3,15547	8,00	20,00
	Średnie	146	13,8219	2,93301	6,00	20,00
	Wysokie	67	13,1045	2,93946	6,00	20,00
	Ogółem	261	14,0115	3,10642	6,00	20,00
Porażki w przyszłości	Niskie	48	7,1667	2,73148	4,00	12,00
	Średnie	146	8,6233	3,08755	4,00	20,00
	Wysokie	67	10,1045	2,94975	4,00	17,00
	Ogółem	261	8,7356	3,13342	4,00	20,00
Perswazja w przyszłości	Niskie	49	35,5714	9,03004	13,00	50,00
	Średnie	146	31,6507	7,17620	10,00	50,00
	Wysokie	67	31,0448	7,05054	10,00	50,00
	Ogółem	262	32,2290	7,66948	10,00	50,00

Jednoczynnikowa analiza wariancji.

Tabela 5. Różnice w zakresie komponentów kształtujących poczucie własnej skuteczności u pracowników o zróżnicowanym kapitale zawodowym

		Suma kwadratów	df	Średni kwadrat	F	Istotność
Sytuacje trudne w przeszłości	Między grupami	278,661	2	139,331	6,083	0,003
	Wewnątrz grup	6 069,906	265	22,905		
	Ogółem	6 348,567	267			
Sukcesy w przeszłości	Między grupami	119,291	2	59,645	7,771	0,001
	Wewnątrz grup	2 041,728	266	7,676		
	Ogółem	2 161,019	268			
Porażki w przeszłości	Między grupami	237,956	2	118,978	16,406	0,000
	Wewnątrz grup	1 929,048	266	7,252		
	Ogółem	2 167,004	268			
Perswazja w przeszłości	Między grupami	591,303	2	295,651	6,071	0,003
	Wewnątrz grup	12 904,738	265	48,697		
	Ogółem	13 496,041	267			
Sytuacje trudne w teraźniejszości	Między grupami	530,493	2	265,246	10,179	0,000
	Wewnątrz grup	6 879,642	264	26,059		
	Ogółem	7 410,135	266			
Sukcesy w teraźniejszości	Między grupami	260,099	2	130,049	13,858	0,000
	Wewnątrz grup	2 430,500	259	9,384		
	Ogółem	2 690,599	261			
Porażki w teraźniejszości	Między grupami	514,603	2	257,302	26,337	0,000
	Wewnątrz grup	2 559,623	262	9,770		
	Ogółem	3 074,226	264			
Perswazja w teraźniejszości	Między grupami	709,900	2	354,950	6,071	0,003
	Wewnątrz grup	15 435,133	264	58,466		
	Ogółem	16 145,034	266			
Sytuacje trudne w przyszłości	Między grupami	667,793	2	333,896	13,337	0,000
	Wewnątrz grup	6 509,013	260	25,035		
	Ogółem	7 176,806	262			
Sukcesy w przyszłości	Między grupami	223,348	2	111,674	12,606	0,000
	Wewnątrz grup	2 285,618	258	8,859		
	Ogółem	2 508,966	260			

		Suma kwadratów	df	Średni kwadrat	F	Istotność
Porażki w przyszłości	Między grupami	245,542	2	122,771	13,729	0,000
	Wewnątrz grup	2 307,216	258	8,943		
	Ogółem	2 552,759	260			
Perswazja w przyszłości	Między grupami	690,209	2	345,104	6,096	0,003
	Wewnątrz grup	14 662,051	259	56,610		
	Ogółem	15 352,260	261			

Tabela 6. Porównanie osób o zróżnicowanym zapotrzebowaniu na wsparcie zawodowe w zakresie zmiennych konstytuujących poczucie własnej skuteczności

Zmienna zależna	(J) Potrzeby	
	Średnie	Wysokie
Sytuacje trudne w przeszłości	0,264	0,003
Sukcesy w przeszłości	0,000	0,004
Porażki w przeszłości	0,003	0,000
Perswazja w przeszłości	0,002	0,013
Sytuacje trudne w terażniejszości	0,199	0,000
Sukcesy w terażniejszości	0,000	0,000
Porażki w terażniejszości	0,002	0,000
Perswazja w terażniejszości	0,002	0,036
Sytuacje trudne w przyszłości	0,111	0,000
Sukcesy w przyszłości	0,000	0,000
Porażki w przyszłości	0,010	0,000
Perswazja w przyszłości	0,005	0,004

Testy post hoc, Porównania wielokrotne, test Tukeya HSD, $p \leq 0,05$.

Spostrzeżenie sytuacji trudnych w perspektywie czasowej przeszłość–teraźniejszość–przyszłość różnicuje osoby o niskim i wysokim potencjale zawodowym. Osoby z wysokim i średnim kapitałem zawodowym mają znacznie wyższe poczucie własnej skuteczności niż osoby z niskim kapitałem zawodowym. Pracowników o niskim i średnim kapitale nie różnicuje jednak spostrzeżenie sytuacji trudnych w trzech perspektywach czasowych przeszłości, terażniejszości i przyszłości. Mają oni doświadczenia sytuacji trudnych, nadal je doświadczają i przewidują, że w przyszłości również będą doświadczać trudności zawodowych.

Na podstawie analizy jakościowej wypowiedzi osób badanych można wymienić sytuacje trudne związane z ich funkcjonowaniem zawodowym:

- stres związany z dużym obciążeniem pracą biurową;
- niemożność poświęcenia klientowi takiej ilości czasu, jakiej by potrzebował;
- trudności w komunikacji z więźniem czy byłym więźniem;
- brak narzędzi do pracy (narzędzi do diagnozy, monitorowania przebiegu readaptacji);
- deficyty w umiejętnościach prowadzenia rozmowy, motywowania;
- nieradzenie sobie z agresją ze strony klienta;
- trudności we współpracy z innymi podmiotami realizującymi zadania readaptacyjne.

2.1.4. Potrzeby szkoleniowe pracowników wspierających proces readaptacji

Potrzeby szkoleniowe użytkowników zostały zweryfikowane przez badania ankietowe na materiale wstępnie zebranych podczas konsultacji społecznych: na grupach roboczych, panelach użytkowników oraz ocenione w pracy eksperckiej. Użytkownicy podczas badań ankietowych określali zapotrzebowanie na szkolenia w wymienionych obszarach oraz mogli dopisać brakujące na skali sześciostopniowej od zdecydowanie „nie” do zdecydowanie „tak”.

Do szkoleń najbardziej pożądanym przez użytkowników, które wybrało ponad 50% ankietowanych, jako ważne i bardzo ważne, należą:

- szkolenia z zakresu mediacji i negocjacji;
- szkolenia z zakresu radzenia sobie ze stresem;
- szkolenia z zakresu przeciwdziałania wypaleniu zawodowemu;
- szkolenia z zakresu motywowania do działania.

Do szkoleń, które wybrało jako ważne i bardzo ważne ponad 40% użytkowników należą:

- szkolenie z zakresu posługiwania się narzędziami do diagnozy potencjału zawodowego więźniów;
- szkolenie z zakresu umiejętności niezbędnych do pracy z więźniem;
- szkolenie z zakresu umiejętności doradczych w pracy z więźniem;
- szkolenie z zakresu technik motywowania więźniów do pozytywnych zmian readaptacyjnych;
- szkolenie z zakresu asertywności;
- szkolenie z zakresu rozwiązań prawnych dotyczących korzyści dla przedsiębiorców z tytułu zatrudnienia więźnia/byłego więźnia;
- szkolenie z zakresu rozwiązywania konfliktów w miejscu pracy;
- szkolenie z zakresu aktywnych metod poszukiwania pracy;
- szkolenie z kreatywnego myślenia;
- szkolenie z autoprezentacji.

Tabela 7. Zapotrzebowanie na szkolenia wśród użytkowników – rozkład procentowy

Zapotrzebowanie na szkolenia												
	1 zdecydowanie nie		2		3		4		5		6 zdecydowanie tak	
	% z N w wierszu	% z N w wierszu	% z N w wierszu	% z N w wierszu	% z N w wierszu	% z N w wierszu	% z N w wierszu	% z N w wierszu	% z N w wierszu	% z N w wierszu	% z N w wierszu	% z N w wierszu
Komunikacja z klientem	5,1%	4,7%	17,8%	17,8%	24,6%	24,6%	22,5%	22,5%	25,4%	25,4%	25,4%	25,4%
Mediacja i negocjacje	2,9%	5,8%	13,8%	13,8%	21,4%	21,4%	26,8%	26,8%	29,3%	29,3%	29,3%	29,3%
Radzenie sobie ze stresem	3,3%	4,4%	15,7%	15,7%	24,5%	24,5%	25,9%	25,9%	26,3%	26,3%	26,3%	26,3%
Narzędzia diagnozy potencjału zawodowego więźniów	2,9%	8,4%	22,3%	22,3%	25,2%	25,2%	23,7%	23,7%	17,5%	17,5%	17,5%	17,5%
Umiejętności niezbędne do pracy z więźniem	2,2%	9,1%	19,3%	19,3%	27,7%	27,7%	21,5%	21,5%	20,1%	20,1%	20,1%	20,1%
Umiejętności doradcze niezbędne do pracy z więźniem	3,3%	8,1%	22,7%	22,7%	22,3%	22,3%	25,3%	25,3%	18,3%	18,3%	18,3%	18,3%
Analiza sytuacji społecznej więźniów/byłych więźniów	4,8%	12,1%	23,1%	23,1%	26,0%	26,0%	19,8%	19,8%	14,3%	14,3%	14,3%	14,3%
Techniki wpływania na więźniów/byłych więźniów w kontekście ich pozytywnej readaptacji i funkcjonowania na rynku pracy	3,3%	8,5%	18,0%	18,0%	24,3%	24,3%	23,2%	23,2%	22,8%	22,8%	22,8%	22,8%
Zachowania asertywne	3,7%	8,5%	18,5%	18,5%	24,0%	24,0%	25,1%	25,1%	20,3%	20,3%	20,3%	20,3%
Prawne aspekty pomocy byłym więźniom	5,1%	9,2%	19,9%	19,9%	23,9%	23,9%	22,8%	22,8%	19,1%	19,1%	19,1%	19,1%
Korzyści dla pracodawców wynikające z zatrudnienia byłych więźniów	5,2%	8,5%	18,8%	18,8%	26,2%	26,2%	22,1%	22,1%	19,2%	19,2%	19,2%	19,2%
Przeciwdziałanie wypaleniu zawodowemu	3,3%	7,6%	14,5%	14,5%	22,5%	22,5%	23,6%	23,6%	28,4%	28,4%	28,4%	28,4%
Radzenie sobie z konfliktami w miejscu pracy	4,7%	8,8%	18,2%	18,2%	24,1%	24,1%	21,9%	21,9%	22,3%	22,3%	22,3%	22,3%
Profesjonalne umiejętności niezbędne w pracy socjalnej	4,8%	10,6%	21,6%	21,6%	25,6%	25,6%	19,0%	19,0%	18,3%	18,3%	18,3%	18,3%
Kompetencje w zakresie organizowania i prowadzenia grup zadaniowych	4,4%	11,8%	20,6%	20,6%	26,8%	26,8%	18,8%	18,8%	17,6%	17,6%	17,6%	17,6%
Aktywne poszukiwanie pracy przez osoby z grup ryzyka wykluczeniem społecznym	2,9%	5,5%	19,7%	19,7%	29,2%	29,2%	25,5%	25,5%	17,2%	17,2%	17,2%	17,2%
Kompetencje interpersonalne niezbędne w zespole pracowniczym	3,6%	8,4%	16,8%	16,8%	32,1%	32,1%	22,3%	22,3%	16,8%	16,8%	16,8%	16,8%
Więźniowie jako grupa społeczna	6,2%	12,5%	22,3%	22,3%	25,6%	25,6%	22,0%	22,0%	11,4%	11,4%	11,4%	11,4%
Kreatywność	2,2%	8,1%	20,9%	20,9%	24,2%	24,2%	24,5%	24,5%	20,1%	20,1%	20,1%	20,1%
Metody oceny potencjału pracowniczego	4,4%	10,3%	19,6%	19,6%	26,2%	26,2%	22,1%	22,1%	17,3%	17,3%	17,3%	17,3%
Motywowanie do działania	3,3%	6,2%	15,3%	15,3%	22,6%	22,6%	28,5%	28,5%	24,1%	24,1%	24,1%	24,1%
Autoprezentacja	6,6%	7,7%	19,5%	19,5%	23,9%	23,9%	19,1%	19,1%	23,2%	23,2%	23,2%	23,2%

Pracownicy instytucji realizujących ustawowo bądź statutowo zadania readaptacyjne wyrażają zapotrzebowanie na dwa rodzaje szkoleń: podnoszące ich osobisty rozwój oraz wspierające ich kompetencje zawodowe w relacji z klientem z grupy zagrożonej wykluczeniem społecznym i zawodowym.

Wnioski

Satysfakcja z pracy osób realizujących w ramach obowiązków zawodowych lub społecznych cele o charakterze readaptacyjnym, wspierających grupy marginalizowane, wiąże się bezpośrednio z posiadanym przez nie kapitałem zawodowym. Ten z kolei przekłada się na możliwość trafnej i efektywnej pracy zawodowej, pozwala na czerpanie z pracy zadowolenia i wzmacnianie poczucia własnej skuteczności.

Sukces readaptacyjny, do wzmocnienia którego podążamy, zależy w dużej mierze od potencjału readaptacyjnego osoby podejmującej program readaptacji, ale także od zasobów zawodowych osób wspomagających proces readaptacji. Zasoby zawodowe, jak wynika z badań przedstawionych w rozdziale, obejmują: wiedzę, umiejętności, kompetencje i narzędzia do pracy zapewniające trafną weryfikację potrzeb osoby marginalizowanej w kontekście jej rozwoju społecznego i zawodowego oraz adekwatne do jej możliwości planowanie ścieżki readaptacji.

2.2. Wnioski z projektu badawczo-rozwojowego „Komplet innowacyjnych narzędzi optymalizujących współpracę podmiotów z przedsiębiorcami w zakresie ułatwiania wchodzenia na rynek pracy więźniom opuszczającym zakłady karne”

2.2.1. Kompetencje osób realizujących zawodowo i społecznie cele readaptacyjne

Kompetencje wspierające osób realizujących ustawowo bądź statutowo cele readaptacyjne zostały zweryfikowane na podstawie wyników Skali Kompetencji Osób Wspierających Byłych Więźniów. Skala powstała na potrzeby realizacji projektu, wzorowana jest na Kwestionariuszu Kompetencji Społecznych A. Matczak. Zadaniem osób badanych jest ocena własnej efektywności w różnych sytuacjach związanych z kontaktem z byłymi więźniami lub wykonywaniem obowiązków zawodowych. Badani ocenia na skali od 1 (zdecydowanie źle) do 6 (zdecydowanie dobrze), jak poradziłby sobie z wykonaniem wielu zadań (np. zdiagnozować problemy byłego więźnia przychodzącego do Pani/Pana instytucji/organizacji). Opierając się na analizie czynnikowej, wyodrębniono sześć wymiarów: Umiejętność diagnozowania potrzeb byłego więźnia i kapitału wspierającego; Znajomość rynku pracy i przepisów prawnych związanych z zatrudnianiem byłego więźnia; Asertywność w środowisku pracy; Umiejętność tworzenia właściwego warsztatu pracy z byłym więźniem w procesie readaptacji zawodowej; Kompetencje do zarządzania pracą zespołową; Umiejętności perswazyjne w pracy z byłym więźniem. Możliwe jest również obliczenie wyniku ogólnego, świadczącego o poziomie kompetencji niezbędnych do pracy z byłymi więźniami.

Wymiar 1. Umiejętność diagnozowania potrzeb byłego więźnia i kapitału wspierającego

16. Stworzyć raport dotyczący sytuacji psychospołecznej byłego więźnia
23. Przeanalizować sytuację społeczną byłego więźnia zgłaszającego się do Pani/Pana instytucji/organizacji
25. Zdiagnozować problemy byłego więźnia przychodzącego do Pani/Pana instytucji/organizacji
14. Rozpoznać obszary, w których były więzień powinien się zmienić
22. Właściwie ocenić potrzeby byłego więźnia zgłaszającego się do Pani/Pana instytucji/organizacji
33. Wskazać organizacje, które zajmują się pomocą byłym więźniom
15. Przeanalizować sytuację prawną byłego więźnia zgłaszającego się do Pani/Pana instytucji lub organizacji

Wymiar 2. Znajomość rynku pracy i przepisów prawnych związanych z zatrudnianiem byłego więźnia

54. Wymienić ostatnie zmiany w przepisach prawnych dotyczące byłych więźniów
51. Przygotować w formie pisemnej krótką diagnozę rynku pracy, uwzględniającą zapotrzebowanie na pracę byłych więźniów
48. Wskazać, w jakich firmach w Pani/Pana regionie mogą znaleźć pracę byli więźniowie
40. Wskazać konkretne przepisy prawne mówiące o ułatwieniach w zatrudnianiu byłych więźniów
24. Wskazać, jakie ułatwienia w prawie są przewidziane dla pracodawców zatrudniających byłych więźniów
46. Doradzić, w jakim obszarze powinien kształcić się były więzień, aby w przyszłości zdobyć pracę

Wymiar 3. Asertywność w środowisku pracy/stanowczość

60. Skrytykować postępowanie zgłaszającego się do Pani/Pana byłego więźnia
53. Zwrócić uwagę byłemu więźniowi, że jego zachowanie jest niewłaściwe
41. Powiedzieć, że nie podoba się Pani/Panu sposób zachowania byłego więźnia
47. Powiedzieć współpracownikowi w pracy, że zaniedbuje swoje obowiązki zawodowe
55. Zachęcić do rozmowy byłego więźnia, który ewidentnie nie chce z Panią/Panem rozmawiać

Wymiar 4. Umiejętność tworzenia właściwego warsztatu pracy z byłym więźniem w procesie readaptacji zawodowej

1. Wydrukować z internetu ogłoszenie z ofertą pracy dla osoby zagrożonej wykluczeniem społecznym
2. Wspomóc byłego więźnia w przygotowaniu dokumentów aplikacyjnych
11. Wysłać e-maila do instytucji wspomagającej readaptację byłych więźniów
35. Wybrać właściwe dla siebie szkolenie, które zwiększyłoby Pani/Pana kompetencje zawodowe
7. Aktywnie wysłuchać byłego więźnia zgłaszającego się do Pani/Pana instytucji/organizacji
6. Przenalizować i zaprezentować nowy przepis prawny dotyczący wspomagania zatrudnienia byłych więźniów

Wymiar 5. Kompetencje do zarządzania pracą zespołową

10. Kierować zespołem kilku osób
29. Zorganizować pracę grupy zadaniowej
38. Prowadzić cykliczne spotkania grupy zadaniowej
37. Ustalić priorytety dla zespołu, w którym by Pani/Pan pracował(a)
18. Pokierować zespołem specjalistów wspomagających readaptację byłych więźniów
20. Przewidzieć problemy, które mogą pojawić się w pracy zespołowej
19. Mediować między stronami konfliktu
39. Wskazać konkretne sposoby rozwiązania problemów pojawiających w trakcie pracy zespołowej
9. Zarządzać współpracą instytucji/organizacji wspomagających byłych więźniów we wchodzeniu na rynek pracy

Wymiar 6. Umiejętności perswazyjne w pracy z byłym więźniem

4. Przekonać byłego więźnia do postępowania w sposób aprobowany społecznie
5. Zmotywować byłego więźnia do poszukiwania pracy
43. Przekonać konkretnego pracodawcę, że były więzień, którego Pani/Pan poleca będzie dobrym pracownikiem
3. Ukryć swoje stereotypowe przekonania dotyczące osób, które miały konflikt z prawem
8. Wypracować kompromisowe rozwiązanie wspólnie z byłym więźniem
58. Pocieszyć byłego więźnia znajdującego się w trudnej sytuacji życiowej

Wyniki badań uzyskane w poszczególnych wymiarach Skali Kompetencji Osób Wspierających Byłych Więźniów

Kompetencje diagnostyczne

Większość badanych pracowników ma umiejętności związane z diagnozą zasobów byłych więźniów i kapitału wspierającego ukształtowane na średnim poziomie. Rozpoznać obszary, w których były więzień powinien się zmienić potrafi dobrze i bardzo dobrze 36% badanych użytkowników (64% w stopniu niewystarczającym). Przeanalizować sytuację prawną byłego więźnia, zgłaszającego się po pomoc, potrafi dobrze i bardzo dobrze 27% badanych (73% w stopniu niewystarczającym). Sporządzić diagnozę dotyczącą sytuacji psychospołecznej byłego więźnia potrafi dobrze i bardzo dobrze 19% badanych (81% w stopniu niewystarczającym). Właściwie ocenić potrzeby byłego więźnia potrafi dobrze i bardzo dobrze 37% użytkowników (63% niewystarczająco). Przeanalizować sytuację społeczną byłego więźnia dobrze potrafi 39% badanych (61% w stopniu niewystarczającym). Zdiagnozować problemy byłego więźnia w stopniu wystarczającym potrafi 32% badanych (68% niewystarczającym). Wskazać organizacje zajmujące się pomocą byłym więźniom potrafi dobrze i zdecydowanie dobrze 41% badanych (59% w stopniu niewystarczającym).

Znajomość rynku pracy i przepisów prawnych związanych z zatrudnieniem byłych więźniów

Znajomość rynku pracy i przepisów prawnych związanych z zatrudnieniem byłego więźnia przez użytkowników jest niewystarczająca. Wskazać, jakie ułatwienia w prawie są przewidziane dla pracodawców zatrudniających byłych więźniów potrafi dobrze jedynie 24% użytkowników (76% niewystarczająco). Wskazać konkretne przepisy prawne, mówiące o ułatwieniach w zatrudnianiu byłych więźniów, dobrze i zdecydowanie dobrze może jedynie 1/4 badanych (75% niewystarczająco). Wymienić ostatnie zmiany w przepisach prawnych dotyczące funkcjonowania byłych więźniów potrafi dobrze i bardzo dobrze 15% badanych (85% niewystarczająco). Doradzić, w jakim obszarze powinien kształcić się były więzień, aby w przyszłości zdobyć pracę dobrze i zdecydowanie dobrze potrafi 32% badanych (68% w stopniu niewystarczającym). Wskazać, w jakich firmach w regionie były więzień może znaleźć pracę, potrafi dobrze 24% badanych użytkowników (76% niewystarczająco). Umiejętność przygotowania w formie pisemnej krótkiej diagnozy rynku pracy, uwzględniającej zapotrzebowanie na pracę byłych więźniów deklaruje na wysokim poziomie 20% użytkowników (80% w stopniu niewystarczającym).

Asertywność i stanowczość w środowisku pracy

Badane osoby odznaczają się dużą asertywnością i stanowczością w stosunku do byłego więźnia. W 43% potrafią skrytykować jego postępowanie, w 53% są w stanie zwrócić uwagę byłemu więźniowi, że jego zachowanie jest niewłaściwe, czy że nie podoba się im sposób zachowania byłego więźnia (55%). Natomiast zachęcić do rozmowy byłego więźnia potrafi już w stopniu dobrym i zdecydowanie dobrym 31% badanych. 69% badanych brakuje umiejętności i kompetencji do prowadzenia rozmowy motywacyjnej z byłym więźniem. Ponadto badani mają trudności w asertywności wewnątrzsystemowej/instytucjonalnej. Powiedzieć zdecydowanie współpracownikowi, że zaniedbuje w pracy swoje obowiązki potrafi 31% osób.

Umiejętność tworzenia właściwego warsztatu pracy z byłym więźniem

Umiejętność tworzenia właściwego warsztatu pracy z byłym więźniem należy do najwyższej ocenianych kompetencji przez użytkowników. Umiejętność dobrego i zdecydowanie dobrego przygotowania warsztatu pracy deklaruje ponad połowa badanych.

Umiejętności perswazyjne w pracy z byłym więźniem

Umiejętności perswazyjne badanych użytkowników w pracy z byłymi więźniami są niewystarczające. Przekonać byłego więźnia do postępowania w sposób aprobowany społecznie potrafi skutecznie 34% badanych (66% nie ma takich umiejętności w stopniu zadowalającym). Zmotywować byłego więźnia do poszukiwania pracy zdecydowanie dobrze i dobrze potrafi 36% badanych (64% posiada te umiejętności w stopniu niewystarczającym). Umiejętność przekonania konkretnego pracodawcę, że były więzień będzie dobrym pracownikiem deklaruje 30% badanych (70% nie potrafi skutecznie przekonać pracodawcy do uznania gotowości byłego więźnia do pracy).

40% badanych potrafi wypracować kompromisowe rozwiązania wspólnie z byłym więźniem i pocieszyć byłego więźnia znajdującego się w trudnej sytuacji życiowej. 60% użytkowników nie potrafi w wystarczającym stopniu współpracować z byłym więźniem ani wspierać go w trudnej sytuacji.

Kompetencje do zarządzania pracą zespołową

Kompetencje do zarządzania pracą zespołową są szczególnie ważne w zakresie tworzenia współpracy międzyinstytucjonalnej. Badane osoby posiadają je na średnim poziomie. Kierować zespołem kilku osób zdecydowanie dobrze i dobrze potrafi 41% badanych. Podobnie 42% potrafi zorganizować pracę grupy zadaniowej. Ustalić priorytety dla zespołu umie 38%. Umiejętność przeprowadzenia cyklu spotkań z grupą deklaruje 38% badanych. Gotowość poradzenia sobie w sytuacji kierowania zespołem specjalistów wyraża jedynie 19% użytkowników. Przewidzieć problemy pojawiające się w pracy zespołowej umie 30% badanych. Zdolności mediacyjne ma 24% osób. Wskazać konkretne sposoby rozwiązania problemów pojawiających się w trakcie pracy zespołowej umie 37% badanych. Zarządzać pracą instytucji potrafi 21% ankietowanych.

Okolo 60–70% badanych użytkowników posiada niewystarczające kompetencje w zakresie umiejętności perswazyjnych.

Kompetencje wspierające

Analiza zakresu i kategorii wsparcia jakiego udzielają pracownicy instytucji pomocy i integracji społecznej, organizacji pozarządowych oraz pośrednictwa pracy w zakresie wsparcia emocjonalnego, finansowego, rzeczowego, prawnego i duchowego byłym skazanym, zweryfikowana na podstawie danych kwestionariuszowych zawartych w części metryczkowej, pozwala na stwierdzenie, że pracownicy instytucji wspierają byłych więźniów często i bardzo często jedynie w ok. 12–22%. Wyniki te pozwalają na wyciągnięcie wniosku, że byli więźniowie otrzymują obecnie bardzo niski poziom wsparcia instytucjonalnego i osobowego w zakresie:

- wsparcia emocjonalnego;
- pomocy finansowej;
- pomocy rzeczowej;
- porad prawnych;
- wsparcia duchowego.

Wyjaśniając niski poziom wsparcia świadczonego osobom zagrożonym wykluczeniem można postawić kilka hipotez: H1) stan taki może wynikać z braku potrzeb byłych więźniów na wsparcie w określonych obszarach; H2) niski poziom udzielanego wsparcia może być konsekwencją braku rozpoznania potrzeb na wsparcie byłych więźniów przez pracowników instytucji pomocowych; H3) niski poziom świadczonego wsparcia osobom zagrożonym wykluczeniem może wynikać z braku czy niewystarczających kompetencji pracowników instytucji w zakresie w/w obszarów udzielanego wsparcia.

2.2.2. Potrzeby osób realizujących zawodowo i społecznie cele readaptacyjne

Potrzeby w zakresie rozwoju zawodowego

Potrzeby w zakresie wsparcia rozwoju zawodowego pracowników instytucji pomocy społecznej, pośrednictwa pracy oraz członków organizacji pozarządowych zostały zweryfikowane przy użyciu Skali Przystosowania do Miejsca Pracy.

Wśród badanych, aż 93% deklaruje, że nie radzi sobie z problemami zawodowymi. W pracy samodzielnie z problemami radzi sobie 29%, a 68% nie ma motywacji do rozwoju własnych kompetencji. Badani mają poczucie, że nie poświęcili w swoim życiu zbyt dużo czasu na naukę. Zaledwie 6% badanych poświęca dużo czasu na doskonalenie swoich umiejętności, a 15% poszukuje szkoleń w celu wzmocnienia własnych kompetencji.

Zdecydowana większość użytkowników jest zadowolona ze swojej pracy. Mimo zadowolenia aż 70% nie chciałoby pracować w aktualnym miejscu pracy aż do emerytury, 27% badanych nie zmieniłoby pracy na inną. Wykonywana praca dostarcza satysfakcji tylko 6% osób. 12% deklaruje chęć rzucenia aktualnej pracy w celu znalezienia czegoś bardziej odpowiedniego. Do stwierdzenia „Praca sprawia, że chce mi się żyć” 50% badanych ustosunkowało się „nie” i „zdecydowanie nie”. Praca nadaje sens życiu jedynie 12% badanych. 22% uważa, że standardy w miejscu pracy wymagają gruntownej zmiany.

Potrzeby w zakresie pracy z klientem zweryfikowane w badaniach jakościowych o charakterze indywidualnym i grupowym

Badane osoby wskazują na brak konkretnych narzędzi do pracy z klientem, brak narzędzi diagnostycznych, niewystarczające kompetencje do nawiązywania i podtrzymywania kontaktu, niewystarczające umiejętności motywowania osoby zagrożonej wykluczeniem do pozytywnych zmian.

*Podjęmowane obecnie przez różnorodne instytucje działania nakierowane na wspomaganie pozytywnej readaptacji społecznej i zawodowej byłych więźniów, zostały negatywnie ocenione przez większość uczestników zogniskowanych wywiadów grupowych. Ich charakter określono jako sporadyczny, incydentalny, krótkofalowy, niewystarczający. **Brak jest wystandaryzowanych narzędzi i metod pracy z tą grupą osób. Brak jest przemyślanych strategii oddziaływań i współpracy pomiędzy jednostkami wspierającymi** (Augustynowicz 2012, s. 11).*

Wnioski

Dokonana analiza, na podstawie badań empirycznych ilościowych i jakościowych, kompetencji i potrzeb osób realizujących zawodowo bądź społecznie cele związane ze wsparciem pozytywnej readaptacji społecznej i zawodowej osób zagrożonych wykluczeniem pozwala na wyciągnięcie następujących wniosków. Istnieje większe prawdopodobieństwo osiągnięcia sukcesu readaptacyjnego w wyniku adekwatności podejmowanych działań oraz zwiększenia jakości kapitału wspierającego. Adekwatność wsparcia uzyskać można przez: wykonanie diagnozy potencjału readap-

tacyjnego osoby zagrożonej wykluczeniem przy użyciu trafnych metod, analizę kapitału wspierającego instytucji i pracowników instytucji wspomagających readaptację społeczną i zawodową, opracowanie, przy uwzględnieniu potencjału readaptacyjnego i kapitału wspierającego, indywidualnej ścieżki rozwoju społeczno-zawodowego osoby zagrożonej wykluczeniem. Pierwszym krokiem do wzmocnienia jakości kapitału wspierającego jest jego oszacowanie, następnie zweryfikowanie potrzeb rozwojowych pracowników instytucji i organizacji wspomagających osiągnięcie celów readaptacyjnych i zaplanowanie trafnych do oczekiwań pracowników działań takich jak szkolenia, indywidualne konsultacje, superwizja, wizyty studyjne i inne.

3. Zapotrzebowanie osób marginalizowanych w zakresie wsparcia ich readaptacji społecznej i zawodowej

Zapotrzebowanie osób zagrożonych wykluczeniem społecznym i zawodowym na wsparcie zostanie przedstawione na podstawie wyników uzyskanych w trzech projektach badawczych finansowanych z Europejskiego Funduszu Społecznego.

Projekt 1.

Projekt „Więzi Społeczne Zamiast Więzień” realizowany przez Fundację Rozwoju (FR) KUL w latach 2009–2011 stanowił odpowiedź na potrzebę podnoszenia jakości usług podmiotów prowadzących zadania z obszaru readaptacji i integracji osób zagrożonych marginalizacją społeczną i zawodową. Jego realizacja pozwoliła na zweryfikowanie empiryczne psychospołecznych czynników ryzyka powrotności do przestępstwa oraz psychospołecznych czynników pozytywnej readaptacji społecznej osób po konflikcie z prawem karnym.

W prowadzonych badaniach weryfikowano następujące zmienne psychospołeczne współwystępujące z przystosowaniem osobistym: poczucie jakości życia, poczucie alienacji, poczucie koherencji, poczucie własnej skuteczności, osobowościową orientację wartościującą, osobowościową orientację interpersonalną, kompetencje zaradcze. Do weryfikacji wymienionych zmiennych zastosowano: metryczkę zawierającą dane socjodemograficzne, informacje o rodzinie, dane na temat konfliktu z prawem karnym, informacje o stosowanych środkach wychowawczych względem nieletnich; Test Zdań Niedokończonych RISB J. Rottera; Kwestionariusz Oceny Zachowania Zasobów S. Hobfolla; Kwestionariusz Orientacji Życiowej SOC-29 A. Antonovsky’ego; Kwestionariusz Oceny Własnego Życia I. Niewiadomskiej; Kwestionariusz do Badania Poczucia Jakości Życia WHOQOL-BREF; Skalę Poczucia Alienacji w opracowaniu K. Kmieciak-Baran; Kwestionariusz Kryzysu w Wartościowaniu P. Olesia; Interpersonalne Skale Przymiotnikowe IAS-R J. Wigginsa; Skalę Strategicznego Podejścia do Radzenia Sobie SACS S. Hobfolla; Kwestionariusz Religijnych Sposobów Radzenia Sobie ze Stresem BRIEF RCOPE K. Pargamenta; Kwestionariusz Profil Uzależnień MAP J. Marsdena, D. Stewarda, D. Besty.

W ramach realizacji projektu przebadano 700 osób, w tym 500 nieletnich, 200 dorosłych (aktualnych i byłych więźniów). Przebadano 511 nieletnich. Kobiety stanowiły 49,7%, mężczyźni 50,3%. Średni wiek badanych wynosił 18 lat. Grupa badanych obejmowała 109 osób, średnia wieku 35 lat, 100% mężczyzn, średni okres przebywania w zakładzie karnym 2 lata. Przyczynami pozbawienia wolności były: kradzieże, zabójstwa, rozboje, pobicia, włamania, handel narkotykami. Wykształcenie 33,9% zawodowe, 32,2% podstawowe, 22,9% średnie. Do grupy byłych więźniów, 99 osób, należeli w 100% mężczyźni, średni wiek 46 lat. Wykształcenie zawodowe 33,3%, podstawowe 26,3%, średnie 21,2%.

Analizy statystyczne prowadzono z zastosowaniem trzech metod: współczynnika korelacji, analizy kanonicznej oraz regresji wielokrotnej. Metody te umożliwiły uchwycenie istotnych związków między zmiennymi ilościowymi.

Projekt 2.

W ramach projektu „Model kompleksowego systemu współpracy z przedsiębiorcami dla wsparcia wchodzenia na rynek pracy młodych więźniów w województwie lubelskim”, realizowanego w latach 2012–2014, przeprowadzono badania na próbie 721 więźniów do 25. roku życia przygotowujących się do opuszczenia zakładu karnego. Zestaw metod badawczych zawierał następujące kwestionariusze: arkusz biograficzny, który służył do zebrania podstawowych danych socjodeograficznych, zawierał pytania zarówno otwarte, jak i zamknięte, w jego skład wchodziło 5 szczegółowych bloków tematycznych: dane podstawowe, informacje na temat rodziny pochodzenia i wychowania, informacje na temat 12 miesięcy z życia więźnia poprzedzających jego trafienie do zakładu karnego, informacje dotyczące pobytu w zakładzie karnym (m.in. czas spędzony w więzieniu, podejmowane formy aktywności), informacje w zakresie doświadczenia zawodowego; Skala ZH – metoda bazująca na koncepcji zachowania zasobów S. Hobfolla; Kwestionariusz zaburzeń kondycji psychofizycznej więźnia, metoda zawiera kategorie strat zdrowotnych najczęściej występujących u osób pozbawionych wolności wyodrębnione na podstawie analizy stanu zdrowotnego reprezentatywnej próby więźniów; Skala KOWZ stanowiąca zmodyfikowaną wersję Kwestionariusza Oceny Własnego Życia I. Niewiadomskiej; Skala PSW Przystosowania Społecznego Więźniów, której konstrukcja została oparta na teorii anomii społecznej R. Mertona, metoda została stworzona na potrzeby projektu; Skala KAS Kwestionariusz Aprobata Społecznej R. Drwała i J. Wilczyńskiej.

Średni wiek osób w badanej grupie wyniósł 22,6 roku. Wykształcenie badanych osób było bardzo niskie, 64,3% miało wykształcenie podstawowe i gimnazjalne, 20,1% – wykształcenie zawodowe, 12,6% – średnie, 1,2% – wyższe. Zdecydowaną większość badanych (91%) stanowili kawalerowie. 80% respondentów nie miało dzieci. 21,1% badanych w okresie dorastania przebywało w ośrodkach wychowawczych a 7,9% w zakładzie poprawczym. Większa część badanej grupy młodych więźniów to osoby odbywające karę izolacyjną po raz pierwszy (60,2%). Pozostałe osoby należy zaliczyć do grupy recydywistów penitencjarnych, w tym osoby drugi raz karane sankcjami izolacyjnymi stanowią 30,5% badanej grupy, trzeci raz – 6,1%, czwarty raz – 2,1%, piąty raz (lub więcej) – 0,4%.

Połowa ankietowanych więźniów (49,2%) pracowała przed osadzeniem w zakładzie karnym, a ok. 1/5 grupy (17,8%) zarówno pracowała, jak i uczyła się. Osoby nieaktywne zawodowo przed pobytem w zakładzie karnym stanowiły 1/5 badanej populacji. 50,1% respondentów było aktywnych zawodowo w ciągu ostatnich 6 miesięcy przed osadzeniem w zakładzie karnym, natomiast 47,7% pozostawało w tym okresie bez pracy. Największy odsetek młodych więźniów w ciągu ostatnich 12 miesięcy przed osadzeniem w zakładzie karnym utrzymywał się przez aktywność o charakterze zawodowym: z wynagrodzenia za wykonywaną pracę (43,1%), samozatrudnienia (4,7%), dochodu z rolnictwa (2,9%). Pozostała część badanych utrzymywała się dzięki pomocy rodziny (15,3%), rencie (6%), zasiłkowi dla bezrobotnych (3,2%), pobieranym zasiłkom socjalnym (3,6%). Niewielka część ankietowanych przyznaje się również do nielegalnych dochodów (6,4%) oraz do dochodów z innych źródeł (5%). Z dochodów z inwestycji, oszczędności lub nieruchomości w ostatnim okresie przed osadzeniem żyło jedynie 0,1% badanych. Podczas pobytu w zakładzie karnym pracowało 39,1% osadzonych, a 35,4% uczestniczyło w różnych formach edukacji.

Projekt 3.

W projekcie badawczo-rozwojowym „Komplet innowacyjnych narzędzi optymalizujących współpracę podmiotów z przedsiębiorcami w zakresie ułatwiania wchodzenia na rynek pracy więźniom opuszczającym zakłady karne”, realizowanym w latach 2012–2015, przebadano 200 byłych młodych więźniów na terenie Polski. Zastosowano następujące metody pomiaru: wywiad standaryzowany zawierający dane socjodemograficzne, Kwestionariusz Przystosowania Psychospołecznego Więźniów; Kwestionariusz Oceny Własnego Życia J. Niewiadomskiej; Skalę Gotowości do Pracy, powstała na potrzeby projektu, która mierzy cechy kluczowe dla funkcjonowania na rynku pracy. Do obliczeń zastosowano następujące statystyki: opisowe (częstości, procenty, skumulowane procenty, mediana, średnia ranga, średnia, odchylenie standardowe), współczynniki korelacji r-Pearsona i rho-Spearmana, testy istotności różnic dla k grup niezależnych (test Kruskala–Wallisa), test χ^2 dla danych nominalnych.

W badanej próbie kobiety stanowiły 19%, mężczyźni 81%. Średni wiek badanych osób wyniósł 38 lat. 71,5% respondentów miało wykształcenie zawodowe i średnie, 24% – podstawowe i gimnazjalne. W zdecydowanej większości były to osoby samotne: kawalerzy stanowili 38,5%, rozwiedzeni 27,8%, wdowcy 7%, będący w separacji 4,8%. Osoby pozostające w związkach stanowiły 22%, w tym w małżeństwie 13,4%, w konkubinacie 8,6%. Sytuacja materialna badanych osób jest bardzo niekorzystna. 79% określa ją na kontinuum od bardzo zła do raczej zła. Pozytywne określenia sytuacji materialnej nadaje 21% badanych na kontinuum od raczej dobra do bardzo dobra, z czego 15% określa swoją sytuację bytową jako raczej dobrą. 60% badanych ma za sobą jednokrotny pobyt w zakładzie karnym. 43% badanych ma status osoby bezdomnej, 25% pomieszkuje u członków rodziny, 18% wynajmuje mieszkanie lub pokój, jedynie 14% badanych posiada własne mieszkanie. Aktualnie pracę ma 26% badanych, 5,5% – uczy się, 50% – poszukuje pracy, 2% – jest na rentach, 10% – choruje długoterminowo i jest niezdolnych do pracy, 6,5% – nie pracuje i nie szuka pracy. Badani średnio spędzili w zakładzie karnym 3,8 roku. Od wyjścia na wolność do momentu badania średnio minęło 3,7 roku.

3.1. Wnioski z projektu badawczego „Więzi Społeczne Zamiast Więzień”

3.1.1. Czynniki warunkujące przystosowanie osób aktualnie przebywających w zakładzie karnym

Z wysokim poziomem przystosowania osobistego w grupie aktualnych więźniów współwystępują:

- wysokie zyski zasobów podmiotowych;
- wysoka koherencja (zaradność, zrozumiałość i sensowność);
- doświadczanie sukcesów w trzech perspektywach czasowych;
- funkcjonowanie w relacjach interpersonalnych typu ciepły-zgodny oraz towarzyski-ekstrawertywny;
- niskie nasileniem doświadczanych problemów i porażek;
- niskie nasilenie deficytów w zakresie realizowania wartości;
- niskie wyniki w anomii, izolacji i alienacji;
- niskie nasilenie relacji typu arogancki-wyrachowany, zimny-nieczuły.

W przewidywaniu sukcesu przystosowania osobistego aktualnych więźniów mają znaczenie trzy kategorie zmiennych: poczucie realizowania lub nierealizowania wartości, nasilenie sukcesów w przeszłości oraz pozyskiwanie zasobów podmiotowych. Wymienione zmienne wyjaśniają 45% wariancji przystosowania osobistego (Niewiadomska, Chwaszcz, Augustynowicz 2010, s. 43–59).

3.1.2. Czynniki warunkujące przystosowanie osób przebywających na wolności, które w przeszłości odbywały karę izolacji więziennej

Z wysokim poziomem przystosowania osobistego w grupie byłych więźniów współwystępują:

- wysoki poziom pozyskiwania zasobów;
- doświadczanie sukcesów w trzech perspektywach czasowych;
- funkcjonowanie w relacjach typu pewny siebie-dominujący, ciepły-zgodny, towarzyski-ekstrawertywny;
- wysokie poczucie koherencji (zrozumiałości, zaradności, sensowności);
- niskie nasilenie doświadczania sytuacji trudnych w trzech perspektywach czasowych;
- niskie nasilenie relacji typu arogancki-wyrachowany, zimny-nieczuły, powściągliwy-introwertywny;
- niskie nasilenie anomii, bezsensu, bezradności i alienacji;
- niski wskaźnik nierealizowania wartości, trudności w uporządkowaniu wartości, zagubienia wartościowania, dezintegracji i zagubienia wartości.

W przewidywaniu sukcesu przystosowania osobistego byłych więźniów mają znaczenie trzy kategorie zmiennych: pozyskiwanie zasobów podmiotowych, nasilenie doświadczanych sytuacji trudnych w terażniejszości, problemy z uporządkowaniem systemu wartości w hierarchię. Sukces w przystosowaniu osobistym jest przewidywany w sytuacji występowania u osoby wysokiego poczucia koherencji, niskiego doświadczania sytuacji trudnych oraz uporządkowaniu hierarchiczne systemu wartości. Zmienne te wyjaśniają 38% wariancji przystosowania osobistego w grupie byłych więźniów (Niewiadomska, Chwaszcz, Augustynowicz 2010, s. 61–78).

3.1.3. Czynniki warunkujące przystosowanie osób nieletnich

Z wysokim poziomem przystosowania osobistego w grupie nieletnich współwystępują:

- wysokie poczucie zaradności;
- wysokie poczucie sensowności;
- pozyskiwanie zasobów podmiotowych;
- nasilenie sukcesów w terażniejszości;
- nadawanie dużego znaczenia w hierarchii ważności zasobom podmiotowym;
- niski poziom nasilenia porażek w trzech perspektywach czasowych;
- niskie nasilenie doświadczania sytuacji trudnych w perspektywie czasowej;
- niski wskaźnik nierealizowania wartości;
- niski poziom poczucia izolacji.

Do czynników prognozujących wysokie przystosowanie nieletnich należą: poczucie sensowności, nasilenie sukcesów doświadczanych w terażniejszości, niskie poczucie bezradności, niskie nasilenie doświadczania sytuacji trudnych i porażek, niskie poczucie anomii. Wymienione zmienne wyjaśniają 43% wariancji przystosowania osobistego nieletnich (Niewiadomska, Chwaszcz, Augustynowicz 2010, s. 79–91).

3.2. Wnioski z projektu badawczo-rozwojowego „Model kompleksowego systemu współpracy z przedsiębiorcami dla wsparcia wchodzenia na rynek pracy młodych więźniów w województwie lubelskim”

Dalej zostaną przedstawione wybrane wnioski z obszernego materiału badawczego mające uzasadnienie dla opracowania nowych metod do diagnozy potencjału readaptacyjnego osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.

3.2.1. Typy przystosowania osobistego więźniów

Metoda mierząca przystosowanie więźniów została skonstruowana na potrzeby realizacji projektu, składa się z 50 itemów, które tworzą 5 skal: stosunek do rodziny (1), zakorzenienie w życiu społecznym (2), stosunek do norm prawnych (3), ryzyko mar-

ginalizacji (4), samoocena (5). Do każdej z nich zostało przyporządkowanych 10 itemów. Trafność wewnętrzna mierzona współczynnikiem Alfa Cronbacha przyjmuje następujące wartości: 0,843 dla skali 1., 0,825 dla skali 2., 0,861 dla – 3., 0,722 dla – 4. oraz 0,821 dla – 5.

Dzięki zastosowaniu analizy skupień wyodrębniono 5 typów przystosowania społecznego młodych mężczyzn, którzy odbywają karę pozbawienia wolności. Najwięcej respondentów zakwalifikowało się do dwóch kategorii adaptacyjnych – typu rytualistycznego i typu prospołecznego. Przystosowanie o charakterze rytualistycznym jest charakterystyczne dla 208 badanych, a przystosowanie prospołeczne dla 201 ankietowanych. Dla porównywalnej liczby badanych typowe są kolejne 3 kategorie przystosowawcze, mianowicie adaptacja o charakterze buntowniczym jest specyficzna dla 84 osób, przystosowanie cechujące się wycofaniem jest typowe dla 79 respondentów, natomiast innowacyjny sposób adaptacji jest charakterystyczny dla 62 młodych więźniów.

Wyodrębnione typy więźniów poddano dalszym analizom w celu weryfikacji czynników konstytuujących sposób przystosowania młodych więźniów.

3.2.2. Czynniki konstytuujące sposób funkcjonowania młodych więźniów

Czynniki konstytuujące sposób funkcjonowania młodych więźniów wyodrębnione na podstawie porównań między zmiennymi psychospołecznymi charakterystycznymi dla poszczególnych typów adaptacji więźniów.

- Znaczącym czynnikiem kształtującym pozytywne przystosowanie więźniów jest posiadanie pracy. 95% osób należących do typu prospołecznego pracowało przed pójściem do zakładu karnego. 64,8% osób należących do typu prospołecznego przed pójściem do zakładu karnego utrzymywało się z własnej pracy. Dla porównania w typie wycofanym osoby utrzymujące się z pracy przed osadzeniem stanowiły 30,1%. Aktywność zawodowa w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności jest istotnie częstsza u więźniów cechujących się prospołecznym sposobem przystosowania (54,8%) niż u osadzonych cechujących się wycofanym typem adaptacji (28,2%) oraz innowacyjnym sposobem przystosowania (26,7%).
- Osoby preferujące prospołeczny sposób przystosowania zadziej w ciągu ostatnich 12 miesięcy przed odbywaniem kary pozbawienia wolności utrzymywały się dzięki pomocy rodziny (10,1%) w stosunku do pozostałych wyodrębnionych zbiorowości – typu innowacyjnego (23,7%), buntowniczego (20,3%), rytualistycznego (19,3%), wycofanego (19,2%).
- Wyniki analizy statystycznej wskazują, że zaznaczają się istotne związki między pobytem w ośrodkach wychowawczych a przystosowaniem badanych osób. Różnice w zakresie pobytu w ośrodkach wychowawczych zaznaczają się między dwoma typami przystosowawczymi – prospołecznym i wycofanym. Więcej osób cechujących wycofaną adaptacją (33,3%) w stosunku do respondentów charakteryzujących się prospołecznym przystosowaniem (11,3%) doświadczyło pobytu

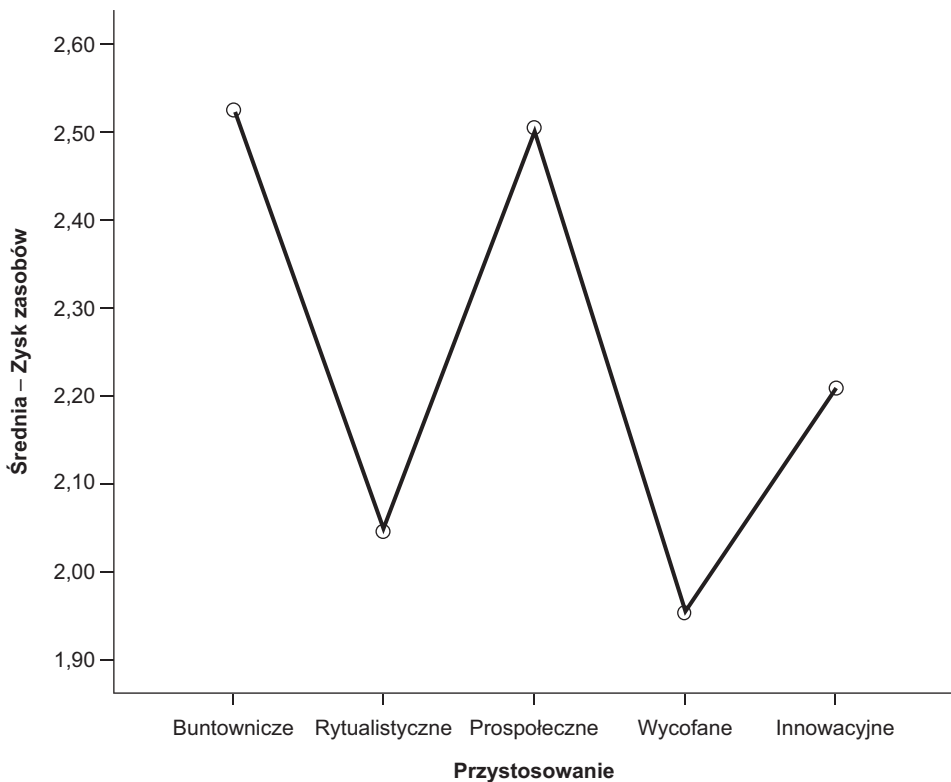
w ośrodkach wychowawczych ze względu na konflikt z normami społecznymi i/lub normami prawa karnego.

- Osoby o prospołecznym sposobie przystosowania w stosunku do jednostek o buntowniczym typie adaptacji w istotny sposób różnią się w aspekcie funkcjonowania takich wymiarów poczucia własnej skuteczności jak: nasilenie doświadczania sytuacji trudnych w 3 perspektywach czasowych (przeszłości, teraźniejszości, przyszłości) oraz w obszarze spostrzegania przyszłych sukcesów i porażek. Osoby prospołeczne charakteryzuje niższe nasilenie doświadczania sytuacji trudnych i porażek oraz wyższy poziom doświadczania sukcesów.
- Istotne różnice między więźniami prospołecznymi i rytualistycznymi zaznaczają się aż w 9 wymiarach spostrzegania własnej sprawczości. Mianowicie, we wszystkich aspektach przeszłej perspektywy czasowej (sytuacjach trudnych, sukcesach, porażkach, perswazjach ze strony innych), nasilenia aktualnych sukcesów i perswazji oraz przewidywanych w przyszłości sytuacji trudnych, sukcesów i perswazji.
- Młodzi więźniowie o prospołecznej adaptacji różnią się w stosunku do osadzonych o wycofanym przystosowaniu w takich wymiarach poczucia własnej skuteczności jak: nasilenie minionych sytuacji trudnych, minionych sukcesów oraz przeszłych perswazji, poziomu terażniejszych sukcesów oraz natężenie przewidywanych w przyszłości sytuacji trudnych, sukcesów i perswazji.
- Między respondentami reprezentującymi prospołeczne przystosowanie i osobami badanymi z grupy innowacyjnej adaptacji występuje 7 różnic istotnych statystycznie w zakresie testowanych wymiarów poczucia własnej skuteczności – w nasileniu minionych sukcesów i perswazji, w poziomie aktualnych sukcesów i perswazji oraz w natężeniu przewidywanych sukcesów, porażek i perswazji.
- Najwięcej różnic w zakresie używania środków psychoaktywnych zaznacza się między zbiorowością prospołeczną a grupą o wycofanym sposobie przystosowania. Porównywane grupy różnią się częstotliwością konsumpcji 10 z 11 testowanych typów substancji uzależniających. Różnice w używaniu dotyczą m.in. alkoholu, heroiny, metadonu, kokainy, amfetaminy, ekstazy, konopi, leków uspakajających/nasennych i halucynogenów.
- W obszarze zaburzeń somatycznych najmniej różnic zachodzi między grupami więźniów cechujących się prospołecznym i buntowniczym sposobem adaptacji, ponieważ zróżnicowanie częstotliwości występowania dotyczy tylko dwóch objawów – mdłości oraz przeziębień.
- Osoby cechujące się rytualistyczną adaptacją w stosunku do respondentów prospołecznych różnią się w zakresie częstotliwości występowania takich objawów w obszarze zdrowia fizycznego jak: bóle stawów/kości, bóle mięśni, dreszcze i napady zimna i gorąca, drgawki i utrata przytomności oraz trudności w oddychaniu.
- Różnice dotyczące częstotliwości zaburzeń somatycznych występują także między grupą prospołecznych więźniów a zbiorowością osadzonych o charakterze wycofanym. Zróżnicowanie doświadczanych objawów dotyczy m.in. bólów brzucha, bólów stawów/kości, dreszczy, napadów zimna i gorąca, bólów klatki piersiowej, bólów mięśni, bólów głowy, mdłości oraz trudności w oddychaniu.

- Zbiorowość o charakterze prospołecznym różni się istotnie od grupy o innowacyjnych typie przystosowania w zakresie częstotliwości odczuwania: intensywnego kaszlu, mdłości, drętwienia/mrowienia, dreszczy, napadów zimna i gorąca oraz bólów stawów/kości.
- W wymiarze zaburzeń psychicznych najmniej różnic występuje między osobami reprezentującymi typ prospołeczny i rytualistyczny. Istotne różnice dotyczą częstotliwości doświadczania takich objawów jak: niechęć do jakiegokolwiek aktywności, trudności w koncentracji uwagi, uczucie napięcia, poczucie bycia obserwowanym.
- Między więźniami prospołecznymi a osadzonymi reprezentującymi buntowniczy typ przystosowawczy występują różnice w zakresie częstotliwości odczuwania: samouszkodzeń, myśli samobójczych, prób samobójczych, dziwnych wizji/złudzeń, słyszenia dziwnych dźwięków, poczucia bycia obserwowanym, uczucia napięcia.
- Różnice między respondentami ze zbiorowości przystosowania innowacyjnego i z grupy adaptacji o charakterze prospołecznym również jak w poprzednim przypadku dotyczą samouszkodzeń, myśli samobójczych, prób samobójczych, dziwnych wizji/złudzeń, słyszenia dziwnych dźwięków, ale również poczucia bycia śledzonym, płaczliwości, niechęci do jakiegokolwiek aktywności, uczucia samotności.
- Najwięcej różnic w częstotliwości doświadczania trudności psychicznych zaznacza się między grupą więźniów prospołecznych i zbiorowością skazanych o wycofanym sposobie przystosowania. Różnice te dotyczą m.in. samouszkodzeń, myśli samobójczych, prób samobójczych, dziwnych wizji/złudzeń, słyszenia dziwnych dźwięków, poczucia bycia śledzonym, poczucia bycia obserwowanym, niechęci do jakiegokolwiek aktywności, uczucia napięcia, uczucia samotności, rozdrażnienia, uczucia braku nadziei na przyszłość, okresów panicznego strachu.
- Różnice w zakresie pozyskiwania zasobów występują między więźniami ze zbiorowości o typie przystosowania innowacyjnego i prospołecznego. Rozbieżności dotyczą m.in. pozyskiwania takich zasobów jak: poczucie bycia wartościowym dla innych, poczucie zaangażowania, siła do zrealizowania podjętych zadań, poczucie sensu/celu życia, poczucie bliskości z małżonkiem lub partnerem, poczucie własnej wartości oraz umiejętności organizacyjne.
- Między osobami reprezentującymi prospołeczny i wycofany sposób adaptacji występują istotne różnice w obszarze pozyskiwania różnego rodzaju kapitału. Dotyczą one m.in. poczucia bycia wartościowym dla innych, poczucia realizacji osobistych celów, poczucia zaangażowania, siły do zrealizowania podjętych zadań, czasu na pracę, poczucia sensu/celu życia, poczucia bliskości z małżonkiem lub partnerem, poczucia własnej wartości, poczucia kontroli nad swoim życiem, umiejętności organizacyjnych, odpowiedniego statusu w pracy, uznania dla osobistych osiągnięć, rozwijania się przez edukację lub doskonalenie zawodowe, ubezpieczenia zdrowotnego, zrozumienia ze strony pracodawcy/szefa, stabilnej pracy, samodyscypliny.

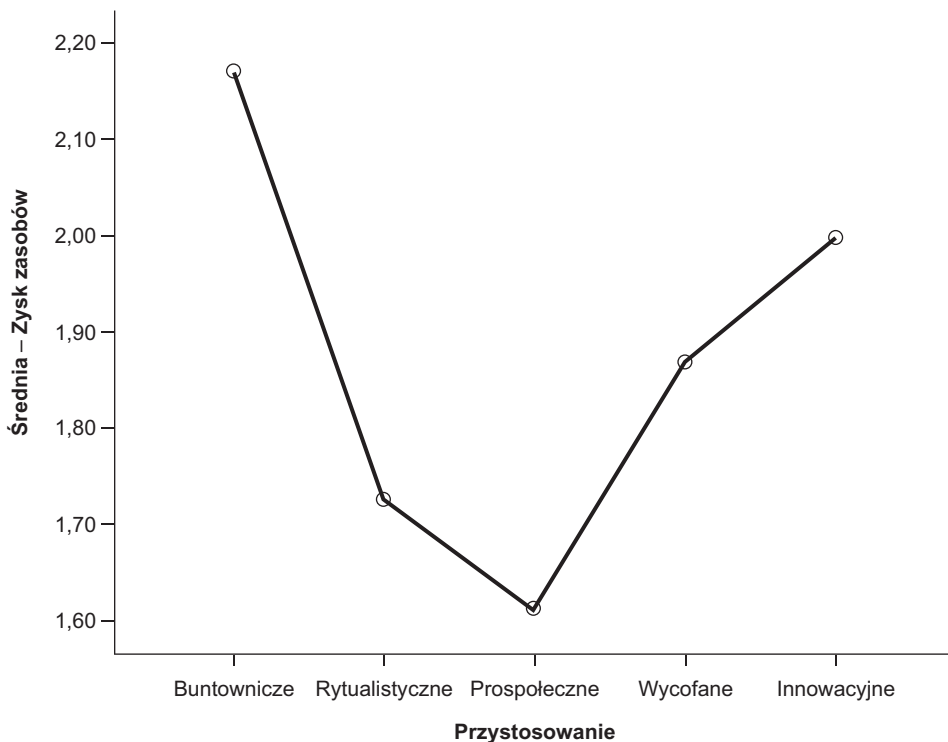

- Różnice w zakresie pozyskiwania zasobów zaznaczają się także między więźniami reprezentującymi prospołeczny i rytualistyczny typ przystosowania. Na 25 testowanych zasobów w porównywanych grupach tylko w jednym przypadku zyski występują na posobnym poziomie. Dotyczy to zasobu odnoszącego się do własnego zdrowia. Natomiast rozbieżności międzygrupowe dotyczą zysków w takich zasobach jak: poczucie bycia wartościowym dla innych, poczucie dumy z siebie, zdrowie rodziny/bliskich/przyjaciół, poczucie realizacji osobistych celów, poczucie doświadczanych sukcesów, poczucie spokoju, poczucie zaangażowania, siła do zrealizowania podjętych zadań, udane małżeństwo, czas na pracę, poczucie sensu/celu życia, poczucie bliskości z małżonkiem lub partnerem, umiejętności organizacyjne, poczucie własnej wartości, odpowiedni status w pracy, poczucie kontroli nad swoim życiem, uznanie dla osobistych osiągnięć, wyposażenie potrzebne w domu, rozwijanie się przez edukację lub doskonalenie zawodowe, ubezpieczenie zdrowotne, zrozumienie ze strony pracodawcy/szefa, oszczędności lub pieniądze na nieprzewidziane wydarzenia, stabilna praca, samodyscyplina.

Wykres 3. Poziom zysków w zasobach psychospołecznych w różnych typach przystosowania młodych więźniów

Porównując typy przystosowania społecznego młodych więźniów w aspekcie poziomu pozyskiwania zasobów należy zauważyć, że duże natężenie zysków kapitałowych jest charakterystyczne dla buntowniczego i prospołecznego sposobu adaptacji. Średnim natężeniem pozyskiwania zasobów psychospołecznych cechują się osoby z innowacyjnym sposobem adaptacji. Natomiast niski poziom zysków kapitałowych jest typowy dla więźniów preferujących rytualistyczny oraz wycofany sposób przystosowania.

Wykres 4. Poziom strat w zasobach psychospołecznych w różnych typach przystosowania młodych więźniów

Największe różnice w obszarze strat zasobowych występują między więźniami prospołecznymi i skazanymi cechującymi się buntowniczym sposobem adaptacji. Statystycznie rozbieżności dotyczą strat w następujących zasobach: poczucie bycia wartościowym dla innych, poczucie dumy z siebie, poczucie realizacji osobistych celów, siła do zrealizowania podjętych zadań, czas na pracę, poczucie sensu/celu życia, umiejętności organizacyjne, poczucie własnej wartości, odpowiedni status w pracy, poczucie kontroli nad swoim życiem, uznanie dla osobistych osiągnięć, wyposażenie potrzebne w domu, ubezpieczenie zdrowotne, zrozumienie ze strony pracodawcy/szefa, samodyscyplina, własne zdrowie.

Porównanie sposobów przystosowania badanych więźniów w aspekcie doświadczanych strat kapitałowych stanowi podstawę do stwierdzenia, że najmniejsze straty w zasobach psychospołecznych są doświadczane przez respondentów cechujących się prospołeczną i rytualistyczną adaptacją. Średni poziom strat kapitałowych występuje u skazanych, którzy prezentują wycofany sposób przystosowania. Powyżej średniej w analizowanym zakresie mieszczą się osoby preferujące innowacyjny typ adaptacji. Bardzo duże natężenie strat w zasobach psychospołecznych zaznacza się w zbiorowości buntowników.

3.3. Wnioski z projektu badawczo-rozwojowego „Komplet innowacyjnych narzędzi optymalizujących współpracę podmiotów z przedsiębiorcami w zakresie ułatwiania wchodzenia na rynek pracy więźniom opuszczającym zakłady karne”

3.3.1 Związek między gotowością do pracy a przystosowaniem osobistym w grupie byłych więźniów

Na podstawie uzyskanych wyników można stwierdzić, że natężenie gotowości do pracy w populacji byłych więźniów w znaczący sposób wiąże się z poziomem ich przystosowania osobistego.

Wysoki poziom potrzeby zakorzenienia społecznego w znaczący sposób współwystępuje z:

- wysokim potencjałem przystosowawczym;
- pozytywnym stosunkiem do rodziny;
- wysokim poziomem akceptacji dla obowiązujących w społeczeństwie wartości i norm postępowania;
- akceptowaniem obowiązujących norm prawnych;
- pozytywnym stosunkiem do pracy;
- pozytywnym stosunkiem do innych ludzi;
- dużą satysfakcją z życia.

Doświadczanie wsparcia rodzinnego w istotny sposób koreluje z:

- wysokim potencjałem przystosowawczym;
- pozytywnym stosunkiem do rodziny;
- wysokim poziomem akceptacji dla obowiązujących w społeczeństwie wartości i norm postępowania;
- pozytywnym stosunkiem do innych ludzi;
- dużą satysfakcją z życia.

Tabela 8. Współczynniki korelacji r-Pearsona między wynikami w Skali Gotowości do Pracy i rezultatami w Kwestionariuszu Przystosowania Psychospołecznego w grupie byłych więźniów

	Potrzeba zakorzenienia społecznego (potrzeba normalności)		Doświadczenie wsparcia rodzinnego		Poczucie wytrwałości		Samokontrola		Determinacja do podjęcia legalnej pracy (motywacja)	
	r	p	r	p	r	p	r	p	r	p
Stosunek do rodziny	,544(**)	0,001	,304(**)	0,001	,300(**)	0,001	,533(**)	0,001	,344(**)	0,001
Zakorzenienie w życiu społecznym	,277(**)	0,001	,260(**)	0,001	,321(**)	0,001	,486(**)	0,001	,180(*)	0,013
Akceptacja norm prawnych	,514(**)	0,001	0,049	0,503	,177(*)	0,014	,529(**)	0,001	,360(**)	0,001
Stosunek do pracy	,349(**)	0,001	0,116	0,111	,235(**)	0,001	,381(**)	0,001	,286(**)	0,001
Stosunek do innych	,533(**)	0,001	,147(*)	0,043	,397(**)	0,001	,459(**)	0,001	,405(**)	0,001
Satysfakcja z życia	,162(*)	0,025	,316(**)	0,001	,505(**)	0,001	,260(**)	0,001	0,139	0,055
Potencjał psychospołeczny – wynik ogólny	,538(**)	0,001	,291(**)	0,001	,421(**)	0,001	,579(**)	0,001	,376(**)	0,001

* Korelacja jest istotna na poziomie 0,05 (dwustronnie).

** Korelacja jest istotna na poziomie 0,01 (dwustronnie).

Poczucie wytrwałości koreluje ze wszystkimi obszarami przystosowania psychospołecznego:

- wysokim potencjałem przystosowawczym;
- pozytywnym stosunkiem do rodziny;
- wysokim poziomem akceptacji dla obowiązujących w społeczeństwie wartości i norm postępowania;
- akceptowaniem obowiązujących norm prawnych;
- pozytywnym stosunkiem do pracy;
- pozytywnym stosunkiem do innych ludzi;
- dużą satysfakcją z życia.

Poziom samokontroli również koreluje ze wszystkimi obszarami przystosowania psychospołecznego:

- wysokim potencjałem przystosowawczym;
- pozytywnym stosunkiem do rodziny;
- wysokim poziomem akceptacji dla obowiązujących w społeczeństwie wartości i norm postępowania;

- akceptowaniem obowiązujących norm prawnych;
- pozytywnym stosunkiem do pracy;
- pozytywnym stosunkiem do innych ludzi;
- dużą satysfakcją z życia.

Determinacja do podjęcia legalnej pracy koreluje z 6 obszarami przystosowania psychospołecznego:

- wysokim potencjałem przystosowawczym;
- pozytywnym stosunkiem do rodziny;
- wysokim poziomem akceptacji dla obowiązujących w społeczeństwie wartości i norm postępowania;
- akceptowaniem obowiązujących norm prawnych;
- pozytywnym stosunkiem do pracy;
- pozytywnym stosunkiem do innych ludzi.

3.3.2. Związek między gotowością do pracy a poczuciem własnej skuteczności

W analizie uwzględniono zależności między wymiarami konstytuującymi gotowość do pracy: 1) potrzebą zakorzenienia społecznego, 2) doświadczeniem wsparcia rodzinnego, 3) poczuciem wytrwałości, 4) samokontrolą, 5) determinacją do podjęcia legalnej pracy a wymiarami poczucia własnej skuteczności (nasileniem w przeszłości sytuacji trudnych, sukcesów, porażek i perswazji społecznych, poziomem sytuacji trudnych, sukcesów, porażek i perswazji społecznych w teraźniejszości oraz przewidywaniem w przyszłości sytuacji trudnych, sukcesów, porażek i perswazji społecznych).

Natężenie gotowości do pracy w populacji byłych więźniów w istotny sposób wiąże się z poziomem poczucia własnej skuteczności. Przedstawiony wniosek potwierdza następujące zależności.

Wysoki poziom potrzeby zakorzenienia społecznego współwystępuje z:

- niskim nasileniem sytuacji trudnych w przeszłości, teraźniejszości, przyszłości;
- wysokim nasileniem sukcesów w przeszłości i przyszłości;
- niskim poziomem porażek w przeszłości, teraźniejszości i przyszłości;
- dużym nasileniem perswazji społecznych w minionej perspektywie czasowej.

Doświadczenie wsparcia rodzinnego koreluje z:

- niskim nasileniem sytuacji trudnych w przeszłości, teraźniejszości, przyszłości;
- wysokim nasileniem sukcesów w przeszłości, teraźniejszości i przyszłości;
- niskim poziomem porażek w teraźniejszości i przyszłości;
- dużym nasileniem perswazji społecznych w minionej, aktualnej i przyszłej perspektywie czasowej.

Tabela 9. Współczynniki korelacji r-Pearsona między wynikami w Skali Gotowości do Pracy i rezultatami w Kwestionariuszu Oceny Własnego Życia w grupie byłych więźniów

	Potrzeba zakorzenienia społecznego (potrzeba normalności)		Doświadczenie wsparcia rodzinnego		Poczucie wytrwałości		Samokontrola		Determinacja do podjęcia legalnej pracy (motywacja)	
	r	p	r	p	r	p	r	p	r	p
Nasilenie sytuacji trudnych w przeszłości	-,152(*)	0,037	-,245(**)	0,001	-,238(**)	0,001	-,414(**)	0,001	-,143(*)	0,049
Nasilenie sukcesów w przeszłości	,189(**)	0,009	,245(**)	0,001	,304(**)	0,001	,149(*)	0,042	0,114	0,12
Nasilenie porażek w przeszłości	-,157(*)	0,031	-,0,133	0,07	-,297(**)	0,001	-,375(**)	0,001	-,0,044	0,549
Perswazja przeszłość	,230(**)	0,001	,191(**)	0,009	,357(**)	0,001	0,083	0,258	,296(**)	0,001
Nasilenie sytuacji trudnych obecnie	-,207(**)	0,004	-,318(**)	0,001	-,292(**)	0,001	-,407(**)	0,001	-,0,098	0,178
Nasilenie sukcesów obecnie	0,011	0,884	,366(**)	0,001	,172(*)	0,018	0,017	0,815	,162(*)	0,026
Nasilenie porażek obecnie	-,153(*)	0,036	-,315(**)	0,001	-,379(**)	0,001	-,279(**)	0,001	-,0,134	0,065
Perswazja obecnie	0,101	0,165	,250(**)	0,001	,302(**)	0,001	0,063	0,388	0,121	0,096
Nasilenie sytuacji trudnych w przyszłości	-,220(**)	0,002	-,313(**)	0,001	-,324(**)	0,001	-,367(**)	0,001	-,0,099	0,173
Nasilenie sukcesów w przyszłości	,184(*)	0,012	,391(**)	0,001	,285(**)	0,001	,185(*)	0,011	0,118	0,108
Nasilenie porażek w przyszłości	-,151(*)	0,038	-,268(**)	0,001	-,308(**)	0,001	-,359(**)	0,001	-,0,079	0,279
Perswazja przyszłość	,114	0,12	,201(**)	0,006	,239(**)	0,001	0,051	0,485	0,092	0,21

* Korelacja jest istotna na poziomie 0,05 (dwustronnie).

** Korelacja jest istotna na poziomie 0,01 (dwustronnie).

Poczucie wytrwałości koreluje z:

- niskim nasileniem sytuacji trudnych w przeszłości, teraźniejszości, przyszłości;
- wysokim nasileniem sukcesów w przeszłości, teraźniejszości i przyszłości;
- niskim poziomem porażek w przeszłości, teraźniejszości i przyszłości;
- dużym nasileniem perswazji społecznych w minionej, aktualnej i przyszłej perspektywie czasowej.

Poziom samokontroli koreluje z:

- niskim nasileniem sytuacji trudnych w przeszłości, teraźniejszości, przyszłości;
- wysokim nasileniem sukcesów w przeszłości i przyszłości;
- niskim poziomem porażek w przeszłości, teraźniejszości i przyszłości.

Czwarty wymiar gotowości do pracy – poziom samokontroli – nie koreluje natomiast ze źródłem kształtowania poczucia własnej skuteczności, które polega na spostrzeganiu perswazji społecznych w minionej, aktualnej i przyszłej perspektywie czasowej.

Determinacja do podjęcia legalnej pracy (piąty wymiar gotowości do pracy) koreluje z:

- niskim nasileniem sytuacji trudnych w przeszłości;
- wysokim nasileniem sukcesów w teraźniejszości;
- dużym nasileniem perswazji społecznych w minionej perspektywie czasowej.

Analizowany wymiar gotowości do pracy nie koreluje natomiast z odczuwaniem porażek w minionej, aktualnej i przyszłej perspektywie czasowej oraz ze spostrzeganiem aktualnych i przewidywanych perswazji społecznych.

3.3.3. Korelacje gotowości do pracy byłych więźniów ze zmiennymi socjodemograficznymi

Korelacje gotowości do pracy byłych więźniów ze zmiennymi socjodemograficznymi wykazują następujące istotne zależności:

- Dobry status ekonomiczny współwystępuje w istotny sposób z wszystkimi wymiarami przystosowania psychospołecznego: ogólnym potencjałem psychospołecznym, bardziej pozytywnym stosunkiem do rodziny, większym zakorzenieniem w życiu społecznym, większym nasileniem akceptacji norm prawnych, bardziej pozytywnym stosunkiem do pracy, bardziej pozytywnym stosunkiem do innych ludzi, większą satysfakcją z własnego życia.
- Wyższy poziom wykształcenia koreluje z dwoma wymiarami gotowości do pracy – większym poczuciem wsparcia rodzinnego i wyższym poziomem samokontroli.
- Istotna korelacja zachodzi między wyższym statusem społecznym a większym nasileniem odczuwanego wsparcia rodzinnego, wyższym poziomem poczucia wytrwałości, wyższym poziomem poczucia samokontroli.

Dane uzyskane w indywidualnych wywiadach pogłębionych z byłymi więźniami, którzy osiągnęli sukces readaptacyjny pozwoliły na zebranie wniosków w raporcie zbiorczym z IDI. Poniżej znajduje się cytat z raportu.

*Byli więźniowie, biorący udział w wywiadach, podkreślali, że priorytetem dla nich po opuszczeniu zakładu karnego, było **znalezienie miejsca zamieszkania oraz pracy**. W dużej mierze deklarowali, że potrzebowali wsparcia w tym aspekcie. Najczęściej byli więźniowie wskazywali, że niezbędną pomoc i wsparcie uzyskiwali od organizacji pozarządowych. Bardzo krytycznie oceniali wsparcie uzyskane od instytucji państwowych: urzędów pracy, służby kuratorskiej, pomocy społecznej (Augustynowicz 2012, s. 25).*

*Badani byli więźniowie **oceniali pracę jako dużą wartość**, która daje im satysfakcję, zaspokaja potrzeby podstawowe, ale również potrzebę przynależności i samorealizacji, wzmacnia poczucie własnej wartości. Oceniali pracę jako sposób na realizację innych ważnych celów w ich życiu, podkreślali również jej znaczenie finansowe (Augustynowicz 2012, s. 29).*

Wnioski

Zarówno wyniki badań ilościowych, jak i analiz jakościowych wskazują na następujące prawidłowości:

- Sukces readaptacyjny jest zależny zarówno od potencjału readaptacyjnego osoby zagrożonej wykluczeniem, jak i od kapitału zawodowego i podmiotowego osoby wspierającej proces readaptacji.
- Do czynników szczególnie ważnych dla prawidłowej readaptacji zaliczyć należy właściwości podmiotowe takie jak: pozyskiwanie zasobów a zwłaszcza zasobów o charakterze zarządzającym oraz stanu, poczucie zakorzenienia społecznego związane z akceptacją zasad i norm społecznych i kulturowych, poczucie własnej skuteczności, stosowanie konstruktywnych strategii zaradczych w radzeniu sobie z sytuacjami trudnymi, posiadanie wykształcenia i/lub zawodu.
- Czynniki społeczne związane z pozytywną readaptacją obejmują: dobry status materialny, wsparcie rodzinne, posiadanie pracy.
- Niemniej ważnym elementem zapewniającym sukces readaptacyjny jest adekwatne do potrzeb wsparcie osoby podlegającej readaptacji przez osoby i instytucje powołane do realizowania zadań w tym aspekcie.
- Adekwatność wsparcia zapewnić można jedynie przez rzetelnie przeprowadzoną diagnozę potencjału readaptacyjnego, na który składają się m.in. ocena sytuacji trudnych oraz radzenie sobie z nimi, realizacja zasad współżycia społecznego, gotowość do zatrudnienia, zasoby zdrowotne umożliwiające podjęcie pracy bądź edukacji.

W kolejnych częściach książki przekazujemy Czytelnikowi propozycję metod do diagnozy wymienionych zasobów sprzyjających pozytywnej readaptacji.

Bibliografia

- Augustynowicz W. (2012). Raport z badań jakościowych realizowanych w ramach projektu „PI Komplet innowacyjnych narzędzi optymalizujących współpracę podmiotów z przedsiębiorcami w zakresie ułatwiania wchodzenia na rynek pracy więźniom opuszczającym zakłady karne. Lublin: Instytut Psychoprofilaktyki i Psychoterapii, Stowarzyszenie Natanaelum”.
- Banerski G. (2011). Zmiana na lepsze. Raport z realizacji projektu „Proces aktywizacji zawodowej i społecznej byłych więźniów”. Warszawa: Poland-Media S.A.
- Hobfoll S. (1989). Conservation of Resources. A New Attempt at Conceptualizing Stress. *American Psychologist*, Vol. 44, No. 3, 513–524.
- Kalinowski M., Niewiadomska I. (red.) (2010). Skazani na wykluczenie. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Kubrin C., Stewart E. (2006). Predicting Who Reoffends: The Neglected Role Of Neighborhood Context In Recidivism Studies. *Criminology*. 44(1), 165–197.
- Leverentz A. (2010). People, Places, and Things: How Female Ex-Prisoners Negotiate Their Neighborhood Context. *Journal of Contemporary Ethnography*. 39(6), 646–681.
- Niewiadomska I., Chwaszcz J., Augustynowicz W. (2010). Więzi społeczne zamiast więzień – wsparcie pozytywnej readaptacji osób zagrożonych wykluczeniem społecznym z powodu konfliktu z prawem. Raport z badań z rekomendacjami. Lublin: Drukarnia TEKST.
- Niewiadomska I., Chwaszcz J., Augustynowicz W., Bartczuk R. (2014). *Readaptacja społeczno-zawodowa więźniów. Narzędzia do diagnozowania potencjału readaptacyjnego i kapitału wspierającego*. Lublin: Instytut Psychoprofilaktyki i Psychoterapii, Stowarzyszenie Natanaelum; Drukarnia TEKST.
- Shinkfield A., Graffam J. (2007). Community Reintegration of Ex-Prisoners: Type and Degree of Change in Variables Influencing Successful Reintegration. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 53, 29–63.
- Shivy V., Wu J., Moon A., Mann S., Holland J., Eacho C. (2007). Ex-offenders reentering the workforce. *Journal of Counseling Psychology*, 54(4), 466–473.
- Visher C., La Vigne N., Travis J. (2004). *Returning Home: Understanding the Challenges of Prisoner Reentry. Maryland Pilot Study: Findings from Baltimore*. Washington: Urban Institute. Justice Policy Centre.
- Visher C., Travis J. (2003). Transitions from Prison to Community: Understanding Individual Pathways. *Annual Review of Sociology*. 29, 89–113.
- www.sw.gov.pl/pl/o-sluzbie-wieziennej/statystyka/ (dostęp 03.02.2015)

Metody do jakościowego diagnozowania psychologicznych mechanizmów readaptacji społecznej byłych więźniów: spostrzegania sytuacji trudnych i preferowania strategii zaradczych w sytuacjach trudnych

Opisane w tej części opracowania narzędzia bazują na założeniu, że postępowanie zgodne z normami społecznymi u zdrowych psychicznie jednostek jest związane z planowaniem określonych celów, organizowaniem sposobności do ich osiągnięcia oraz wykorzystywaniem w wymienionym względzie różnorodnych zasobów wewnętrznych, czyli z określonym działaniem mechanizmów psychologicznych.

Od strony merytorycznej narzędzia do jakościowego diagnozowania psychologicznych mechanizmów włączania społecznego byłych więźniów odnoszą się do takich kwestii jak:

- spostrzegane sytuacje trudne;
- preferowanie strategii zaradczych w doświadczanych sytuacjach trudnych.

Od strony formalnej zaprezentowane metody są wywiadami, które bazują na modelu pozytywistycznym. Model ten zakłada, że dane pochodzące z wywiadów dają badaczowi dostęp do faktów dotyczących określonych wymiarów świata. W celu osiągnięcia trafności i rzetelności odpowiedzi oraz ich niezależności od miejsca badania, w czterech kategoriach odpowiedzi zastosowano standardowe pytania wielokrotnego wyboru, na które odpowiedzi respondentów można przedstawić w tabelach. Wyjątek stanowią pytania odnoszące się do badania jednej kategorii odpowiedzi – uczuć i motywów (Silverman 2007, s. 115). Od strony formalnej pytania zawarte w każdym z pięciu prezentowanych wywiadów bazują na kategoriach wyodrębnionych w podejściu pozytywistycznym i dotyczą takich kategorii jak (Silverman 2007, s. 116):

- fakty – dane biograficzne o respondencie oraz opis wydarzeń z jego życia;
- przekonania dotyczące faktów – przekonania lub postawy odnoszące się do wydarzeń z życia respondenta;
- obecne lub przeszłe zachowanie – pytania dotyczące rzeczywistych sytuacji, które zaistniały w przeszłości lub teraźniejszości, przy jednoczesnym unikaniu pytań odnoszących się do hipotetycznych sytuacji;

- uczucia i motywy – do tej kategorii badanej rzeczywistości jest rekomendowane stosowanie pytań otwartych, które umożliwiają respondentowi stosowanie własnych kategorii w opisie odczuwanych stanów emocjonalnych;
- standardy działania – ten wymiar pytań odnosi się do tego, co ludzie myślą, że należy lub można zrobić w określonych sytuacjach.

1. Wywiad do jakościowego diagnozowania spozrzeganych sytuacji trudnych

Na szczególną uwagę w diagnozowaniu zachowań ekswiewniów zasługują sytuacje problemowe, które charakteryzują się rozbieżnością między potrzebami lub zadaniami człowieka a możliwościami zaspokojenia tych oczekiwań lub wykonania zadań (Tomaszewski 1984, s. 134). Do katalogu sytuacji trudnych należą przede wszystkim (Gierowski 1996, s. 137–138; Terelak 2001, s. 186–190):

- deprivacja ważnych potrzeb biologicznych lub psychicznych;
- przeciążenie – konieczność wykonywania zadań przekraczających możliwości fizyczne lub psychiczne;
- sytuacja bolesna – konieczność znoszenia cierpienia fizycznego lub psychicznego (np. obelga, poniżenie, krzywda);
- konflikt motywacyjny – długotrwałe i męczące procesy decyzyjne o negatywnym zabarwieniu emocjonalnym;
- zagrożenie fizyczne (związane z życiem i zdrowiem) lub społeczne (np. możliwość utraty pozycji społecznej) – układ bodźców, które same w sobie są niegroźne, ale sygnalizują pojawienie się przykrych stanów emocjonalnych;
- utrudnienie – ograniczenie działalności intencjonalnej z powodu braku elementów potrzebnych do jej wykonania lub zaistnienie przeszkody w realizacji czynności ukierunkowanych na cel (frustracja);
- sytuacja nowa – układ okoliczności, w których zawodzą wypróbowane sposoby działania.

Wymienione kategorie trudności nie wykluczają się, mogą one współwystępować ze sobą lub nakładać się na siebie w określonym momencie czasowym lub w sposób długotrwały. Na przykład sytuacja nowa może być równocześnie bolesną, zagrożeniem lub powodować konflikt motywacyjny (Gierowski 1996, s. 138).

1.1. Znaczenie spozrzeganych sytuacji trudnych w procesie włączania społecznego ekswiewniów

Związki między poziomem doświadczanych sytuacji trudnych a możliwościami re-adaptacyjnymi zostały przedstawione w wymienionych dalej argumentach.

Przesłanka 1.

Doświadczenie trudności jest ściśle związane ze stresem psychologicznym. Jego nasilenie stanowi funkcję rozbieżności między wymaganiami wobec jednostki a możliwościami wykonania zadań (Tomaszewski 1984, s. 134). O poziomie stresu można mówić dopiero wtedy, gdy wielkość obciążenia osiągnie odpowiedni próg natężenia, tzw. próg stresu. Jego przekroczenie jest związane z syndromem reakcji na stres, który przebiega na trzech poziomach – zmian niespecyficznych, specyficznych i modyfikacji czynności ekspresyjnych. Zmiany niespecyficzne przebiegają od wzmożenia aktywności i poprawienia sprawności, przez wzrost napięcia emocjonalnego i pogarszanie funkcjonowania do wyczerpania organizmu, dezorganizacji działania i spadku zainteresowania wynikiem. Zmiany specyficzne polegają na dostosowaniu treści zachowań do rodzaju sytuacji trudnej. W zależności od „progu tolerancji stresu” można wyróżnić dwie formy reakcji specyficznych: zwalczanie stresu adekwatne do rodzaju czynnika destabilizującego (np. usuwanie źródła napięcia); obronę przed stresem, która pojawia się w sytuacji, gdy jego zwalczanie jest nieskuteczne. Zachowania obronne mogą przyjąć postać realną (np. wycofanie się z sytuacji stresowej, unikanie jej, atakowanie przeszkody) lub postać symboliczną (np. fantazjowanie, zaprzeczanie lub inny rodzaj mechanizmów obronnych). Reakcje związane ze zmianami czynności ekspresyjnych nie służą osiągnięciu konkretnych celów zewnętrznych, lecz sygnalizują stan napięcia emocjonalnego wobec trudności (np. wyrażanie dezaprobaty, werbalizowanie przykrych przeżyć, wściekłość, panika). Należy również zwrócić uwagę na zróżnicowane skutki obciążenia stresem w zależności od jego nasilenia. Z reguły reakcje stresowe zakłócają funkcjonowanie człowieka, ale nie prowadzą do zaburzeń w procesie przystosowawczym. Jednak po przekroczeniu indywidualnego „progu tolerancji” przeciążenie jest tak silne, że wywołuje reakcje dezadaptacyjne, które nie są skoncentrowane na zadaniu, lecz jedynie na obronie przed zbyt wysokim napięciem psychicznym (Terelak 2001, s. 228–229).

Przesłanka 2.

Splot niekorzystnych czynników sytuacyjnych odgrywa ważną rolę w przestępczości powrotnej (Short 1998, s. 3–36). Recydywiści charakteryzują się zazwyczaj zaburzeniami w funkcjonowaniu emocjonalnym i poznawczym. Problemy te oraz niższa odporność na stres, będąca wynikiem długotrwałych trudności adaptacyjnych, powodują, że osoby z tej grupy często spostrzegają różnego typu okoliczności życiowe w kategoriach sytuacji trudnych. Taka interpretacja zaistniałych zdarzeń zwiększa ryzyko zachowań dewiacyjnych stanowiących reakcję na stres (Brezina 1996, s. 39–60). Wzrost napięcia psychicznego o kryminogennym charakterze jest najczęściej wynikiem trzech rodzajów trudności – przeszkód w osiągnięciu ważnych celów (frustracji), braku szczególnie cenionych wartości (deprywacji), spostrzegania szkodliwych bodźców (Mazerolle i in. 2000, s. 90).

Przesłanka 3.

Istnieją silne związki między wysokim napięciem psychicznym w sytuacjach problemowych a większą liczbą popełnionych przestępstw, nasilonymi zachowaniami agresywnymi, spadkiem liczby społecznych zobowiązań ich sprawców oraz natężo-

nym angażowaniem się w działania grup przestępczych (Paternoster, Mazerolle 1994, s. 235–263; Badźmirowska-Masłowska 2000, s. 236). Wyniki badań pozwoliły również na ustalenie cech sprawców, które zwiększają prawdopodobieństwo popełnienia przestępstwa (przede wszystkim czynu o charakterze agresywnym) w okolicznościach stresowych. Do podmiotowych czynników ryzyka w tym zakresie należą (Agnew 2001, s. 319):

- poczucie niesprawiedliwości;
- przekonanie o własnej wielkości i sile;
- spostrzeganie niskiej kontroli społecznej;
- wzmożona motywacja do radzenia sobie w sytuacjach trudnych w sposób naruszający normy karne.

Przesłanka 4.

Osoba opuszczająca zakład karny może również doświadczać stresu polegającego na „krytycznym wydarzeniu zmiany życiowej”. Różnica między stresem a wydarzeniem krytycznym polega na tym, że stres sytuacji problemowej można łatwiej przetrwać, natomiast wydarzenie krytyczne wymaga zmian w układzie funkcjonalnym człowieka – otoczenie. Zmiany zachodzące w trakcie wydarzenia krytycznego mogą mieć konstruktywny lub destruktywny charakter. Ich konstruktywność polega na tym, że doświadczenie tego rodzaju może sprzyjać rozwojowi osoby ze względu na odkrycie wartości wyższych, ukierunkowanie zachowań na dojrzałe cele i/lub zainicjowanie prospołecznych postaw (Sęk 2001, s. 252). Często jednak okoliczności składające się na wydarzenie krytyczne prowadzą do negatywnych konsekwencji. Ich ryzyko wzrasta, gdy jednostka (Sęk 2001, s. 253):

- doświadcza dużych strat fizycznych, psychicznych i/lub społecznych;
- odczuwa wydarzenie krytyczne w różnych sferach życia (np. sytuacja uwięzienia czy kataklizmu);
- przeżywa duże nasilenie poczucia bezradności i beznadziejności;
- charakteryzuje się niewielkimi zasobami zaradczymi.

Przedstawione prawidłowości znajdują odzwierciedlenie we wnioskach z badań dotyczących osób karanych. Pierwszy z nich polega na tym, że ryzyko powrotności do przestępstwa jest bardzo wysokie u osób, które doświadczają dużego nasilenia problemów w różnych wymiarach życia (Stattin, Magnusson 1995, s. 417–449).

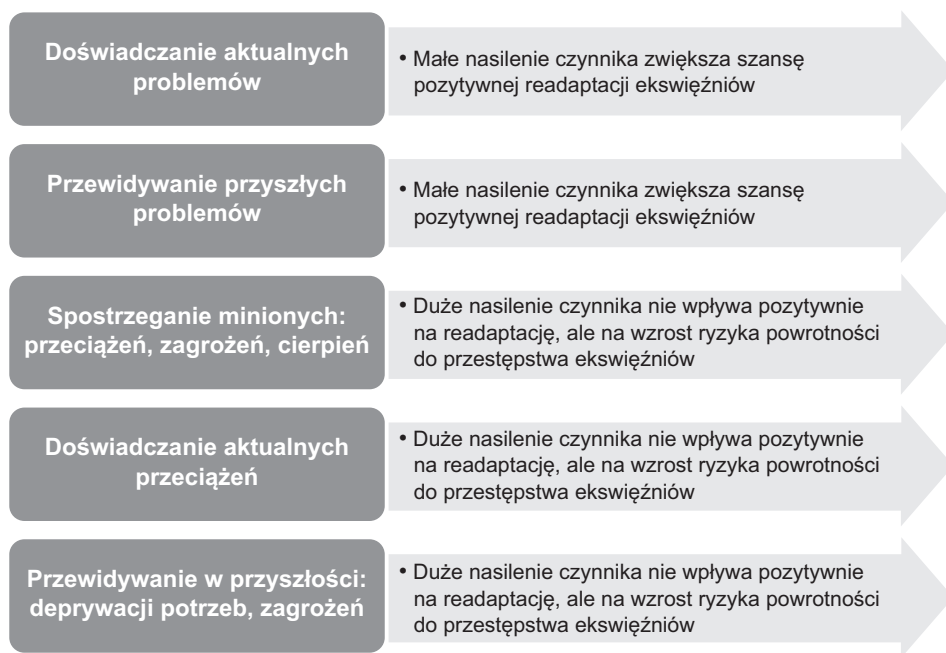
Druga prawidłowość dotyczy motywacji zachowań prospołecznych u byłych więźniów – wzrasta ona, gdy stan opresji, w jakim znalazła się osoba po opuszczeniu zakładu, ulega złagodzeniu i gdy jej sytuacja życiowa poprawia się (Bałandynowicz 1996, s. 147).

Najsukuteczniejszym sposobem działania w sytuacji wydarzeń krytycznych jest umiejętnie udzielane wsparcie społeczne. Podstawowe znaczenie w oferowanej pomocy zyskują dwa czynniki – odpowiednie rozbudzenie nadziei na rozwiązanie problemów jednostki i pozytywne wykorzystanie jej zniecierpliwienia z powodu braku istotnych postępów w przezwyciężaniu trudności (Lazarus 1986, s. 5).

Wymienione czynniki są określane mianem stymulatorów skłonności do zachowań ukierunkowanych na zmianę osobistej sytuacji życiowej. Obniżenie motywacji tego typu występuje w sytuacji, gdy jednostka ma nikłą nadzieję na pozytywne rozwiązanie problemu, a jednocześnie wysoki poziom zniecierpliwienia z powodu braku zachodzących zmian (Bałandynowicz 1996, s. 148).

1.2. Wnioski z badań dotyczących związków między spostrzeganymi sytuacjami trudnymi a włączaniem społecznym byłych więźniów

Zależności między doświadczeniem sytuacji trudnych a poziomem kapitału przystosowawczego w zbiorowości osób, które opuściły więzienia zostały zaprezentowane na podstawie porównań spostrzeganych sytuacji trudnych przez aktualnych i byłych więźniów (Niewiadomska 2007, s. 382–385). Specyfika spostrzeganych przez ekswięźniów źródeł stresu została zilustrowana na schemacie 1.

Schemat 1. Pożądane nasilenie doświadczanych sytuacji trudnych, które powinno być osiągnięte w ofertach resocjalizacyjnych skierowanych do byłych więźniów po to, aby wzmacniać ich potencjał readaptacyjny (Niewiadomska 2007, s. 382–386).

Wniosek 1.

Byłych więźniów z dużymi możliwościami przystosowawczymi cechuje niskie poczucie różnego rodzaju trudności w teraźniejszej perspektywie czasowej.

Na duży potencjał przystosowawczy u ekswieźniów wpływa niewielka częstotliwość spostrzegania aktualnych problemów – szczególnie w postaci:

- **deprywacji potrzeb;**
- **cierpienia;**
- **zagrożeń.**

Wniosek 2.

Przewidywanie przyszłych problemów stanowi czynnik determinujący kapitał readaptacyjny w zbiorowości byłych więźniów. Mianowicie, niskie nasilenie tego typu myślenia współwystępuje z dużymi możliwościami poprawczymi, a jej wysoki poziom – z niewielkim kapitałem przystosowawczym.

Ekswieźniowie z wysokim prawdopodobieństwem pozytywnej readaptacji rzadko przewidują w przyszłości:

- **przeżywanie różnorodnych frustracji;**
- **doświadczanie sytuacji nowych.**

Wniosek 3.

W opisywanej grupie zmiennych znajdują się czynniki, których wysokie nasilenie doprowadza do niewielkiego potencjału przystosowawczego. Ich poziom nie kształtuje wysokiego kapitału readaptacyjnego. Do tej grupy czynników należy zaliczyć:

- spostrzeganie minionych przeciążeń;
- spostrzeganie minionych zagrożeń;
- spostrzeganie minionych cierpień;
- doświadczanie aktualnych przeciążeń;
- przewidywaną deprywację potrzeb;
- przewidywanie przyszłych zagrożeń.

1.3. Zawartość treściowa wywiadu ukierunkowanego na badanie spostrzeganych przez byłego więźnia sytuacji trudnych w procesie readaptacji

Pytania zawarte w wywiadzie odnoszą się do sześciu kryteriów analizy jakościowej, na jakie nacisk kładzie podejście pozytywistyczne. Mianowicie do opisu:

- 1) faktów świadczących o procesie readaptacji respondenta;
- 2) przekonań respondenta na temat procesu jego readaptacji w warunkach wolnościowych;

- 3) wydarzeń świadczących o doświadczaniu sytuacji trudnych w warunkach wolnościowych;
- 4) przekonań respondenta na temat związków zachodzących między doświadczaniem sytuacji trudnych a procesem jego readaptacji;
- 5) uczuć towarzyszących doświadczanym sytuacjom trudnym w warunkach wolnościowych;
- 6) standardów dotyczących nasilenia sytuacji trudnych w procesie readaptacji.

Osoba przeprowadzająca wywiad może zadawać bytemu więźniowi pytania z zakresu wszystkich wymienionych kategorii, może również wybrać obszary do jakościowej analizy związków zachodzących między spostrzeganiem sytuacji trudnych a procesem readaptacji społecznej ekswiężnia.

Ad I. Pytania odnoszące się do kryterium analizy jakościowej: opis wydarzeń świadczących o procesie readaptacji respondenta

1. Jak długo przebywa Pan na wolności po opuszczeniu zakładu karnego?
..... (długość pobytu w warunkach wolnościowych powinna być określona w latach i miesiącach)
2. Jak często wykonuje Pan zadania związane z realizacją osobistych celów?
  - a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
3. Jak często poświęca Pan czas na realizację osobistych celów?
  - a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
4. Jaki rodzaj zadań wykonuje Pan po to, aby osiągnąć osobiste cele (proszę wymienić co najmniej 3 zadania)?
  - a. ....
  - b. ....
  - c. ....
5. Jak często wykonuje Pan zadania związane z funkcjonowaniem Pana rodziny?
  - a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie

6. Jak często spędza Pan czas z członkami swojej rodziny?
  - a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
7. Jaki rodzaj zadań wykonuje Pan na gruncie rodzinnym (proszę wymienić co najmniej 3 zadania)?
  - a. ....
  - b. ....
  - c. ....
8. Jak często wykonuje Pan zadania związane z funkcjonowaniem zawodowym?
  - a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
9. Jak często spędza Pan wolny czas z kolegami z pracy?
  - a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
10. Jaki rodzaj zadań wykonuje Pan na gruncie zawodowym (proszę wymienić co najmniej 3 zadania)?
  - a. ....
  - b. ....
  - c. ....
11. Jak często wykonuje Pan zadania związane z funkcjonowaniem sąsiedzkim?
  - a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
12. Jak często spędza Pan czas ze swoimi sąsiadami?
  - a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)

- e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
13. Jaki rodzaj zadań wykonuje Pan na rzecz kontaktów sąsiedzkich (proszę wymienić co najmniej 3 zadania)?
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
14. Jak często wykonuje Pan zadania związane z funkcjonowaniem w grupie przestępczej?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
15. Jak często spędza Pan czas z kolegami z grupy przestępczej i/lub z więzienia?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
16. Jaki rodzaj zadań wykonuje Pan na rzecz kontaktów z kolegami z grupy przestępczej i/lub z więzienia (proszę wymienić co najmniej 3 zadania)?
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....

Ad II. Pytania odnoszące się do kryterium analizy jakościowej: przekonania respondenta na temat procesu jego readaptacji w warunkach wolnościowych

17. Jak często odnosi Pan sukcesy w wymiarze osiągnięcia celów osobistych?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
18. Jak często odnosi Pan sukcesy na gruncie rodzinnym?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)

- e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
19. Jak często odnosi Pan sukcesy na gruncie zawodowym?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
20. Jak często odnosi Pan sukcesy na gruncie funkcjonowania sąsiedzkiego?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
21. Jak często odnosi Pan sukcesy na gruncie zaprzestania kontaktów z grupami przestępczymi/kolegami z więzienia?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
22. Jak często ponosi Pan porażki w trakcie osiągania celów osobistych?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
23. Jak często ponosi Pan porażki na gruncie rodzinnym?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
24. Jak często ponosi Pan porażki na gruncie zawodowym?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)

- e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
25. Jak często ponosi Pan porażki na gruncie funkcjonowania sąsiedzkiego?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
26. Jak często ponosi Pan porażki na gruncie zaprzestania kontaktów z grupami przestępczymi/kolegami z więzienia?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie

Ad III. Pytania odnoszące się do kryterium analizy jakościowej: opis wydarzeń świadczących o doświadczaniu sytuacji trudnych w warunkach wolnościowych

27. Jak często od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej nie miał Pan zaspokojonych potrzeb biologicznych (np. w wyniku braku jedzenia lub braku snu)?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
28. Jakie potrzeby biologiczne nie były u Pana zaspokojone od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej (proszę wymienić)?
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
29. Jak często od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej nie miał Pan zaspokojonych potrzeb psychicznych (np. w wyniku braku poczucia bezpieczeństwa)?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)

- e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
30. Jakie potrzeby psychologiczne nie były u Pana zaspokojone od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej (proszę wymienić)?
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
31. Jak często od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej musiał Pan wykonywać zadania, które przekraczały Pana możliwości fizyczne?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
32. Jakiego rodzaju zadania przekraczały możliwości fizyczne ich wykonania od momentu opuszczenia przez Pana zakładu karnego do chwili obecnej (proszę wymienić)?
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
33. Jak często od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej musiał Pan wykonywać zadania, które przekraczały Pana możliwości psychiczne?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
34. Jakiego rodzaju zadania przekraczały możliwości psychiczne ich wykonania od momentu opuszczenia przez Pana zakładu karnego do chwili obecnej (proszę wymienić)?
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
35. Jak często od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej musiał Pan znosić ból fizyczny (np. ból serca)?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie

36. Jakiego rodzaju ból fizyczny musiał Pan znosić od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej (proszę wymienić)?
- .....
  - .....
  - .....
37. Jak często od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej musiał Pan znosić cierpienie psychiczne (np. poczucie winy lub poczucie krzywdy)?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
38. Jakiego rodzaju cierpienie psychiczne musiał Pan znosić od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej (proszę wymienić)?
- .....
  - .....
  - .....
39. Jak często od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej wchodził Pan w konflikty z innymi ludźmi?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
40. Jakiego rodzaju konfliktów z innymi ludźmi doświadczał Pan od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej (proszę wymienić)?
- .....
  - .....
  - .....
41. Jak często od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej odczuwał Pan konflikty wewnętrzne (np. dotyczące kontaktów z grupą przestępczą)?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
42. Jakiego rodzaju konfliktów wewnętrznych doświadczał Pan od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej (proszę wymienić)?
- .....
  - .....
  - .....

43. Jak często od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej bał się Pan różnych osób/ sytuacji?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
44. Jakiego rodzaju osób/sytuacji bał się Pan od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej (proszę wymienić)?
- .....
  - .....
  - .....
45. Jak często od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej występowały przeszkody w osiągnięciu zamierzonych przez Pana celów?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
46. Jakiego rodzaju przeszkody występowały na drodze do osiągnięcia zamierzonych przez Pana celów od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej (proszę wymienić)?
- .....
  - .....
  - .....
47. Jak często od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej spotykał się Pan z sytuacjami, w których nie wiedział Pan, co ma zrobić?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
48. W jakiego rodzaju sytuacjach nie wiedział Pan, co ma robić (proszę wymienić)?
- .....
  - .....
  - .....

Ad IV. Pytania odnoszące się do kryterium analizy jakościowej: przekonania respondenta na temat związków zachodzących między doświadczaniem sytuacji trudnych a procesem readaptacji

49. Jak często niezaspokojone potrzeby fizyczne i/lub psychiczne po opuszczeniu zakładu karnego doprowadzały Pana do porażki w obszarze realizacji celów osobistych?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
50. Jak często niezaspokojone potrzeby fizyczne i/lub psychiczne po opuszczeniu zakładu karnego doprowadzały Pana do porażki na gruncie rodzinnym?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
51. Jak często niezaspokojone potrzeby fizyczne i/lub psychiczne po opuszczeniu zakładu karnego doprowadzały Pana do porażki na gruncie zawodowym?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
52. Jak często niezaspokojone potrzeby fizyczne i/lub psychiczne po opuszczeniu zakładu karnego doprowadzały Pana do porażki na gruncie funkcjonowania sąsiedzkiego?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
53. Jak często niezaspokojone potrzeby fizyczne i/lub psychiczne po opuszczeniu zakładu karnego doprowadzały Pana do porażki na gruncie zaprzestania kontaktów z grupami przestępczymi/kolegami z więzienia?

- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
54. Jak często zbyt trudne do wykonania zadania po opuszczeniu zakładu karnego doprowadzały Pana do porażki w obszarze realizacji celów osobistych?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
55. Jak często zbyt trudne do wykonania zadania po opuszczeniu zakładu karnego doprowadzały Pana do porażki na gruncie rodzinnym?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
56. Jak często zbyt trudne do wykonania zadania po opuszczeniu zakładu karnego doprowadzały Pana do porażki na gruncie zawodowym?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
57. Jak często zbyt trudne do wykonania zadania po opuszczeniu zakładu karnego doprowadzały Pana do porażki na gruncie funkcjonowania sąsiedzkiego?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
58. Jak często zbyt trudne do wykonania zadania po opuszczeniu zakładu karnego doprowadzały Pana do porażki na gruncie zaprzestania kontaktów z grupami przestępczymi/kolegami z więzienia?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)

- c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
59. Jak często ból fizyczny/cierpienie psychiczne po opuszczeniu zakładu karnego doprowadzały Pana do porażki w obszarze realizacji celów osobistych?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
60. Jak często ból fizyczny/cierpienie psychiczne po opuszczeniu zakładu karnego doprowadzały Pana do porażki na gruncie rodzinnym?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
61. Jak często ból fizyczny/cierpienie psychiczne po opuszczeniu zakładu karnego doprowadzały Pana do porażki na gruncie zawodowym?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
62. Jak często ból fizyczny/cierpienie psychiczne po opuszczeniu zakładu karnego doprowadzały Pana do porażki na gruncie funkcjonowania sąsiedzkiego?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
63. Jak często ból fizyczny/cierpienie psychiczne po opuszczeniu zakładu karnego doprowadzały Pana do porażki na gruncie zaprzestania kontaktów z grupami przestępczymi/kolegami z więzienia?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)

- e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
64. Jak często konflikty z innymi/konflikty wewnętrzne po opuszczeniu zakładu karnego doprowadzały Pana do porażki w obszarze realizacji celów osobistych?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
65. Jak często konflikty z innymi/konflikty wewnętrzne po opuszczeniu zakładu karnego doprowadzały Pana do porażki na gruncie rodzinnym?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
66. Jak często konflikty z innymi/konflikty wewnętrzne po opuszczeniu zakładu karnego doprowadzały Pana do porażki na gruncie zawodowym?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
67. Jak często konflikty z innymi/konflikty wewnętrzne po opuszczeniu zakładu karnego doprowadzały Pana do porażki na gruncie funkcjonowania sąsiedzkiego?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
68. Jak często konflikty z innymi/konflikty wewnętrzne po opuszczeniu zakładu karnego doprowadzały Pana do porażki na gruncie zaprzestania kontaktów z grupami przestępczymi/kolegami z więzienia?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie

69. Jak często lęki przed osobami/sytuacjami po opuszczeniu zakładu karnego doprowadzały Pana do porażki w obszarze realizacji celów osobistych?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
70. Jak często lęki przed osobami/sytuacjami po opuszczeniu zakładu karnego doprowadzały Pana do porażki na gruncie rodzinnym?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
71. Jak często lęki przed osobami/sytuacjami po opuszczeniu zakładu karnego doprowadzały Pana do porażki na gruncie zawodowym?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
72. Jak często lęki przed osobami/sytuacjami po opuszczeniu zakładu karnego doprowadzały Pana do porażki na gruncie funkcjonowania sąsiedzkiego?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
73. Jak często lęki przed osobami/sytuacjami po opuszczeniu zakładu karnego doprowadzały Pana do porażki na gruncie zaprzestania kontaktów z grupami przestępczymi/kolegami z więzienia?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie

74. Jak często różnego rodzaju przeszkody po opuszczeniu zakładu karnego doprowadzały Pana do porażki w obszarze realizacji celów osobistych?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
75. Jak często różnego rodzaju przeszkody po opuszczeniu zakładu karnego doprowadzały Pana do porażki na gruncie rodzinnym?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
76. Jak często różnego rodzaju przeszkody po opuszczeniu zakładu karnego doprowadzały Pana do porażki na gruncie zawodowym?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
77. Jak często różnego rodzaju przeszkody po opuszczeniu zakładu karnego doprowadzały Pana do porażki na gruncie funkcjonowania sąsiedzkiego?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
78. Jak często różnego rodzaju przeszkody po opuszczeniu zakładu karnego doprowadzały Pana do porażki na gruncie zaprzestania kontaktów z grupami przestępczymi/kolegami z więzienia?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie

79. Jak często bezradność w obliczu nowych sytuacji po opuszczeniu zakładu karnego doprowadzały Pana do porażki w obszarze realizacji celów osobistych?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
80. Jak często bezradność w obliczu nowych sytuacji po opuszczeniu zakładu karnego doprowadzały Pana do porażki na gruncie rodzinnym?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
81. Jak często bezradność w obliczu nowych sytuacji po opuszczeniu zakładu karnego doprowadzały Pana do porażki na gruncie zawodowym?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
82. Jak często bezradność w obliczu nowych sytuacji po opuszczeniu zakładu karnego doprowadzały Pana do porażki na gruncie funkcjonowania sąsiedzkiego?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
83. Jak często bezradność w obliczu nowych sytuacji po opuszczeniu zakładu karnego doprowadzały Pana do porażki na gruncie zaprzestania kontaktów z grupami przestępczymi/kolegami z więzienia?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie

Ad V. Pytania odnoszące się do kryterium analizy jakościowej: uczucia towarzyszące doświadczanym sytuacjom trudnym w warunkach wolnościowych

84. Jakie uczucia towarzyszyły doświadczanej przez Pana deprivacji potrzeb fizycznych i/lub psychicznych po opuszczeniu zakładu karnego (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje emocji)?
- .....
  - .....
  - .....
85. Jakie uczucia towarzyszyły zbyt trudnym do wykonania zadaniom po opuszczeniu przez Pana zakładu karnego (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje emocji)?
- .....
  - .....
  - .....
86. Jakie uczucia towarzyszyły doświadczanym przez Pana cierpieniom po opuszczeniu zakładu karnego (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje emocji)?
- .....
  - .....
  - .....
87. Jakie uczucia towarzyszyły doświadczanym przez Pana konfliktom po opuszczeniu zakładu karnego (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje emocji)?
- .....
  - .....
  - .....
88. Jakie uczucia towarzyszyły doświadczanym przez Pana lękom po opuszczeniu zakładu karnego (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje emocji)?
- .....
  - .....
  - .....
89. Jakie uczucia towarzyszyły doświadczanym przez Pana przeszkodom w trakcie osiągnięcia celów po opuszczeniu zakładu karnego (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje emocji)?
- .....
  - .....
  - .....
90. Jakie uczucia towarzyszyły doświadczanej przez Pana bezradności w obliczu sytuacji nowych po opuszczeniu zakładu karnego (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje emocji)?
- .....
  - .....
  - .....

Ad VI. Pytania odnoszące się do kryterium analizy jakościowej: standardy dotyczące nasilenia sytuacji trudnych w procesie readaptacji

91. Przy jakim poziomie niezaspokojonych potrzeb fizycznych może Pan pozytywnie funkcjonować w warunkach wolnościowych?
- bardzo niskim
  - niskim
  - mniej niż średnim
  - średnim
  - więcej niż średnim
  - wysokim
  - bardzo wysokim
92. Przy jakim poziomie niezaspokojonych potrzeb psychicznych może Pan pozytywnie funkcjonować w warunkach wolnościowych?
- bardzo niskim
  - niskim
  - mniej niż średnim
  - średnim
  - więcej niż średnim
  - wysokim
  - bardzo wysokim
93. Przy jakim poziomie zbyt trudnych zadań do wykonania ze względu na możliwości fizyczne może Pan pozytywnie funkcjonować w warunkach wolnościowych?
- bardzo niskim
  - niskim
  - mniej niż średnim
  - średnim
  - więcej niż średnim
  - wysokim
  - bardzo wysokim
94. Przy jakim poziomie zbyt trudnych zadań do wykonania ze względu na możliwości psychiczne może Pan pozytywnie funkcjonować w warunkach wolnościowych?
- bardzo niskim
  - niskim
  - mniej niż średnim
  - średnim
  - więcej niż średnim
  - wysokim
  - bardzo wysokim
95. Przy jakim poziomie bólu fizycznego może Pan pozytywnie funkcjonować w warunkach wolnościowych?

- a. bardzo niskim
  - b. niskim
  - c. mniej niż średnim
  - d. średnim
  - e. więcej niż średnim
  - f. wysokim
  - g. bardzo wysokim
96. Przy jakim poziomie cierpienia psychicznego może Pan pozytywnie funkcjonować w warunkach wolnościowych?
- a. bardzo niskim
  - b. niskim
  - c. mniej niż średnim
  - d. średnim
  - e. więcej niż średnim
  - f. wysokim
  - g. bardzo wysokim
97. Przy jakim poziomie konfliktów z innymi ludźmi może Pan pozytywnie funkcjonować w warunkach wolnościowych?
- a. bardzo niskim
  - b. niskim
  - c. mniej niż średnim
  - d. średnim
  - e. więcej niż średnim
  - f. wysokim
  - g. bardzo wysokim
98. Przy jakim poziomie konfliktów wewnętrznych może Pan pozytywnie funkcjonować w warunkach wolnościowych?
- a. bardzo niskim
  - b. niskim
  - c. mniej niż średnim
  - d. średnim
  - e. więcej niż średnim
  - f. wysokim
  - g. bardzo wysokim
99. Przy jakim poziomie lęków przed określonymi osobami/zdarzeniami może Pan pozytywnie funkcjonować w warunkach wolnościowych?
- a. bardzo niskim
  - b. niskim
  - c. mniej niż średnim
  - d. średnim
  - e. więcej niż średnim
  - f. wysokim
  - g. bardzo wysokim

100. Przy jakim poziomie przeszkód w zakresie osiągnięcia różnego rodzaju celów może Pan pozytywnie funkcjonować w warunkach wolnościowych?
- bardzo niskim
  - niskim
  - mniej niż średnim
  - średnim
  - więcej niż średnim
  - wysokim
  - bardzo wysokim
101. Przy jakim poziomie bezradności w obliczu nowych sytuacji może Pan pozytywnie funkcjonować w warunkach wolnościowych?
- bardzo niskim
  - niskim
  - mniej niż średnim
  - średnim
  - więcej niż średnim
  - wysokim
  - bardzo wysokim

1.4. Jakościowa interpretacja wyników odnoszących się do spostrzeganych przez ekswięźnia sytuacji trudnych w procesie readaptacji

Sposób interpretacji odpowiedzi byłego więźnia ukazuje zaprezentowany schemat, który uwzględniła pozytywistyczne kryteria analizy danych jakościowych:

Badany obszar	Ocena jakościowa odpowiedzi przyporządkowanych do obszaru
1. Opis wydarzeń świadczących o procesie readaptacji respondenta	Długość pobytu na wolności: pyt. 1 Opis readaptacji w wymiarze: <ul style="list-style-type: none"> • osobistym: pyt. 2–4 • rodzinnym: pyt. 5–7 • zawodowym: pyt. 8–10 • sąsiedzkim: pyt. 11–13 • integracji z grupami przestępczymi: pyt. 14–16
2. Przekonania respondenta na temat procesu readaptacji	<ul style="list-style-type: none"> • Ocena sukcesów readaptacyjnych o charakterze osobistym, rodzinnym, zawodowym, sąsiedzkim, zaprzestania integracji z grupami przestępczymi: pyt. 17–21 • Ocena porażek readaptacyjnych o charakterze osobistym, rodzinnym, zawodowym, sąsiedzkim, zaprzestania integracji z grupami przestępczymi: pyt. 22–26

Badany obszar	Ocena jakościowa odpowiedzi przyporządkowanych do obszaru
3. Opis wydarzeń świadczących o doświadczaniu sytuacji trudnych	Opis częstotliwości i rodzajów takich sytuacji trudnych jak: <ul style="list-style-type: none"> • deprywację potrzeb: pyt. 27–30 • przeciążenia: pyt. 31–34 • ból/cierpienie: pyt. 35–38 • konflikty: pyt. 39–42 • lęki: pyt. 43–44 • frustracje: pyt. 45–46 • sytuacje nowe: pyt. 57–48
4. Przekonania respondenta na temat związków zachodzących między doświadczaniem sytuacji trudnych a procesem readaptacji	Ocena związków zachodzących między porażką readaptacyjną: <ul style="list-style-type: none"> • deprywacją potrzeb: pyt. 49–53 • przeciążeniami: pyt. 54–58 • bólem/cierpieniem: pyt. 59–63 • konfliktami: pyt. 64–68 • lękami: pyt. 69–73 • frustracjami: pyt. 74–78 • sytuacjami nowymi: pyt. 79–83
5. Uczucia towarzyszące doświadczanym sytuacjom trudnym	Opis uczuć towarzyszących doświadczanym sytuacjom trudnym w postaci deprywacji potrzeb, przeciążeń, cierpienia, konfliktów, lęków, frustracji, sytuacji nowych: pyt. 84–90
6. Standardy dotyczące nasilenia sytuacji trudnych w procesie readaptacji	Określenie maksymalnego poziomu nasilenia sytuacji trudnych, który nie zaburza procesu readaptacji: pyt. 91–101
Podsumowanie – wnioski dotyczące doświadczanych sytuacji trudnych jako czynników osłabiających pozytywną readaptację byłego więźnia	

2. Wywiad do jakościowego diagnozowania preferowanych strategii zaradczych w sytuacjach trudnych

Wymiar osobowościowy odpowiedzialny za spostrzeganie i ocenę tego, do jakiego stopnia osoba wykazuje się skutecznością w działaniach lub przypuszcza, że może się w nich sprawdzić, jest określany mianem kompetencji. W rozwoju kompetencji biorą udział trzy procesy – modelowanie społeczne, ćwiczenie określonych zachowań w celu utrwalenia pożądaných sprawności oraz ich stosowanie w codziennym życiu (Bandura 1997, s. 56–59).

Bardzo ważnym rodzajem kompetencji są umiejętności zaradcze w sytuacjach problemowych. Radzenie sobie ze stresem jest funkcją pierwotnej oceny poznawczej zaistniałego zdarzenia – jeśli osoba zaklasyfikuje sytuację jako stresującą, to wówczas

zostaje uruchomiony proces adaptacyjny w postaci radzenia sobie. Jego przebieg zależy od wtórnej oceny problemu, w której człowiek ocenia, co można zrobić, by sprostać wymaganiom zaistniałych okoliczności. Możliwości zaradcze są oceniane pod kątem dwóch podstawowych funkcji (Lazarus 1986, s. 24):

- zmiany sytuacji na lepszą (strategie ukierunkowane na problem);
- takiej samoregulacji emocjonalnej, aby nie doszło do załamania odporności psychicznej ani społecznego funkcjonowania (strategie zorientowane na emocje).

Istnieją cztery zasadnicze sposoby radzenia sobie ze stresem, które spełniają jednocześnie wymienione funkcje (Terelak 2001, s. 358):

- poszukiwanie informacji (przegląd sytuacji stresowej w celu zdobycia wiedzy potrzebnej do podjęcia racjonalnej decyzji zaradczej lub do przewartościowania zagrożenia);
- bezpośrednie działanie (czynności nakierowane na zmianę w podmiocie sprawczym lub w otoczeniu, mające na celu uporanie się ze stresem);
- powstrzymanie się od aktywności (ze względu na okoliczności brak działań jest korzystniejszy niż ich podjęcie);
- procesy intrapsychiczne (procesy poznawcze mające na celu regulację emocjonalną, zalicza się do nich przede wszystkim mechanizmy obronne).

Sposoby zaradcze służące zmianie stanu rzeczy na korzystniejszy mogą przyjmować różnorodne formy, np. monitorowania stresu, strukturalizacji sytuacji czy poszukiwania społecznego wsparcia. Ich skuteczność wymaga jednak prawidłowego funkcjonowania poznawczych wymiarów osobowości, które służą realistycznemu spostrzeganiu stresorów i dostępnych zasobów zaradczych. Jeśli w wyniku takiej oceny jednostka dojdzie do wniosku, że nie potrafi rozwiązać zaistniałego problemu, to zaczyna inicjować emocjonalne strategie zaradcze w postaci fizycznego usuwania się z sytuacji lub stosowania mechanizmów obronnych (np. ignorowania lub racjonalizowania problemu). Ryzyko zaburzeń w przystosowaniu występuje szczególnie wtedy, gdy funkcje zmiany stanu rzeczy i regulacji emocjonalnej wchodzą w konflikt, np. efekt samouspokojenia uzyskany w wyniku używania substancji psychoaktywnych uniemożliwia podjęcie działań adaptacyjnych (Brandstädter, Renner 1990, s. 58–67).

Za przebieg procesu zaradczego oraz specyficzne dla jednostki dyspozycje redukcji stresu psychologicznego odpowiada zmienna osobowościowa, określana jako styl radzenia sobie. O istnieniu tego wymiaru osobowości przesądza fakt, że ludzie nawykowo stosują stałe wzorce postępowania w sytuacjach, które charakteryzują się podobnymi właściwościami. Styl radzenia sobie decyduje więc o względnej stałości zachowań człowieka w określonych rodzajach trudności. O tym, jakie strategie zostaną przez niego wykorzystane przy rozwiązaniu konkretnego problemu decydują dwa czynniki – możliwości indywidualnego stylu zaradczego i wymagania aktualnej sytuacji (Heszen-Niejodek 1997, s. 10).

2.1. Znaczenie preferowania strategii zaradczych w procesie włączania społecznego ekswiężniów

Znaczenie preferowania określonych kompetencji zaradczych w sytuacjach trudnych dla kształtowania konstruktywnej readaptacji byłych więźniów zostało zaprezentowane w kilku wymienionych zależnościach.

Przesłanka 1.

Skuteczne redukovanie ryzyka powrotności do przestępstwa jest związane z potrzebą dostosowania wpływów resocjalizacyjnych do indywidualnego stylu radzenia sobie ze stresem. W oddziaływaniach służących pozytywnej readaptacji społecznej należy uwzględnić czynniki zwiększające efektywność stosowanych strategii zaradczych. Zachowania służące rozwiązywaniu problemów są bardziej skuteczne, gdy zawierają następujące elementy (Sęk 1993, s. 492):

- podstawowe zaufanie do siebie i do innych ludzi;
- aktywną eksplorację rzeczywistości i poszukiwanie informacji;
- podział sytuacji problemowej na fragmenty i stopniowe rozwiązywanie trudności;
- konstruktywne radzenie sobie z uczuciami;
- inicjowanie pomocy ze strony innych ludzi;
- rozpoznawanie skłonności do zmęczenia i dezorganizacji oraz ich przewyżczenie;
- gotowość do dokonywania zmian w samym sobie.

Przesłanka 2.

W kontekście konstruktywnej readaptacji społecznej ekswiężniów należy zwrócić uwagę na stres chroniczny, który polega na długotrwałym przeżywaniu napięcia emocjonalnego o negatywnym charakterze. W populacji byłych osadzonych wynika on zarówno ze skutków długotrwałej izolacji więziennej, jak i z utrzymujących się trudności adaptacyjnych po opuszczeniu zakładu karnego (Hołyst 2004, s. 305–306).

Przesłanka 3.

Długotrwałe napięcie psychiczne u byłych więźniów często prowadzi do reakcji, które zwiększają prawdopodobieństwo zachowań przestępczych, m.in. do (Terelak 2001, s. 307):

- niekontrolowanych wybuchów wściekłości i/lub gniewu;
- wrogości wobec ludzi;
- agresji jako odpowiedzi na najmniejszą prowokację;
- izolowania się od otoczenia;
- pragnienia dominowania nad innymi.

Wymienione przejawy nieprzystosowania społecznego stanowią jednocześnie wskaźniki trudności związanych z wymaganiami, jakie społeczeństwo stawia pod adresem jednostki opuszczającej zakład karny. Duże nasilenie tych symptomów prowadzi

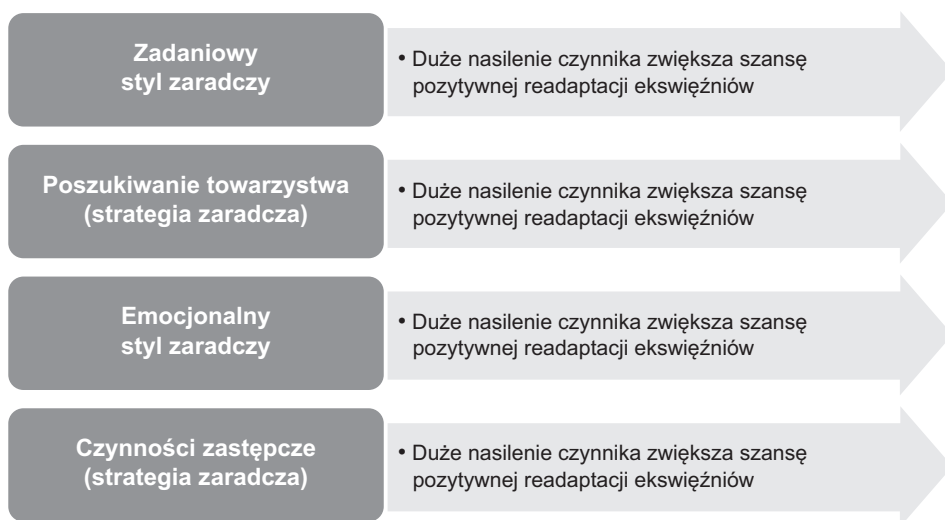
do wyrządzenia krzywdy społeczeństwu lub jego poszczególnym jednostkom (Ostrowska 1986, s. 8). Przedstawione prawidłowości uzasadniają również stwierdzenie, że z perspektywy sprawcy czyn karalny (zwłaszcza o charakterze agresywnym) stanowi często próbę rozwiązania sytuacji trudnej (Strelau i in. 2004, s. 49–51).

Przesłanka 4.

Różnice między jednostkami, które trafiają do więzienia a osobami postępującymi zgodnie z obowiązującymi normami społecznymi nie wynikają z preferencji różnych wartości, ale z większych trudności jednostek popełniających przestępstwa w zakresie osiągania celów osobistych. Z tego względu zapobieganie recydywie powinno polegać na uczeniu skazanych konstruktywnych sposobów radzenia sobie z problemami (Szymanowski 1989, s. 310–315).

2.2. Wnioski z badań dotyczących związków między preferencją kompetencji zaradczych w sytuacjach trudnych a włączaniem społecznym byłych więźniów

Istniejące zależności między występowaniem kompetencji zaradczych w zakresie radzenia sobie z problemami a natężeniem potencjału readaptacyjnego byłych więźniów zostały ukazane na schemacie 2. Podstawę do przedstawienia występujących związków stanowią wyniki badań na grupie osób, które opuściły zakłady karne (Niewiadomska 2007, s. 387–391).

Schemat 2. Pożądana preferencja kompetencji zaradczych w sytuacjach trudnych, która powinna być osiągnięta w ofertach resocjalizacyjnych skierowanych do byłych więźniów po to, aby wzmacniać ich potencjał readaptacyjny (Niewiadomska 2007, s. 387–391).

Wniosek 1.

Wysoki potencjał readaptacyjny byłych więźniów stanowi efekt preferowania zadaniowego stylu zaradczego.

Duże możliwości przystosowawcze ekswieźniów są związane z częstym preferowaniem zachowań tworzących zadaniowy styl zaradczy, m.in.:

- z planowaniem różnych rozwiązań zaistniałych trudności;
- z podejmowaniem wysiłków zmierzających do pokonania problemów;
- z poznawczym przekształcaniem zaistniałych sytuacji trudnych.

Wniosek 2.

Wysoki poziom przystosowania u byłych więźniów jest determinowany przez dużą częstotliwość zachowań związanych z poszukiwaniem kontaktów z innymi ludźmi – szczególnie w sytuacjach, gdy osoba, która opuściła zakład karny przeżywa różnego typu problemy.

Wniosek 3.

Na duże możliwości przystosowawcze do warunków wolnościowych wpływa niskie napięcie stosowania emocjonalnego stylu radzenia sobie z występującymi problemami.

Duży kapitał przystosowawczy byłych więźniów stanowi efekt rzadkiego stosowania zachowań mających na celu jedynie redukcję napięcia psychicznego w sytuacjach problemowych.

Wniosek 4.

Wysokie prawdopodobieństwo poprawy byłych więźniów jest w istotny sposób związane z niewielką częstotliwością zachowań zastępczych w sytuacjach doświadczania różnego rodzaju trudności.

Ekswieźniowie mający duże możliwości readaptacyjne rzadko stosują zachowania zastępcze, np. w postaci:

- snu;
- oglądania telewizji;
- złego samopoczucia;
- myślenia o przyjemnych sprawach.

2.3. Zawartość treściowa wywiadu ukierunkowanego na badanie preferowanych przez ekswiężnia strategii zaradczych w sytuacjach trudnych

Analogicznie, jak w przypadku metody do badania spostrzeganych sytuacji trudnych, pytania konstytuujące narzędzie do analizy sposobów radzenia sobie z doświadczanymi problemami są zgrupowane w sześciu obszarach tematycznych. Ich treść odnosi się do opisu następujących zagadnień:

- 1) fakty świadczące o procesie readaptacji respondenta (26 pytań analogicznych do kwestii podejmowanych w wywiadzie na temat odczuwanych sytuacji trudnych);
- 2) przekonania respondenta na temat procesu jego readaptacji w warunkach wolnościowych (10 pytań takiej samej treści jak w metodzie do badania doświadczanego stresu);
- 3) wydarzenia świadczące o preferowaniu strategii zaradczych w różnego rodzaju sytuacjach trudnych po opuszczeniu zakładu karnego;
- 4) przekonania respondenta na temat związków zachodzących między preferowaniem strategii zaradczych w sytuacjach trudnych a procesem jego readaptacji;
- 5) uczucia towarzyszące preferowaniu strategii zaradczych w trakcie rozwiązywania problemów w warunkach wolnościowych;
- 6) standardy dotyczące pożądanej preferencji strategii zaradczych w procesie readaptacji.

Podobnie, jak w przypadku narzędzia do badania doświadczanych problemów, wywiad z byłym skazanym może obejmować wszystkie wymienione wcześniej kategorie lub też koncentrować się na wybranych obszarach.

Ad I. Pytania odnoszące się do kryterium analizy jakościowej: opis wydarzeń świadczących o procesie readaptacji respondenta

1. Jak długo przebywa Pan na wolności po opuszczeniu zakładu karnego?
..... (długość pobytu w warunkach wolnościowych powinna być określona w latach i miesiącach)
2. Jak często wykonuje Pan zadania związane z realizacją osobistych celów?
  - a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie

3. Jak często poświęca Pan czas na realizację osobistych celów?
  - a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
4. Jaki rodzaj zadań wykonuje Pan po to, aby osiągnąć osobiste cele (proszę wymienić co najmniej 3 zadania)?
  - a. ....
  - b. ....
  - a. ....
5. Jak często wykonuje Pan zadania związane z funkcjonowaniem Pana rodziny?
  - a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
6. Jak często spędza Pan czas z członkami swojej rodziny?
  - a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
7. Jaki rodzaj zadań wykonuje Pan na gruncie rodzinnym (proszę wymienić co najmniej 3 zadania)?
  - a. ....
  - b. ....
  - a. ....
8. Jak często wykonuje Pan zadania związane z funkcjonowaniem zawodowym?
  - a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
9. Jak często spędza Pan wolny czas z kolegami z pracy?
  - a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)

- d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
10. Jaki rodzaj zadań wykonuje Pan na gruncie zawodowym (proszę wymienić co najmniej 3 zadania)?
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
11. Jak często wykonuje Pan zadania związane z funkcjonowaniem sąsiedzkim?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
12. Jak często spędza Pan czas ze swoimi sąsiadami?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
13. Jaki rodzaj zadań wykonuje Pan na rzecz kontaktów sąsiedzkich (proszę wymienić co najmniej 3 zadania)?
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
14. Jak często wykonuje Pan zadania związane z funkcjonowaniem w grupie przestępczej?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
15. Jak często spędza Pan czas z kolegami z grupy przestępczej i/lub z więzienia?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie

16. Jaki rodzaj zadań wykonuje Pan na rzecz kontaktów z kolegami z grupy przestępczej i/lub z więzienia (proszę wymienić co najmniej 3 zadania)?

- a. ....
- b. ....
- c. ....

Ad II. Pytania odnoszące się do kryterium analizy jakościowej: przekonania respondenta na temat procesu readaptacji

17. Jak często odnosi Pan sukcesy w wymiarze osiągania celów osobistych?

- a. nigdy
- b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
- c. czasem (kilka razy w roku)
- d. często (kilka razy w miesiącu)
- e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
- f. codziennie

18. Jak często odnosi Pan sukcesy na gruncie rodzinnym?

- a. nigdy
- b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
- c. czasem (kilka razy w roku)
- d. często (kilka razy w miesiącu)
- e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
- f. codziennie

19. Jak często odnosi Pan sukcesy na gruncie zawodowym?

- a. nigdy
- b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
- c. czasem (kilka razy w roku)
- d. często (kilka razy w miesiącu)
- e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
- f. codziennie

20. Jak często odnosi Pan sukcesy na gruncie sąsiedzkiego funkcjonowania?

- a. nigdy
- b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
- c. czasem (kilka razy w roku)
- d. często (kilka razy w miesiącu)
- e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
- f. codziennie

21. Jak często odnosi Pan sukcesy na gruncie zaprzestania kontaktów z grupami przestępczymi/kolegami z więzienia?

- a. nigdy
- b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)

- c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
22. Jak często ponosi Pan porażki w trakcie osiągnięcia celów osobistych?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
23. Jak często ponosi Pan porażki na gruncie rodzinnym?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
24. Jak często ponosi Pan porażki na gruncie zawodowym?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
25. Jak często ponosi Pan porażki na gruncie funkcjonowania sąsiedzkiego?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
26. Jak często ponosi Pan porażki na gruncie zaprzestania kontaktów z grupami przestępczymi/kolegami z więzienia?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie

Ad III. Pytania odnoszące się do kryterium analizy jakościowej: opis preferowanych strategii radzenia sobie w sytuacjach trudnych

27. Jak często od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej radził Pan sobie z sytuacjami polegającymi na braku zaspokojenia potrzeb biologicznych (np. potrzeby snu) i/lub psychicznych (np. potrzeby bezpieczeństwa) w taki sposób, że podejmował Pan próby zmiany zaistniałych sytuacji?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
28. Jakiego rodzaju próby podejmował Pan po to, aby zmienić sytuacje polegające na braku zaspokojenia potrzeb biologicznych i/lub psychicznych od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej (proszę wymienić)?
- .....
  - .....
  - .....
29. Jak często od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej radził Pan sobie z sytuacjami polegającymi na braku zaspokojenia potrzeb biologicznych (np. potrzeby snu) i/lub psychicznych (np. potrzeby bezpieczeństwa) w taki sposób, że reagował Pan emocjonalnie na zaistniałe sytuacje?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
30. Jakiego rodzaju emocji doświadczał Pan w sytuacjach polegających na braku zaspokojenia potrzeb biologicznych i/lub psychicznych od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej (proszę wymienić)?
- .....
  - .....
  - .....
31. Jak często od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej radził Pan sobie z sytuacjami polegającymi na braku zaspokojenia potrzeb biologicznych (np. potrzeby snu) i/lub psychicznych (np. potrzeby bezpieczeństwa) w taki sposób, że unikał Pan doświadczania tego rodzaju okoliczności?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)

- d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
32. W jaki sposób unikał Pan doświadczania w sytuacji polegających na braku zaspokojenia potrzeb biologicznych i/lub psychicznych od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej (proszę wymienić)?
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
33. Jak często od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej radził Pan sobie z sytuacjami polegającymi na wykonywaniu zbyt trudnych dla Pana zadań pod względem fizycznym i/lub psychicznym w taki sposób, że podejmował Pan próby zmiany zaistniałych sytuacji?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
34. Jakiego rodzaju próby podejmował Pan po to, aby zmienić sytuacje polegające na wykonywaniu zbyt trudnych dla Pana zadań pod względem fizycznym i/lub psychicznym od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej (proszę wymienić)?
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
35. Jak często od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej radził Pan sobie z sytuacjami polegającymi na wykonywaniu zbyt trudnych dla Pana zadań pod względem fizycznym i/lub psychicznym w taki sposób, że reagował Pan emocjonalnie na zaistniałe sytuacje?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
36. Jakiego rodzaju emocji doświadczał Pan w sytuacjach polegających na wykonywaniu zbyt trudnych dla Pana zadań pod względem fizycznym i/lub psychicznym od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej (proszę wymienić)?
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....

37. Jak często od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej radził Pan sobie z sytuacjami polegającymi na wykonywaniu zbyt trudnych dla Pana zadań pod względem fizycznym i/lub psychicznym w taki sposób, że unikał Pan doświadczania tego rodzaju okoliczności?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
38. W jaki sposób unikał Pan doświadczania w sytuacji polegających na wykonywaniu zbyt trudnych dla Pana zadań pod względem fizycznym i/lub psychicznym od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej (proszę wymienić)?
- .....
  - .....
  - .....
39. Jak często od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej radził Pan sobie z sytuacjami polegającymi na fizycznym/psychicznym cierpieniu w taki sposób, że podejmował Pan próby zmiany zaistniałych sytuacji?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
40. Jakiego rodzaju próby podejmował Pan po to, aby zmienić sytuacje polegające na doświadczaniu fizycznego/psychicznego cierpienia od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej (proszę wymienić)?
- .....
  - .....
  - .....
41. Jak często od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej radził Pan sobie z sytuacjami polegającymi na fizycznym/psychicznym cierpieniu w taki sposób, że reagował Pan emocjonalnie na zaistniałe sytuacje?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
42. Jakiego rodzaju emocji doświadczał Pan w sytuacjach polegających na fizycznym/psychicznym cierpieniu od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej (proszę wymienić)?

- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
43. Jak często od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej radził Pan sobie z sytuacjami polegającymi na fizycznym/psychicznym cierpieniu w taki sposób, że unikał Pan doświadczania tego rodzaju okoliczności?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
44. W jaki sposób unikał Pan doświadczania sytuacji polegających na fizycznym/psychicznym cierpieniu od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej (proszę wymienić)?
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
45. Jak często od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej radził Pan sobie z sytuacjami polegającymi na konfliktach międzyludzkich i/lub konfliktach wewnętrznych w taki sposób, że podejmował Pan próby zmiany zaistniałych sytuacji?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
46. Jakiego rodzaju próby podejmował Pan po to, aby zmienić sytuacje polegające na konfliktach międzyludzkich i/lub konfliktach wewnętrznych od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej (proszę wymienić)?
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
47. Jak często od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej radził Pan sobie z sytuacjami polegającymi na konfliktach międzyludzkich i/lub konfliktach wewnętrznych w taki sposób, że reagował Pan emocjonalnie na zaistniałe sytuacje?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie

48. Jakiego rodzaju emocji doświadczał Pan w sytuacjach polegających na konfliktach międzyludzkich i/lub konfliktach wewnętrznych od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej (proszę wymienić)?
- .....
  - .....
  - .....
49. Jak często od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej radził Pan sobie z sytuacjami polegającymi na konfliktach międzyludzkich i/lub konfliktach wewnętrznych w taki sposób, że unikał Pan doświadczenia tego rodzaju okoliczności?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
50. W jaki sposób unikał Pan doświadczenia w sytuacji polegających na konfliktach międzyludzkich i/lub konfliktach wewnętrznych od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej (proszę wymienić)?
- .....
  - .....
  - .....
51. Jak często od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej radził Pan sobie z sytuacjami polegającymi na lęku przez innymi ludźmi i/lub zdarzeniami w taki sposób, że podejmował Pan próby zmiany zaistniałych sytuacji?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
52. Jakiego rodzaju próby podejmował Pan po to, aby zmienić sytuacje polegające na lęku przez innymi ludźmi i/lub zdarzeniami od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej (proszę wymienić)?
- .....
  - .....
  - .....
53. Jak często od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej radził Pan sobie z sytuacjami polegającymi na lęku przez innymi ludźmi i/lub zdarzeniami w taki sposób, że reagował Pan emocjonalnie na zaistniałe sytuacje?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)

- d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
54. Jakiego rodzaju emocje towarzyszyły Panu w sytuacjach polegających na doświadczaniu lęku przez innymi ludźmi i/lub zdarzeniami od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej (proszę wymienić)?
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
55. Jak często od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej radził Pan sobie z sytuacjami polegającymi na lęku przez innymi ludźmi i/lub zdarzeniami w taki sposób, że unikał Pan doświadczania tego rodzaju okoliczności?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
56. W jaki sposób unikał Pan doświadczania sytuacji polegających na lęku przed innymi ludźmi i/lub zdarzeniami od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej (proszę wymienić)?
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
57. Jak często od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej radził Pan sobie z sytuacjami polegającymi na występowaniu przeszkód w osiągnięciu celów w taki sposób, że podejmował Pan próby zmiany zaistniałych sytuacji?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
58. Jakiego rodzaju próby podejmował Pan po to, aby zmienić sytuacje polegające na występowaniu przeszkód w osiągnięciu celów od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej (proszę wymienić)?
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
59. Jak często od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej radził Pan sobie z sytuacjami polegającymi na występowaniu przeszkód w osiągnięciu celów w taki sposób, że reagował Pan emocjonalnie na zaistniałe sytuacje?

- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
60. Jakiego rodzaju emocje towarzyszyły Panu w sytuacjach, gdy pojawiały się przeszkody w osiąganiu celów od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej (proszę wymienić)?
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
61. Jak często od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej radził Pan sobie z sytuacjami, gdy pojawiały się przeszkody w osiąganiu celów w taki sposób, że unikał Pan doświadczania tego rodzaju okoliczności?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
62. W jaki sposób unikał Pan doświadczania sytuacji, w której pojawiały się przeszkody w osiąganiu celów od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej (proszę wymienić)?
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
63. Jak często od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej radził Pan sobie z sytuacjami nowymi (zaskakującymi), w których nie wiedział Pan, co ma robić i podejmował Pan próby zmiany zaistniałych sytuacji?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
64. Jakiego rodzaju próby podejmował Pan po to, aby zmienić sytuacje nowe (zaskakujące) od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej (proszę wymienić)?
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....

65. Jak często od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej radził Pan sobie z sytuacjami nowymi (zaskakującymi) w taki sposób, że reagował Pan emocjonalnie na zaistniałe okoliczności?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
66. Jakiego rodzaju emocje towarzyszyły Panu w sytuacjach nowych (zaskakujących) od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej (proszę wymienić)?
- .....
  - .....
  - .....
67. Jak często od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej radził Pan sobie z sytuacjami nowymi (zaskakującymi) w taki sposób, że unikał Pan doświadczania tego rodzaju okoliczności?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
68. W jaki sposób unikał Pan doświadczania sytuacji nowych (zaskakujących) od momentu opuszczenia zakładu karnego do chwili obecnej (proszę wymienić)?
- .....
  - .....
  - .....

Ad IV. Pytania odnoszące się do kryterium analizy jakościowej: przekonania respondenta na temat związków zachodzących między preferowanymi strategiami zaradczymi w sytuacjach trudnych a procesem readaptacji

69. Jak często aktywnie rozwiązuje Pan problemy w trakcie realizacji osobistych celów?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie

70. Jakie sposoby aktywnego rozwiązywania problemów stosuje Pan po to, aby osiągnąć osobiste cele (proszę wymienić co najmniej 3 sposoby aktywnego rozwiązywania problemów)?
- .....
  - .....
  - .....
71. Jak często emocje towarzyszą problemom, których nie potrafi Pan rozwiązać w trakcie realizacji osobistych celów?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
72. Jak często unika Pan rozwiązywania problemów w trakcie realizacji osobistych celów?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
73. Jakie sposoby unikania problemów stosuje Pan po to, aby osiągnąć osobiste cele (proszę wymienić co najmniej 3 sposoby unikania problemów)?
- .....
  - .....
  - .....
74. Jak często aktywnie rozwiązuje Pan problemy w trakcie realizacji zadań na gruncie rodzinnym?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
75. Jakie sposoby aktywnego rozwiązywania problemów stosuje Pan po to, aby zrealizować zadania na gruncie rodzinnym (proszę wymienić co najmniej 3 sposoby aktywnego rozwiązywania problemów)?
- .....
  - .....
  - .....

76. Jak często emocje towarzyszą problemom, których nie potrafi Pan rozwiązać w trakcie realizacji zadań na gruncie rodzinnym?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
77. Jak często unika Pan rozwiązywania problemów podczas realizacji zadań na gruncie rodzinnym?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
78. Jakie sposoby unikania problemów stosuje Pan po to, aby osiągnąć zadania na gruncie rodzinnym (proszę wymienić co najmniej 3 sposoby unikania problemów)?
- .....
  - .....
  - .....
79. Jak często aktywnie rozwiązuje Pan problemy w trakcie realizacji zadań na gruncie zawodowym?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
80. Jakie sposoby aktywnego rozwiązywania problemów stosuje Pan po to, aby zrealizować zadania na gruncie zawodowym (proszę wymienić co najmniej 3 sposoby aktywnego rozwiązywania problemów)?
- .....
  - .....
  - .....
81. Jak często emocje towarzyszą problemom, których nie potrafi Pan rozwiązać w trakcie realizacji zadań na gruncie zawodowym?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie

82. Jak często unika Pan rozwiązywania problemów podczas realizacji zadań na gruncie zawodowym?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
83. Jakie sposoby unikania problemów stosuje Pan po to, aby osiągnąć zadania na gruncie zawodowym (proszę wymienić co najmniej 3 sposoby unikania problemów)?
- .....
  - .....
  - .....
84. Jak często aktywnie rozwiązuje Pan problemy w trakcie realizacji zadań na gruncie sąsiedzkim?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
85. Jakie sposoby aktywnego rozwiązywania problemów stosuje Pan po to, aby zrealizować zadania na gruncie sąsiedzkim (proszę wymienić co najmniej 3 sposoby aktywnego rozwiązywania problemów)?
- .....
  - .....
  - .....
86. Jak często emocje towarzyszą problemom, których nie potrafi Pan rozwiązać w trakcie realizacji zadań na gruncie sąsiedzkim?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
87. Jak często unika Pan rozwiązywania problemów podczas realizacji zadań na gruncie sąsiedzkim?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie

88. Jakie sposoby unikania problemów stosuje Pan po to, aby osiągnąć zadania na gruncie sąsiedzkiem (proszę wymienić co najmniej 3 sposoby unikania problemów)?
- .....
  - .....
  - .....
89. Jak często aktywnie rozwiązuje Pan problemy, aby zrealizować zadania na gruncie kontaktów z grupą przestępczą i/lub w kontaktach z kolegami z więzienia?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
90. Jakie sposoby aktywnego rozwiązywania problemów stosuje Pan po to, aby zrealizować zadania na gruncie kontaktów z grupą przestępczą i/lub w kontaktach z kolegami z więzienia (proszę wymienić co najmniej 3 sposoby aktywnego rozwiązywania problemów)?
- .....
  - .....
  - .....
91. Jak często emocje towarzyszą problemom, których nie potrafi Pan rozwiązać w trakcie realizacji zadań na gruncie kontaktów z grupą przestępczą i/lub w kontaktach z kolegami z więzienia?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
92. Jak często unika Pan rozwiązywania problemów podczas realizacji zadań na gruncie sąsiedzkiem?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
93. Jakie sposoby unikania problemów stosuje Pan po to, aby osiągnąć zadania na gruncie kontaktów z grupą przestępczą i/lub w kontaktach z kolegami z więzienia (proszę wymienić co najmniej 3 sposoby unikania problemów)?
- .....
  - .....
  - .....

Ad V. Pytania odnoszące się do kryterium analizy jakościowej: uczucia towarzyszące preferowaniu określonych strategii zaradczych w realizacji zadań readaptacyjnych

94. Jakiego rodzaju emocje występują u Pana w sytuacji, kiedy aktywnie rozwiązuje Pan problemy w trakcie realizacji osobistych celów (proszę wymienić co najmniej 3 uczucia)?
- .....
  - .....
  - .....
95. Jakiego rodzaju emocje występują u Pana w sytuacji, kiedy nie potrafi Pan rozwiązać problemów w trakcie realizacji osobistych celów (proszę wymienić co najmniej 3 uczucia)?
- .....
  - .....
  - .....
96. Jakiego rodzaju emocje występują u Pana w sytuacji, kiedy unika Pan rozwiązywania problemów w trakcie realizacji osobistych celów (proszę wymienić co najmniej 3 uczucia)?
- .....
  - .....
  - .....
97. Jakiego rodzaju emocje występują u Pana w sytuacji, kiedy aktywnie rozwiązuje Pan problemy w trakcie realizacji zadań rodzinnych (proszę wymienić co najmniej 3 uczucia)?
- .....
  - .....
  - .....
98. Jakiego rodzaju emocje występują u Pana w sytuacji, kiedy nie potrafi Pan rozwiązać problemów w trakcie realizacji zadań na gruncie rodzinnym (proszę wymienić co najmniej 3 uczucia)?
- .....
  - .....
  - .....
99. Jakiego rodzaju emocje występują u Pana w sytuacji, kiedy unika Pan rozwiązywania problemów w trakcie realizacji zadań na gruncie rodzinnym (proszę wymienić co najmniej 3 uczucia)?
- .....
  - .....
  - .....
100. Jakiego rodzaju emocje występują u Pana w sytuacji, kiedy aktywnie rozwiązuje Pan problemy w trakcie realizacji zadań zawodowych (proszę wymienić co najmniej 3 uczucia)?
- .....
  - .....
  - .....

101. Jakiego rodzaju emocje występują u Pana w sytuacji, kiedy nie potrafi Pan rozwiązać problemów w trakcie realizacji zadań na gruncie zawodowym (proszę wymienić co najmniej 3 uczucia)?
- .....
  - .....
  - .....
102. Jakiego rodzaju emocje występują u Pana w sytuacji, kiedy unika Pan rozwiązywania problemów w trakcie realizacji zadań na gruncie zawodowym (proszę wymienić co najmniej 3 uczucia)?
- .....
  - .....
  - .....
103. Jakiego rodzaju emocje występują u Pana w sytuacji, kiedy aktywnie rozwiązuje Pan problemy w trakcie realizacji zadań na gruncie sąsiedzkim (proszę wymienić co najmniej 3 uczucia)?
- .....
  - .....
  - .....
104. Jakiego rodzaju emocje występują u Pana w sytuacji, kiedy nie potrafi Pan rozwiązać problemów w trakcie realizacji zadań na gruncie sąsiedzkim (proszę wymienić co najmniej 3 uczucia)?
- .....
  - .....
  - .....
105. Jakiego rodzaju emocje występują u Pana w sytuacji, kiedy unika Pan rozwiązywania problemów w trakcie realizacji zadań na gruncie sąsiedzkim (proszę wymienić co najmniej 3 uczucia)?
- .....
  - .....
  - .....
106. Jakiego rodzaju emocje występują u Pana w sytuacji, kiedy aktywnie rozwiązuje Pan problemy w trakcie realizacji zadań na gruncie kontaktów z grupą przestępczą i/lub w kontaktach z kolegami z więzienia (proszę wymienić co najmniej 3 uczucia)?
- .....
  - .....
  - .....
107. Jakiego rodzaju emocje występują u Pana w sytuacji, kiedy nie potrafi Pan rozwiązać problemów w trakcie realizacji zadań na gruncie kontaktów z grupą przestępczą i/lub w kontaktach z kolegami z więzienia (proszę wymienić co najmniej 3 uczucia)?
- .....
  - .....
  - .....

108. Jakiego rodzaju emocje występują u Pana w sytuacji, kiedy unika Pan rozwiązywania problemów w trakcie realizacji zadań na gruncie kontaktów z grupą przestępczą i/lub w kontaktach z kolegami z więzienia (proszę wymienić co najmniej 3 uczucia)?
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....

Ad VI. Pytania odnoszące się do kryterium analizy jakościowej: standardy dotyczące preferowania strategii zaradczych w procesie readaptacji

109. Przy jakim poziomie aktywnego rozwiązywania występujących problemów może Pan pozytywnie funkcjonować w warunkach wolnościowych?
- a. bardzo niskim
  - b. niskim
  - c. mniej niż średnim
  - d. średnim
  - e. więcej niż średnim
  - f. wysokim
  - g. bardzo wysokim
110. Przy jakim poziomie negatywnych emocji towarzyszących nierozwiązanym problemom może Pan pozytywnie funkcjonować w warunkach wolnościowych?
- a. bardzo niskim
  - b. niskim
  - c. mniej niż średnim
  - d. średnim
  - e. więcej niż średnim
  - f. wysokim
  - g. bardzo wysokim
111. Przy jakim poziomie unikania problemów może Pan pozytywnie funkcjonować w warunkach wolnościowych?
- a. bardzo niskim
  - b. niskim
  - c. mniej niż średnim
  - d. średnim
  - e. więcej niż średnim
  - f. wysokim
  - g. bardzo wysokim

2.4. Jakościowa interpretacja wyników odnoszących się do preferowania przez byłego więźnia strategii zaradczych w sytuacjach trudnych

Sposób analizy odpowiedzi respondenta powinien opierać się na poniższym schemacie, który uwzględnia obszary jakościowej analizy danych w ujęciu pozytywistycznym:

Badany obszar	Ocena jakościowa odpowiedzi przyporządkowanych do obszaru
1. Opis wydarzeń świadczących o procesie readaptacji respondenta	<p>Długość pobytu na wolności: pyt. 1. Opis readaptacji w wymiarze:</p> <ul style="list-style-type: none"> • osobistym: pyt. 2–4 • rodzinnym: pyt. 5–7 • zawodowym: pyt. 8–10 • sąsiedzkiem: pyt. 11–13 • integracji z grupami przestępczymi: pyt. 14–16
2. Przekonania respondenta na temat procesu readaptacji	<ul style="list-style-type: none"> • Ocena sukcesów readaptacyjnych o charakterze osobistym, rodzinnym, zawodowym, sąsiedzkiem, zaprzestania integracji z grupami przestępczymi: pyt. 17–21 • Ocena porażek readaptacyjnych o charakterze osobistym, rodzinnym, zawodowym, sąsiedzkiem, zaprzestania integracji z grupami przestępczymi: pyt. 22–26
3. Opis preferowanych strategii radzenia sobie w sytuacjach trudnych	<ul style="list-style-type: none"> • Preferencja strategii zaradczych w sytuacjach deprivacji potrzeb: pyt. 27–32 • Preferencja strategii zaradczych w sytuacjach przeciążenia: pyt. 33–38 • Preferencja strategii zaradczych w sytuacjach cierpienia: pyt. 39–44 • Preferencja strategii zaradczych w sytuacjach konfliktów: pyt. 45–50 • Preferencja strategii zaradczych w sytuacjach doświadczania lęku: pyt. 51–56 • Preferencja strategii zaradczych w sytuacjach frustracyjnych: pyt. 57–62 • Preferencja strategii zaradczych w sytuacjach nowych: pyt. 63–68
4. Przekonania respondenta na temat związków zachodzących między preferowanymi strategiami zaradczymi w sytuacjach trudnych a procesem readaptacji	<p>Preferencja strategii zaradczych w trakcie realizacji</p> <ul style="list-style-type: none"> • celów osobistych: pyt. 69–73 • zadań na gruncie rodzinnym: pyt. 74–78 • zadań na gruncie zawodowym: pyt. 79–83 • zadań na gruncie sąsiedzkiem: pyt. 84–88 • zadań na gruncie kontaktów z grupą przestępczą i/lub kolegami z więzienia: pyt. 89–93

Badany obszar	Ocena jakościowa odpowiedzi przyporządkowanych do obszaru
5. Uczucia towarzyszące preferowaniu określonych strategii zaradczych w realizacji zadań readaptacyjnych	Uczucia towarzyszące preferowaniu strategii zaradczych w trakcie realizacji: <ul style="list-style-type: none"> • celów osobistych: pyt. 94–96 • zadań na gruncie rodzinnym: pyt. 97–99 • zadań na gruncie zawodowym: pyt. 100–102 • zadań na gruncie sąsiedzkim: pyt. 103–105 • zadań na gruncie kontaktów z grupą przestępczą i/lub kolegami z więzienia: pyt. 106–108
6. Standardy dotyczące preferowania strategii zaradczych w procesie readaptacji	Określenie maksymalnego poziomu nasilenia preferencji strategii zaradczych o charakterze zadaniowym, emocjonalnym i unikowym, które nie zaburzają procesu readaptacji: pyt. 109–111
Podsumowanie – wnioski dotyczące preferowanych strategii zaradczych jako czynników wzmacniających lub osłabiających pozytywną readaptację byłego więźnia	

Bibliografia

- Agnew R. (2001). Building on the Foundation of General Strain Theory: Specifying the Types of Strain Most Likely to Lead to Crime and Delinquency. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 4, 319.
- Badźmirowska-Masłowska K. (2000). *Młodociani sprawcy zabójstw w Polsce*. Kraków: Wyd. Zakamycze.
- Bałańdymowicz A. (1996). *Probacja. Wychowanie do wolności*. Grodzisk Mazowiecki: Wyd. Primus.
- Bandura A. (1997). *Self-efficacy: The Exercise of Control*. New York: WH Freeman.
- Brandstädter J., Renner G. (1990). Tenacious goal pursuit and flexible goal adjustment: explication and age-related analysis of assimilative and accommodative strategies of coping. *Psychology and Aging*, 5, 58–67.
- Brezina T. (1996). Adapting to strain: an examination of delinquent coping responses. *Criminology*, 34, 39–60.
- Gierowski J. (1996). Rola biegłego psychologa w opiniowaniu o poczytalności – problemy diagnostyczne i kompetencyjne. W: J. Gierowski, A. Szymusik (red.), *Postępowanie karne i cywilne wobec osób zaburzonych psychicznie. Wybrane zagadnienia z psychiatrii, psychologii i seksuologii sądowej* (s. 127–152). Kraków: Wyd. Collegium Medicum.
- Heszen-Niejodek I. (1997). Styl radzenia sobie ze stresem: fakty i kontrowersje. *Czasopismo Psychologiczne* 1, 7–22.
- Hołyst B. (2004). *Psychologia kryminalistyczna*. Warszawa: LexisNexis.
- Lazarus R. (1986). Paradygmat stresu i radzenia sobie. *Nowiny Psychologiczne* 3–4, 2–39.
- Mazerolle P., Burton V., Cullen F., Payne G. (2000). Strain, Anger and Delinquent Adaptations: Specifying General Strain Theory. *Journal of Criminal Justice*, 2, 1992–2017.
- Niewiadomska I. (2007). *Osobowościowe uwarunkowania skuteczności kary pozbawienia wolności*. Lublin: Wyd. KUL.

- Ostrowska K. (1986). Diagnozowanie psychologiczne nieprzystosowania społecznego dzieci i młodzieży. W: K. Ostrowska, E. Milewska (red.), *Diagnozowanie psychologiczne w kryminologii* (s. 6–143). Warszawa: ATK.
- Paternoster R., Mazerolle P. (1994). General strain theory and delinquency: a replication and extension. *Crime & Delinquency*, 31, 235–263.
- Sęk H. (2001). *Wprowadzenie do psychologii klinicznej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Scholar”.
- Sęk H. (1993). Wybrane zagadnienia z psychoprofilaktyki. W: H. Sęk (red.), *Spoleczna psychologia kliniczna* (s. 472–503). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Short J. (1998). The level of explanation problem revisited. *Criminology*, 36, 3–36.
- Silverman D. (2007). *Interpretacja danych jakościowych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Stattin H., Magnusson D. (1995). Onset of official delinquency: Its co-occurrence in time with educational, behavioral, and interpersonal problems. *British Journal of Criminology*, 3, 417–449.
- Strelau J., Zawadzki B, Oniszczenko W., Sobolewski A., Pawłowski P. (2004). Temperament i style radzenia sobie ze stresem jako moderatory zespołu stresu pourazowego w następstwie przeżytej katastrofy. W: J. Strelau (red.), *Osobowość a ekstremalny stres* (s. 48–64). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Szymanowski T. (1989). *Powrót skazanych do społeczeństwa*. Warszawa: Wyd. Prawnicze.
- Terelak J. (2001). *Psychologia stresu*. Bydgoszcz Oficyna Wydawnicza „Branta”.
- Tomaszewski T. (1984). *Ślady i wzorce*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.

Metody do jakościowego diagnozowania realizacji zasady pomocniczości w inkluzji społecznej byłych więźniów

Narzędzia opisane w tym rozdziale uwzględniają zarysowany na podstawie socjologicznej wiedzy empirycznej portret przeciętnego byłego więźnia. Dysponuje on niewielkimi zasobami kapitału readaptacyjnego o niewielkiej ilości powiązań społecznych. Nawet sieć jego powiązań rodzinnych jest stosunkowo słaba (Kozaczuk 2009, s. 326). Zachodzi zatem potrzeba wsparcia służącego wzmocnieniu zarówno więzi mocnych, jak i więzi słabych, odgrywających ważną rolę przy włączaniu społecznym i zawodowym (Granovetter 1973, s. 1361). Ponadto grupę tę charakteryzuje brak doświadczenia zawodowego oraz stosunkowo niski poziom wykształcenia. Towarzyszy temu niewielka zaradność życiowa oraz brak wiedzy o funkcjonowaniu rynku pracy (Kędzierski 2008, s. 54). Były więzień jest zatem w niewielkim stopniu wyposażony w zasoby kompetencji zawodowych, społecznych i osobowościowych (Sobczyszyn 2009, s. 135–137).

Pod uwagę jest brane również nastawienie pracodawców wobec potencjalnych pracowników, którzy mają za sobą przeszłość więzienną. Dominuje stereotypowe (negatywne) postrzeganie kandydatów do zatrudnienia z przeszłością kryminalną (Sobczyszyn 2009, s. 128–129). Ponadto przyjmuje się tutaj założenie, że szansa na readaptację społeczną byłego więźnia jest przekreślana przez utrzymywanie kontaktu z kolegami z więzienia lub z grupą przestępczą.

Powyższy szkic jest przesłanką tezy, że w odniesieniu do tej kategorii osób w procesie włączenia społecznego i zawodowego ważną rolę odgrywają instytucjonalne mechanizmy oparte na zasadzie pomocniczości jako regule konstrukcji i działania życia społecznego.

1. Znaczenie zasady pomocniczości dla wspierania readaptacji społecznej byłych więźniów

Zasady społeczne rozumiane są tutaj jako reguły budowy i funkcjonowania nowoczesnego społeczeństwa. Znaczenie ich jest szczególnie ważne przy dużej dynamice społecznej i procesach transformacyjnych, które powodują w społeczeństwie

zanik lub przynajmniej osłabienie skuteczności dotychczas stosowanych rozwiązań (Baumgartner, Korff 2009, s. 225).

Współcześnie bardzo ważną rolę w wielu obszarach życia społecznego odgrywa zasada pomocniczości. Stanowi ona ważny element fundamentu europejskiego i polskiego systemu ustrojowego, staje się też podstawą faktycznie funkcjonujących mechanizmów społecznych (Zięba-Załucka 2011, s. 71). Jej aplikacja domaga się nadawania życiu społecznemu takiego kształtu, aby wszystkie instytucje społeczne służyły każdemu człowiekowi – umożliwiały jego optymalny rozwój, realizację celów i zadań życiowych (Łużyński 2001, s. 176).

Zasada pomocniczości normuje stosunki społeczne między społecznością większą a społecznością mniejszą oraz między społecznością a jednostką ludzką w ten sposób, aby społeczności większe świadczyły uzupełniającą pomoc społeczności mniejszej lub jednostce (Spieker 1995, s. 35–37). Zakłada taką organizację społeczeństwa, w której kompetencje i możliwość działania przypisane są w pierwszym rzędzie aktorom społecznym. Dopiero gdy ich działania okażą się niewystarczające, kompetencje przechodzą wówczas na instancje wyższe i bardziej złożone. W sytuacji, gdy żadna instancja społeczna nie okaże się skuteczna, przechodzą ostatecznie w gestię państwa (Millon-Delsol 1998, s. 31).

Z perspektywy organizacyjno-prawnej zasadzie pomocniczości przypisuje się trzy funkcje (Wathelet 2002, s. 17):

- podział lub przyznanie kompetencji (odpowiedź na pytanie: co kto robi?);
- rozdzielenie zadań wykonawczych zgodnie z przyznanymi kompetencjami;
- określenie granic, zakresu i intensywności wykonawczej przydzielonych kompetencji i działań.

Podstawą wyznaczenia kompetencji według tej zasady są zakresy odpowiedzialności za realizację określonych zadań. Każde uspołecznienie powinno być pomocne dla człowieka, przyczyniać się do jego dobra indywidualnego. Ponieważ dokonuje się to najlepiej przez własne działanie, należy tak działać i pomagać, aby to własne działanie umożliwić. Zadaniem państwa i społeczeństwa jest pomoc, ażeby jednostka i wspólnoty mniejsze mogły same wypełnić ich istotowe zadania.

Zasada pomocniczości pozwala uniknąć dwóch skrajnych rozwiązań. Pierwsze z nich to nadmierne świadczenie pomocy, które może prowadzić do rezygnacji z zabiegania o swoje sprawy, wytworzenia się nawyków bierności, a w konsekwencji uzależnienia od świadczonej pomocy i realizacji strategii „pasażera na gapę” (Fel 2006, s. 157). Drugie rozwiązanie polega na pozostawieniu samej sobie osoby znajdującej się w trudnej sytuacji, bez jakiegokolwiek pomocy instytucjonalnej, co skutkuje często nieporadzeniem sobie z problemami społecznego funkcjonowania i życia codziennego.

Wyróżnia się dwa aspekty zasady pomocniczości: negatywny i pozytywny oraz związaną z nim redukcję pomocniczą. W aspekcie negatywnym zasada pomocniczości domaga się powstrzymania się od pomocy, nie odbierania aktorom społecznym (zarówno jednostkom, jak i społecznościom mniejszym lub większym) inicjatywy i odpowiedzialności.

W aspekcie pozytywnym domaga się ona uzupełnienia wtedy, gdy brakuje czegoś jednostce lub społecznościom mniejszym działającym zgodnie ze swoim miejscem i zasadami. W praktyce oznacza to udzielanie pomocy w miarę skutecznej i jednorazowej mającej na celu umożliwienie samodzielnego działania jednostki i grup pośrednich. Jest to tzw. pomoc dla samopomocy.

Niekiedy udzielenie jednorazowej pomocy nie wystarcza i potrzebne jest bardziej długotrwałe wsparcie. Nie powinno ono jednak mieć trwałego charakteru i być świadczone zbyt długo. Pomoc udzielana na podstawie zasady pomocniczości powinna mieć dynamiczny charakter, polegający na jej dostosowywaniu do zmieniającej się sytuacji jej odbiorcy. Ten wymiar zasady pomocniczości nazywa się pomocniczą redukcją. Pomocnicza redukcja polega na stopniowym, odpowiednio do uzyskiwanej zdolności do samodzielnego funkcjonowania beneficjentów, wycofaniu się instytucji wspierających z udzielanej pomocy (Schneider 1996, s. 35).

Zasada pomocniczości stoi zatem na straży uznania odpowiedzialności za własny zakres życia i działania. Chroni naturalne prawa człowieka i wspólnot mniejszych. Porządkuje kompetencje władzy i jej podział (Maldonado 1997, s. 75). Państwo nie może mieć kompetencji, które ograniczają wolność i odpowiedzialność człowieka. To, co jest w stanie zrobić pojedynczy obywatel lub mała wspólnota, nie powinno być przedmiotem zainteresowania lub interwencji państwa. Wyraża to powiedzenie syntetycznie ujmujące zasadę pomocniczości: tyle państwa ile konieczne, tyle społeczeństwa ile możliwe. Zasada pomocniczości sprzeciwia się jakimkolwiek społecznym i państwowym totalnym żądaniom kompetencyjnym i w ten sposób stoi na straży pluralizmu wolnego społeczeństwa. Nie oznacza to jednak, że zasada pomocniczości domaga się słabego państwa. Chodzi raczej o taką organizację państwa, która umożliwi mu realizację właściwych mu zadań. Współcześnie jest to bardzo aktualny postulat. Społeczeństwo dobrobytu skłonne jest bowiem coraz bardziej obarczać państwo wszystkimi możliwymi sprawami i żądać od niego wszelkich możliwych do pomyślenia świadczeń (Schmid 2011, s. 118). Paradoksalnie obywatele żyjący w tego typu społeczeństwie wyrażają równocześnie coraz mniejsze zrozumienie dla centralnych zadań państwa, jakimi są ochrona prawa i zabezpieczenie pokoju. Domagają się też, by niezbędne organy władzy i instytucje były możliwie niewidoczne i jak najtańsze.

W odniesieniu do wsparcia byłych więźniów w procesie inkluzji społecznej, a zwłaszcza przy wejściu na otwarty rynek pracy zasada pomocniczości winna być zastosowana w kilku zakresach. Pierwszy dotyczy podziału zadań i kompetencji między sektorem publicznym a organizacjami pozarządowymi przy udzielaniu profesjonalnej pomocy. Podział obowiązków między instytucjami publicznymi i organizacjami społeczeństwa obywatelskiego oparty na zasadzie pomocniczości, choć w pewnym zakresie preferuje aktywność organizacji pozarządowych, nie oznacza jednak zdjęcia obowiązków z podmiotów administracji publicznej. Ostatecznie na tych ostatnich spoczywa odpowiedzialność za systemowe rozwiązanie problemu na podstawie zasady pomocniczości oraz efektywne funkcjonowanie tego rozwiązania. Klarowność podziału kompetencji wymaga, aby instytucje publiczne pozostawały odpowiedzialne wobec osoby poszukującej wsparcia, niezależnie od tego, czy przekazały organizacjom trzeciego sektora realizację swoich funkcji, czy tylko włączyły je w ich realizację. Oznacza to, że instytucje

publiczne nie powinny wyłącznie same realizować zadania włączania społecznego i zawodowego byłych więźniów – gdyż nie są w stanie tego optymalnie zrobić, ale zatroszczyć się o wybór najbardziej efektywnych wykonawców tego zadania (Millon-Delsol 1995, s. 60).

Zasada pomocniczości stanowi również podstawę ustalania kolejności, w jakiej różne instytucje powinny udzielić pomocy. Pierwszą społecznością dostarczającą wsparcia powinna być zawsze ta, która znajduje się najbliżej potrzebującego człowieka, której środki i siły są wystarczające do udzielenia odpowiedniego wsparcia. Wynika stąd postulat udziału w profesjonalnym wsparciu podmiotów znajdujących się najbliżej, w sensie ilościowym (najpierw mniejsze, później większe) oraz jakościowym (mające rzeczywisty, pozaformalny kontakt, zgodnie z tzw. zasadą bliskości G. Küchenhoffa). Zasada pomocniczości, w przypadku potrzeby udzielenia pomocy, domaga się najpierw działania instytucji stojących najbliżej, w sensie ilościowym i jakościowym, adresata pomocy. W tym przypadku chodziłoby o organizacje pozarządowe będące „bliżej” byłych więźniów.

Chodzi tu zarówno o efektywność ekonomiczną, jak i odpowiednią jakość wsparcia. Doświadczenia społeczeństw mających bogatą tradycję w organizowaniu usług społecznych na podstawie zasady pomocniczości wskazują, że ani same instytucje sektora publicznego, ani sam sektor społeczny nie jest w stanie podjąć zobowiązań w obszarze usług społecznych zarówno ze względów finansowych, jak i organizacyjnych (Leś 2000, s. 171).

Ważnym aspektem zastosowania zasady pomocniczości jest umożliwienie samodzielnego działania. Nic innego nie przynosi człowiekowi tak wiele korzyści dla rozwoju jego osobowości, jak własne działanie, własne osiągnięcia, samopotwierdzenie (Nell-Breuning 1980, s. 48). Osiągnięcie przez własne działanie kompetencji zawodowych i społecznych skutkuje również wiarą we własne możliwości, a także uznaniem społecznym (Millon-Delsol 1995, s. 58). Przy udzielaniu wsparcia należy zatem dążyć do realizacji tego aspektu zasady pomocniczości, który stoi na straży indywidualności i niezależności każdego człowieka. Podmiotowe podejście do byłych więźniów zarówno ze strony instytucji, jak i najbliższego otoczenia może wpłynąć na wzmocnienie zaufania we własne siły oraz wzrost akceptacji ze strony środowiska społecznego.

2. Wywiady do jakościowego diagnozowania realizacji zasady pomocniczości

Pod względem merytorycznym metody do jakościowego diagnozowania realizacji zasady pomocniczości jako mechanizmu społecznego i zawodowego włączania ekswieźniów odnoszą się do:

- zapotrzebowania byłych więźniów w pomoc;
- udzielania instytucjonalnego wsparcia z uwzględnieniem jego zakresu i czasu oraz dynamicznego charakteru, polegającego na redukowaniu pomocy odpowiednio do samodzielnego radzenia sobie z trudnościami.

Pod względem formalnym przedstawione narzędzia mają formę wywiadów bazujących na modelu pozytywistycznym. Według tego modelu dane uzyskane z wywiadów pozwalają badaczowi ustalić fakty z eksplorowanych wymiarów rzeczywistości. W celu osiągnięcia rzetelności i trafności odpowiedzi przy jednoczesnym dążeniu do uzyskania możliwie bogatego materiału empirycznego w pięciu kategoriach odpowiedzi zastosowano zarówno standardowe pytania wielokrotnego wyboru, jak i pytania otwarte (Silverman 2007, s. 115). Tylko w jednej kategorii, dotyczącej uczuć, wszystkie pytania mają charakter otwarty. Podstawą pytań zawartych w obydwu przedstawionych dalej wywiadach są takie kategorie wyróżnione w ujęciu pozytywistycznym jak (Silverman 2007, s. 116):

- fakty – informacje biograficzne o respondencie, opis wydarzeń z jego życia i działania organizacji;
- przekonania dotyczące faktów – przekonania lub postawy odnoszące się do wydarzeń z życia respondenta oraz działań organizacji;
- obecne lub przeszłe zachowanie – pytania dotyczące faktycznie zaistniałych, a nie hipotetycznych sytuacji z przeszłości lub teraźniejszości;
- uczucia i motywy – do tej kategorii badanej rzeczywistości zaleca się stosowanie pytań otwartych, które umożliwiają respondentowi stosowanie do opisu stanów emocjonalnych własnych kategorii;
- standardy działania – ten wymiar pytań odnosi się do tego, co ludzie myślą, że należy lub można zrobić w określonych sytuacjach.

Narzędzia te uwzględniając dwie perspektywy: instytucjonalną i indywidualną (byłego więźnia), pozwalają wielowymiarowo zbadać: z jednej strony, zapotrzebowanie na pomoc, z drugiej zaś jej świadczenie. Przy tym umożliwiają one uzyskanie nie tylko diagnozy statycznego wymiaru realizacji zasady pomocniczości, lecz także jej wymiaru dynamicznego tzn. zbadania realizacji pomocniczej redukcji.

W przedstawionych narzędziach przez instytucje rozumie się nie tylko instytucje publiczne, lecz także innych zorganizowanych aktorów świadczących wsparcie dla byłych więźniów jak stowarzyszenia, fundacje i inne organizacje pozarządowe.

2.1. Zawartość treściowa wywiadu ukierunkowanego na badanie realizacji zasady pomocniczości w procesie inkluzji społecznej – pytania skierowane do specjalistów zajmujących się wspieraniem procesu readaptacji byłych więźniów

Pytania są skierowane do osób reprezentujących instytucje pomocowe po to, aby określić pierwszy wymiar zasady pomocniczości, który polega na ocenie dostarczanego wsparcia instytucjonalnego byłym więźniom z perspektywy specjalisty zatrudnionego w instytucji pomocowej. Treść pytań uwzględnia sześć kryteriów analizy jakościowej danych (wyodrębnionych na gruncie modelu pozytywistycznego) na temat realizacji zasady pomocniczości przez fachowców dostarczających instytucjonalnej pomocy osobom, które opuściły zakład karny:

- 1) fakty świadczące o spostrzeganiu trudności readaptacyjnych u ekswięźniów;
- 2) przekonania respondenta na temat trudności readaptacyjnych u byłych osadzonych;
- 3) fakty świadczące o dostarczaniu instytucjonalnej pomocy byłym więźniom;
- 4) przekonania respondenta na temat związków zachodzących między spostrzegany-
mi trudnościami u ekswięźniów a dostarczaniem instytucjonalnej pomocy tej gru-
pie osób zagrożonych wykluczeniem społecznym;
- 5) uczucia towarzyszące dostarczaniu instytucjonalnej pomocy byłym osadzonym;
- 6) standardy dotyczące dostarczania instytucjonalnej pomocy ekswięźniom.

**Ad I. Pytania odnoszące się do kryterium analizy jakościowej: fakty świadczące
o spostrzeganych przez respondenta trudnościach readaptacyjnych u ekswięźniów**

1. Jak długo pracuje Pani/Pan w instytucji udzielającej wsparcia osobom zagrożonych
wykluczeniem społecznym?
..... (długość czasu pracy powinna być określona
w latach i miesiącach)
2. Według Pani/Pana opinii, jak często osoba, która opuściła zakład karny, doświad-
cza trudności w realizacji osobistych celów?
  - a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
3. Według Pani/Pana opinii, jakiego rodzaju trudności w osiąganiu celów osobistych
doświadcza osoba, która opuściła zakład karny (proszę wymienić co najmniej
3 rodzaje spostrzeganych trudności osobistych)?
  - a. ....
  - b. ....
  - c. ....
4. Według Pani/Pana opinii, jak często osoba, która opuściła zakład karny, doświad-
cza trudności w funkcjonowaniu na gruncie rodzinnym?
  - a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
5. Według Pani/Pana opinii, jakiego rodzaju trudności w funkcjonowaniu rodzin-
nym doświadczają osoby, które opuściły zakład karny (proszę wymienić co najmniej
3 rodzaje spostrzeganych trudności rodzinnych)?
  - a. ....
  - b. ....
  - c. ....

6. Według Pani/Pana opinii, jak często osoba, która opuściła zakład karny, doświadcza trudności w funkcjonowaniu na gruncie zawodowym?
  - a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
7. Według Pani/Pana opinii, jakiego rodzaju trudności w funkcjonowaniu zawodowym doświadcza osoba, która opuściła zakład karny (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje spostrzeganych trudności zawodowych)?
  - a. ....
  - b. ....
  - c. ....
8. Według Pani/Pana opinii, jak często osoba, która opuściła zakład karny doświadcza trudności w funkcjonowaniu sąsiedzkiem?
  - a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
9. Według Pani/Pana opinii, jakiego rodzaju trudności w funkcjonowaniu sąsiedzkim doświadcza osoba, która opuściła zakład karny (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje spostrzeganych trudności w kontaktach sąsiedzkich)?
  - a. ....
  - b. ....
  - c. ....
10. Według Pani/Pana opinii, jak często osoba, która opuściła zakład karny doświadcza trudności w zaprzestaniu kontaktów z grupą przestępczą i/lub z kolegami z zakładu karnego?
  - a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
11. Według Pani/Pana opinii, jakiego rodzaju trudności w zaprzestaniu kontaktów z grupą przestępczą i/lub kolegami z zakładu karnego doświadcza osoba, która opuściła zakład karny (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje spostrzeganych trudności)?
  - a. ....
  - b. ....
  - c. ....

Ad II. Pytania odnoszące się do kryterium analizy jakościowej: przekonania respondenta na temat trudności readaptacyjnych u byłych osadzonych

12. Według Pani/Pana opinii, jak często osoba, która opuściła zakład karny samodzielnie poradzi sobie z trudnościami w obszarze osiągania celów osobistych?
  - a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
13. Według Pani/Pana opinii, jak często osoba, która opuściła zakład karny samodzielnie poradzi sobie z trudnościami na gruncie rodzinnym?
  - a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
14. Według Pani/Pana opinii, jak często osoba, która opuściła zakład karny samodzielnie poradzi sobie z trudnościami na gruncie zawodowym?
  - a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
15. Według Pani/Pana opinii, jak często osoba, która opuściła zakład karny samodzielnie poradzi sobie z trudnościami na gruncie sąsiedzkiego funkcjonowania?
  - a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
16. Według Pani/Pana opinii, jak często osoba, która opuściła zakład karny samodzielnie poradzi sobie z trudnościami na gruncie zaprzestania kontaktów z grupami przestępczymi i/lub kolegami z więzienia?
  - a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie

Ad III. Pytania odnoszące się do kryterium analizy jakościowej: fakty świadczące o dostarczaniu instytucjonalnej pomocy byłym więźniom

17. Jak często instytucja, w której Pani/Pan pracuje udziela pomocy byłym więźniom w postaci przekazywania wiadomości służących lepszemu zrozumieniu ich położenia życiowego?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
18. Jakie rodzaje instytucjonalnego wsparcia informacyjnego są w Pani/Pana instytucji dostarczane byłym więźniom? (proszę wymienić)
- .....
  - .....
  - .....
19. Jak często instytucja, w której Pani/Pan pracuje, udziela pomocy byłym więźniom w postaci dostarczania im konkretnych strategii rozwiązywania problemów?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
20. Jakie rodzaje instytucjonalnego wsparcia instrumentalnego są w Pani/Pana instytucji dostarczane byłym więźniom? (proszę wymienić)
- .....
  - .....
  - .....
21. Jak często instytucja, w której Pani/Pan pracuje, udziela pomocy byłym więźniom, dostarczając im podtrzymujących emocji?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
22. Jakie rodzaje instytucjonalnego wsparcia emocjonalnego są w Pani/Pana instytucji dostarczane byłym więźniom? (proszę wymienić)
- .....
  - .....
  - .....

23. Jak często instytucja, w której Pani/Pan pracuje, udziela pomocy byłym więźniom, dostarczając im wsparcia materialnego?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
24. Jakie rodzaje instytucjonalnego wsparcia materialnego są w Pani/Pana instytucji dostarczane byłym więźniom? (proszę wymienić)
- .....
  - .....
  - .....

Ad IV. Pytania odnoszące się do kryterium analizy jakościowej: przekonania respondenta na temat związków zachodzących między spostrzeganymi trudnościami u ekswiźniów a dostarczaniem instytucjonalnej pomocy tej grupie osób zagrożonych wykluczeniem społecznym

25. Jak często dostarcza Pani/Pan wsparcia informacyjnego byłemu więźniowi po to, aby pokonał on trudności w realizacji osobistych celów?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
26. Jaki rodzaj wsparcia informacyjnego dostarcza Pani/Pan byłemu więźniowi, aby pokonał on trudności w osiągnięciu celów osobistych (proszę wymienić co najmniej 3 formy wsparcia informacyjnego).
- .....
  - .....
  - .....
27. Jak często dostarcza Pani/Pan wsparcia instrumentalnego byłemu więźniowi po to, aby pokonał on trudności w realizacji osobistych celów?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie

28. Jaki rodzaj wsparcia instrumentalnego dostarcza Pani/Pan byłemu więźniowi, aby pokonał on trudności w osiągnięciu celów osobistych? (proszę wymienić co najmniej 3 formy wsparcia instrumentalnego)
- .....
  - .....
  - .....
29. Jak często dostarcza Pani/Pan wsparcia emocjonalnego byłemu więźniowi po to, aby pokonał on trudności w realizacji osobistych celów?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
30. Jaki rodzaj wsparcia emocjonalnego dostarcza Pani/Pan byłemu więźniowi, aby pokonał on trudności w osiągnięciu celów osobistych? (proszę wymienić co najmniej 3 formy wsparcia emocjonalnego)
- .....
  - .....
  - .....
31. Jak często dostarcza Pani/Pan wsparcia materialnego byłemu więźniowi po to, aby pokonał on trudności w realizacji osobistych celów?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
32. Jaki rodzaj wsparcia materialnego dostarcza Pani/Pan byłemu więźniowi, aby pokonał on trudności w osiągnięciu celów osobistych? (proszę wymienić co najmniej 3 formy wsparcia materialnego)
- .....
  - .....
  - .....
33. Jak często dostarcza Pani/Pan wsparcia informacyjnego byłemu więźniowi po to, aby pokonał on trudności na gruncie funkcjonowania rodzinnego?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie

34. Jaki rodzaj wsparcia informacyjnego dostarcza Pani/Pan byłemu więźniowi, aby pokonał on trudności na gruncie funkcjonowania rodzinnego? (proszę wymienić co najmniej 3 formy wsparcia informacyjnego)
- .....
  - .....
  - .....
35. Jak często dostarcza Pani/Pan wsparcia instrumentalnego byłemu więźniowi po to, aby pokonał on trudności na gruncie funkcjonowania rodzinnego?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
36. Jaki rodzaj wsparcia instrumentalnego dostarcza Pani/Pan byłemu więźniowi, aby pokonał on trudności na gruncie funkcjonowania rodzinnego? (proszę wymienić co najmniej 3 formy wsparcia instrumentalnego)
- .....
  - .....
  - .....
37. Jak często dostarcza Pani/Pan wsparcia emocjonalnego byłemu więźniowi po to, aby pokonał on trudności na gruncie funkcjonowania rodzinnego?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
38. Jaki rodzaj wsparcia emocjonalnego dostarcza Pani/Pan byłemu więźniowi, aby pokonał on trudności na gruncie funkcjonowania rodzinnego? (proszę wymienić co najmniej 3 formy wsparcia emocjonalnego)
- .....
  - .....
  - .....
39. Jak często dostarcza Pani/Pan wsparcia materialnego byłemu więźniowi po to, aby pokonał on trudności na gruncie funkcjonowania rodzinnego?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie

40. Jaki rodzaj wsparcia materialnego dostarcza Pani/Pan byłemu więźniowi, aby pokonał on trudności na gruncie funkcjonowania rodzinnego? (proszę wymienić co najmniej 3 formy wsparcia materialnego)
- .....
  - .....
  - .....
41. Jak często dostarcza Pani/Pan wsparcia informacyjnego byłemu więźniowi po to, aby pokonał on trudności na gruncie funkcjonowania zawodowego?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
42. Jaki rodzaj wsparcia informacyjnego dostarcza Pani/Pan byłemu więźniowi, aby pokonał on trudności na gruncie funkcjonowania zawodowego? (proszę wymienić co najmniej 3 formy wsparcia informacyjnego)
- .....
  - .....
  - .....
43. Jak często dostarcza Pani/Pan wsparcia instrumentalnego byłemu więźniowi po to, aby pokonał on trudności na gruncie funkcjonowania zawodowego?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
44. Jaki rodzaj wsparcia instrumentalnego dostarcza Pani/Pan byłemu więźniowi, aby pokonał on trudności na gruncie funkcjonowania zawodowego? (proszę wymienić co najmniej 3 formy wsparcia instrumentalnego)
- .....
  - .....
  - .....
45. Jak często dostarcza Pani/Pan wsparcia emocjonalnego byłemu więźniowi po to, aby pokonał on trudności na gruncie funkcjonowania zawodowego?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie

46. Jaki rodzaj wsparcia emocjonalnego dostarcza Pani/Pan byłemu więźniowi, aby pokonał on trudności na gruncie funkcjonowania zawodowego? (proszę wymienić co najmniej 3 formy wsparcia emocjonalnego)
- .....
  - .....
  - .....
47. Jak często dostarcza Pani/Pan wsparcia materialnego byłemu więźniowi po to, aby pokonał on trudności na gruncie funkcjonowania zawodowego?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
48. Jaki rodzaj wsparcia materialnego dostarcza Pani/Pan byłemu więźniowi, aby pokonał on trudności na gruncie funkcjonowania zawodowego? (proszę wymienić co najmniej 3 formy wsparcia materialnego)
- .....
  - .....
  - .....
49. Jak często dostarcza Pani/Pan wsparcia informacyjnego byłemu więźniowi po to, aby pokonał on trudności na gruncie funkcjonowania sąsiedzkiego?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
50. Jaki rodzaj wsparcia informacyjnego dostarcza Pani/Pan byłemu więźniowi, aby pokonał on trudności na gruncie funkcjonowania sąsiedzkiego? (proszę wymienić co najmniej 3 formy wsparcia informacyjnego)
- .....
  - .....
  - .....
51. Jak często dostarcza Pani/Pan wsparcia instrumentalnego byłemu więźniowi po to, aby pokonał on trudności na gruncie funkcjonowania sąsiedzkiego?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie

52. Jaki rodzaj wsparcia instrumentalnego dostarcza Pani/Pan byłemu więźniowi, aby pokonał on trudności na gruncie funkcjonowania sąsiedzkiego? (proszę wymienić co najmniej 3 formy wsparcia instrumentalnego)
- .....
  - .....
  - .....
53. Jak często dostarcza Pani/Pan wsparcia emocjonalnego byłemu więźniowi po to, aby pokonał on trudności na gruncie funkcjonowania sąsiedzkiego?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
54. Jaki rodzaj wsparcia emocjonalnego dostarcza Pani/Pan byłemu więźniowi, aby pokonał on trudności na gruncie funkcjonowania sąsiedzkiego? (proszę wymienić co najmniej 3 formy wsparcia emocjonalnego)
- .....
  - .....
  - .....
55. Jak często dostarcza Pani/Pan wsparcia materialnego byłemu więźniowi po to, aby pokonał on trudności na gruncie funkcjonowania sąsiedzkiego?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
56. Jaki rodzaj wsparcia materialnego dostarcza Pani/Pan byłemu więźniowi, aby pokonał on trudności na gruncie funkcjonowania sąsiedzkiego? (proszę wymienić co najmniej 3 formy wsparcia materialnego)
- .....
  - .....
  - .....
57. Jak często dostarcza Pani/Pan wsparcia informacyjnego byłemu więźniowi po to, aby pokonał on trudności dotyczące zerwania kontaktów z grupą przestępczą i/lub z kolegami z więzienia?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie

58. Jaki rodzaj wsparcia informacyjnego dostarcza Pani/Pan byłemu więźniowi, aby pokonał on trudności dotyczące zerwania kontaktów z grupą przestępczą i/lub z kolegami z więzienia? (proszę wymienić co najmniej 3 formy wsparcia informacyjnego)
- .....
  - .....
  - .....
59. Jak często dostarcza Pani/Pan wsparcia instrumentalnego byłemu więźniowi po to, aby pokonał on trudności dotyczące zerwania kontaktów z grupą przestępczą i/lub z kolegami z więzienia?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
60. Jaki rodzaj wsparcia instrumentalnego dostarcza Pani/Pan byłemu więźniowi, aby pokonał on trudności dotyczące zerwania kontaktów z grupą przestępczą i/lub z kolegami z więzienia? (proszę wymienić co najmniej 3 formy wsparcia instrumentalnego)
- .....
  - .....
  - .....
61. Jak często dostarcza Pani/Pan wsparcia emocjonalnego byłemu więźniowi po to, aby pokonał on trudności dotyczące zerwania kontaktów z grupą przestępczą i/lub z kolegami z więzienia?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
62. Jaki rodzaj wsparcia emocjonalnego dostarcza Pani/Pan byłemu więźniowi, aby pokonał on trudności dotyczące zerwania kontaktów z grupą przestępczą i/lub z kolegami z więzienia? (proszę wymienić co najmniej 3 formy wsparcia emocjonalnego)
- .....
  - .....
  - .....
63. Jak często dostarcza Pani/Pan wsparcia materialnego byłemu więźniowi po to, aby pokonał on trudności dotyczące zerwania kontaktów z grupą przestępczą i/lub z kolegami z więzienia?

- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
64. Jaki rodzaj wsparcia materialnego dostarcza Pani/Pan byłemu więźniowi, aby pokonał on trudności dotyczące zerwania kontaktów z grupą przestępczą i/lub z kolegami z więzienia? (proszę wymienić co najmniej 3 formy wsparcia materialnego)
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....

Ad V. Pytania odnoszące się do kryterium analizy jakościowej: uczucia towarzyszące dostarczaniu instytucjonalnej pomocy byłym osadzonym

65. Jakie uczucia towarzyszą Pani/Panu w trakcie udzielania byłemu więźniowi pomocy informacyjnej? (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje emocji)
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
66. Jakie uczucia towarzyszą Pani/Panu w trakcie udzielania byłemu więźniowi pomocy instrumentalnej? (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje emocji)
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
67. Jakie uczucia towarzyszą Pani/Panu w trakcie udzielania byłemu więźniowi pomocy emocjonalnej? (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje emocji)
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
68. Jakie uczucia towarzyszą Pani/Panu w trakcie udzielania byłemu więźniowi pomocy materialnej? (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje emocji)
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....

Ad VI. Pytania odnoszące się do kryterium analizy jakościowej: standardy dotyczące dostarczania instytucjonalnej pomocy ekswiężniom

69. Przy jakim poziomie radzenia sobie z trudnościami w obszarze realizacji osobistych celów należy ograniczyć dostarczanie byłemu więźniowi instytucjonalnego wsparcia informacyjnego?

- a. bardzo niskim
  - b. niskim
  - c. mniej niż średnim
  - d. średnim
  - e. więcej niż średnim
  - f. wysokim
  - g. bardzo wysokim
70. Jaki rodzaj kompetencji zaradczych w obszarze radzenia sobie z trudnościami na gruncie osiągania osobistych celów uzasadnia ograniczanie udzielania byłemu więźniowi instytucjonalnego wsparcia informacyjnego? (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje kompetencji)
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
71. Przy jakim poziomie radzenia sobie z trudnościami w obszarze realizacji osobistych celów należy ograniczyć dostarczanie byłemu więźniowi instytucjonalnego wsparcia instrumentalnego?
- a. bardzo niskim
  - b. niskim
  - c. mniej niż średnim
  - d. średnim
  - e. więcej niż średnim
  - f. wysokim
  - g. bardzo wysokim
72. Jaki rodzaj kompetencji zaradczych w obszarze radzenia sobie z trudnościami na gruncie osiągania osobistych celów uzasadnia ograniczanie udzielania byłemu więźniowi instytucjonalnego wsparcia instrumentalnego? (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje kompetencji)
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
73. Przy jakim poziomie radzenia sobie z trudnościami w obszarze realizacji osobistych celów należy ograniczyć dostarczanie byłemu więźniowi instytucjonalnego wsparcia emocjonalnego?
- a. bardzo niskim
  - b. niskim
  - c. mniej niż średnim
  - d. średnim
  - e. więcej niż średnim
  - f. wysokim
  - g. bardzo wysokim
74. Jaki rodzaj kompetencji zaradczych w obszarze radzenia sobie z trudnościami na gruncie osiągania osobistych celów uzasadnia ograniczanie udzielania byłemu więźniowi instytucjonalnego wsparcia emocjonalnego? (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje kompetencji)

- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
75. Przy jakim poziomie radzenia sobie z trudnościami w obszarze realizacji osobistych celów należy ograniczyć dostarczanie byłemu więźniowi instytucjonalnego wsparcia materialnego?
- a. bardzo niskim
  - b. niskim
  - c. mniej niż średnim
  - d. średnim
  - e. więcej niż średnim
  - f. wysokim
  - g. bardzo wysokim
76. Jaki rodzaj kompetencji zaradczych w obszarze radzenia sobie z trudnościami na gruncie osiągania osobistych celów uzasadnia ograniczanie udzielania byłemu więźniowi instytucjonalnego wsparcia materialnego? (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje kompetencji)
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
77. Przy jakim poziomie radzenia sobie z trudnościami na gruncie rodzinnym należy ograniczyć dostarczanie byłemu więźniowi instytucjonalnego wsparcia informacyjnego?
- a. bardzo niskim
  - b. niskim
  - c. mniej niż średnim
  - d. średnim
  - e. więcej niż średnim
  - f. wysokim
  - g. bardzo wysokim
78. Jaki rodzaj kompetencji zaradczych w obszarze radzenia sobie z trudnościami na gruncie rodzinnym uzasadnia ograniczanie udzielania byłemu więźniowi instytucjonalnego wsparcia informacyjnego? (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje kompetencji)
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
79. Przy jakim poziomie radzenia sobie z trudnościami na gruncie rodzinnym należy ograniczyć dostarczanie byłemu więźniowi instytucjonalnego wsparcia instrumentalnego?
- a. bardzo niskim
  - b. niskim
  - c. mniej niż średnim

- d. średnim
  - e. więcej niż średnim
  - f. wysokim
  - g. bardzo wysokim
80. Jaki rodzaj kompetencji zaradczych w obszarze radzenia sobie z trudnościami na gruncie rodzinnym uzasadnia ograniczanie udzielania byłemu więźniowi instytucjonalnego wsparcia instrumentalnego? (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje kompetencji)
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
81. Przy jakim poziomie radzenia sobie z trudnościami na gruncie rodzinnym należy ograniczyć dostarczanie byłemu więźniowi instytucjonalnego wsparcia emocjonalnego?
- a. bardzo niskim
  - b. niskim
  - c. mniej niż średnim
  - d. średnim
  - e. więcej niż średnim
  - f. wysokim
  - g. bardzo wysokim
82. Jaki rodzaj kompetencji zaradczych w obszarze radzenia sobie z trudnościami na gruncie rodzinnym uzasadnia ograniczanie udzielania byłemu więźniowi instytucjonalnego wsparcia emocjonalnego? (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje kompetencji)
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
83. Przy jakim poziomie radzenia sobie z trudnościami na gruncie rodzinnym należy ograniczyć dostarczanie byłemu więźniowi instytucjonalnego wsparcia materialnego?
- a. bardzo niskim
  - b. niskim
  - c. mniej niż średnim
  - d. średnim
  - e. więcej niż średnim
  - f. wysokim
  - g. bardzo wysokim
84. Jaki rodzaj kompetencji zaradczych w obszarze radzenia sobie z trudnościami na gruncie rodzinnym uzasadnia ograniczanie udzielania byłemu więźniowi instytucjonalnego wsparcia materialnego? (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje kompetencji)

- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
85. Przy jakim poziomie radzenia sobie z trudnościami na gruncie zawodowym należy ograniczyć dostarczanie byłemu więźniowi instytucjonalnego wsparcia informacyjnego?
- a. bardzo niskim
  - b. niskim
  - c. mniej niż średnim
  - d. średnim
  - e. więcej niż średnim
  - f. wysokim
  - g. bardzo wysokim
86. Jaki rodzaj kompetencji zaradczych w obszarze radzenia sobie z trudnościami na gruncie zawodowym uzasadnia ograniczanie udzielania byłemu więźniowi instytucjonalnego wsparcia informacyjnego? (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje kompetencji)
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
87. Przy jakim poziomie radzenia sobie z trudnościami na gruncie zawodowym należy ograniczyć dostarczanie byłemu więźniowi instytucjonalnego wsparcia instrumentalnego?
- a. bardzo niskim
  - b. niskim
  - c. mniej niż średnim
  - d. średnim
  - e. więcej niż średnim
  - f. wysokim
  - g. bardzo wysokim
88. Jaki rodzaj kompetencji zaradczych w obszarze radzenia sobie z trudnościami na gruncie zawodowym uzasadnia ograniczanie udzielania byłemu więźniowi instytucjonalnego wsparcia instrumentalnego? (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje kompetencji)
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
89. Przy jakim poziomie radzenia sobie z trudnościami na gruncie zawodowym należy ograniczyć dostarczanie byłemu więźniowi instytucjonalnego wsparcia emocjonalnego?
- a. bardzo niskim
  - b. niskim
  - c. mniej niż średnim

- d. średnim
  - e. więcej niż średnim
  - f. wysokim
  - g. bardzo wysokim
90. Jaki rodzaj kompetencji zaradczych w obszarze radzenia sobie z trudnościami na gruncie zawodowym uzasadnia ograniczanie udzielania byłemu więźniowi instytucjonalnego wsparcia emocjonalnego? (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje kompetencji)
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
91. Przy jakim poziomie radzenia sobie z trudnościami na gruncie zawodowym należy ograniczyć dostarczanie byłemu więźniowi instytucjonalnego wsparcia materialnego?
- a. bardzo niskim
  - b. niskim
  - c. mniej niż średnim
  - d. średnim
  - e. więcej niż średnim
  - f. wysokim
  - g. bardzo wysokim
92. Jaki rodzaj kompetencji zaradczych w obszarze radzenia sobie z trudnościami na gruncie zawodowym uzasadnia ograniczanie udzielania byłemu więźniowi instytucjonalnego wsparcia materialnego? (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje kompetencji)
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
93. Przy jakim poziomie radzenia sobie z trudnościami na gruncie sąsiedzkim należy ograniczyć dostarczanie byłemu więźniowi instytucjonalnego wsparcia informacyjnego?
- a. bardzo niskim
  - b. niskim
  - c. mniej niż średnim
  - d. średnim
  - e. więcej niż średnim
  - f. wysokim
  - g. bardzo wysokim
94. Jaki rodzaj kompetencji zaradczych w obszarze radzenia sobie z trudnościami na gruncie sąsiedzkim uzasadnia ograniczanie udzielania byłemu więźniowi instytucjonalnego wsparcia informacyjnego? (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje kompetencji)

- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
95. Przy jakim poziomie radzenia sobie z trudnościami na gruncie sąsiedzkim należy ograniczyć dostarczanie byłemu więźniowi instytucjonalnego wsparcia instrumentalnego?
- a. bardzo niskim
  - b. niskim
  - c. mniej niż średnim
  - d. średnim
  - e. więcej niż średnim
  - f. wysokim
  - g. bardzo wysokim
96. Jaki rodzaj kompetencji zaradczych w obszarze radzenia sobie z trudnościami na gruncie sąsiedzkim uzasadnia ograniczanie udzielania byłemu więźniowi instytucjonalnego wsparcia instrumentalnego? (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje kompetencji)
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
97. Przy jakim poziomie radzenia sobie z trudnościami na gruncie sąsiedzkim należy ograniczyć dostarczanie byłemu więźniowi instytucjonalnego wsparcia emocjonalnego?
- a. bardzo niskim
  - b. niskim
  - c. mniej niż średnim
  - d. średnim
  - e. więcej niż średnim
  - f. wysokim
  - g. bardzo wysokim
98. Jaki rodzaj kompetencji zaradczych w obszarze radzenia sobie z trudnościami na gruncie sąsiedzkim uzasadnia ograniczanie udzielania byłemu więźniowi instytucjonalnego wsparcia emocjonalnego? (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje kompetencji)
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
99. Przy jakim poziomie radzenia sobie z trudnościami na gruncie sąsiedzkim należy ograniczyć dostarczanie byłemu więźniowi instytucjonalnego wsparcia materialnego?
- a. bardzo niskim
  - b. niskim
  - c. mniej niż średnim
  - d. średnim

- e. więcej niż średnim
- f. wysokim
- g. bardzo wysokim

100. Jaki rodzaj kompetencji zaradczych w obszarze radzenia sobie z trudnościami na gruncie sąsiedzkiem uzasadnia ograniczanie udzielania byłemu więźniowi instytucjonalnego wsparcia materialnego? (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje kompetencji)

- a. ....
- b. ....
- c. ....

101. Przy jakim poziomie radzenia sobie z trudnościami w obszarze kontaktów z grupą przestępczą i/lub z kolegami z więzienia należy ograniczyć dostarczanie byłemu więźniowi instytucjonalnego wsparcia informacyjnego?

- a. bardzo niskim
- b. niskim
- c. mniej niż średnim
- d. średnim
- e. więcej niż średnim
- f. wysokim
- g. bardzo wysokim

102. Jaki rodzaj kompetencji zaradczych w obszarze radzenia sobie z trudnościami na gruncie kontaktów z grupą przestępczą i/lub z kolegami z więzienia uzasadnia ograniczanie udzielania byłemu więźniowi instytucjonalnego wsparcia informacyjnego? (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje kompetencji)

- a. ....
- b. ....
- c. ....

103. Przy jakim poziomie radzenia sobie z trudnościami w obszarze kontaktów z grupą przestępczą i/lub z kolegami z więzienia należy ograniczyć dostarczanie byłemu więźniowi instytucjonalnego wsparcia instrumentalnego?

- a. bardzo niskim
- b. niskim
- c. mniej niż średnim
- d. średnim
- e. więcej niż średnim
- f. wysokim
- g. bardzo wysokim

104. Jaki rodzaj kompetencji zaradczych w obszarze radzenia sobie z trudnościami na gruncie kontaktów z grupą przestępczą i/lub z kolegami z więzienia uzasadnia ograniczanie udzielania byłemu więźniowi instytucjonalnego wsparcia instrumentalnego? (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje kompetencji)

- a. ....
- b. ....
- c. ....

105. Przy jakim poziomie radzenia sobie z trudnościami w obszarze kontaktów z grupą przestępczą i/lub z kolegami z więzienia należy ograniczyć dostarczanie byłemu więźniowi instytucjonalnego wsparcia emocjonalnego?
- bardzo niskim
  - niskim
  - mniej niż średnim
  - średnim
  - więcej niż średnim
  - wysokim
  - bardzo wysokim
106. Jaki rodzaj kompetencji zaradczych w obszarze radzenia sobie z trudnościami na gruncie kontaktów z grupą przestępczą i/lub z kolegami z więzienia uzasadnia ograniczanie udzielania byłemu więźniowi instytucjonalnego wsparcia emocjonalnego? (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje kompetencji)
- .....
  - .....
  - .....
107. Przy jakim poziomie radzenia sobie z trudnościami w obszarze kontaktów z grupą przestępczą i/lub z kolegami z więzienia należy ograniczyć dostarczanie byłemu więźniowi instytucjonalnego wsparcia materialnego?
- bardzo niskim
  - niskim
  - mniej niż średnim
  - średnim
  - więcej niż średnim
  - wysokim
  - bardzo wysokim
108. Jaki rodzaj kompetencji zaradczych w obszarze radzenia sobie z trudnościami na gruncie kontaktów z grupą przestępczą i/lub z kolegami z więzienia uzasadnia ograniczanie udzielania byłemu więźniowi instytucjonalnego wsparcia materialnego? (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje kompetencji)
- .....
  - .....
  - .....

2.2. Jakościowa interpretacja wyników odnoszących się do realizacji zasady pomocniczości z perspektywy specjalistów dostarczających instytucjonalne wsparcie byłym więźniom

Dalej zaprezentowano matrycę, która służy jako schemat do jakościowej interpretacji danych na temat instytucjonalnego wspierania osób, które opuściły zakład karny. Analiza opiera się na obszarach badawczych, które zostały wyodrębnione w modelu pozytywistycznym.

Badany obszar	Ocena jakościowa odpowiedzi przyporządkowanych do obszaru
1. Opis wydarzeń świadczących o spostrzeganiu przez respondenta (pracownika instytucji pomocowej) trudności readaptacyjnych u ekswięźniów	Długość czasu pracy w instytucji pomocowej: pyt. 1 Spostrzegane trudności byłych więźniów na gruncie: <ul style="list-style-type: none"> • osiagania osobistych celów: pyt. 2–3 • rodzinnym: pyt. 4–5 • zawodowym: pyt. 6–7 • sąsiedzkiem: pyt. 8–9 • kontaktów z grupami przestępczymi: pyt. 10–11
2. Przekonania respondenta (pracownika instytucji pomocowej) na temat trudności readaptacyjnych u byłych osadzonych	Przekonania na temat samodzielnego rozwiązania przez byłego więźnia trudności w obszarze: <ul style="list-style-type: none"> • osiagania osobistych celów: pyt. 12 • rodzinnym: pyt. 13 • zawodowym: pyt. 14 • sąsiedzkiem: pyt. 15 • kontaktów z grupami przestępczymi: pyt. 16
3. Opis faktów dotyczących dostarczania instytucjonalnej pomocy byłym więźniom	Dostarczanie byłym więźniom wsparcia instytucjonalnego o charakterze: <ul style="list-style-type: none"> • informacyjnym: pyt. 17–18 • instrumentalnym: pyt. 19–20 • emocjonalnym: pyt. 21–22 • materialnym: pyt. 23–24
4. Przekonania respondenta na temat związków zachodzących między spostrzeganymi trudnościami u ekswięźniów a dostarczaniem im instytucjonalnej pomocy	Dostarczanie byłym więźniom wsparcia służącego rozwiązywaniu trudności na gruncie: <ul style="list-style-type: none"> • osiagania osobistych celów: pyt. 25–32 • rodzinnym: pyt. 33–40 • zawodowym: pyt. 41–48 • sąsiedzkiem: pyt. 49–56 • kontaktów z grupami przestępczymi: pyt. 57–64
5. Uczucia towarzyszące dostarczaniu instytucjonalnego wsparcia	Uczucia towarzyszące dostarczaniu byłym więźniom przez specjalistów: <ul style="list-style-type: none"> • wsparcia informacyjnego: pyt. 65 • wsparcia instrumentalnego: pyt. 66 • wsparcia emocjonalnego: pyt. 67 • wsparcia materialnego: pyt. 68
6. Standardy dotyczące dostarczania instytucjonalnego wsparcia	Warunki ograniczania przez instytucję pomocową dostarczania wsparcia w trakcie rozwiązywania przez byłych więźniów trudności na gruncie: <ul style="list-style-type: none"> • osiagania osobistych celów: pyt. 69–76 • rodzinnym: pyt. 77–84 • zawodowym: pyt. 85–92 • sąsiedzkiem: pyt. 93–100 • kontaktów z grupami przestępczymi: pyt. 101–108
Podsumowanie – wnioski dotyczące realizowania zasady pomocniczości z perspektywy specjalistów dostarczających wsparcie instytucjonalne byłym więźniom	

2.3. Zawartość treściowa wywiadu ukierunkowanego na badanie realizacji zasady pomocniczości w procesie inkluzji społecznej – pytania skierowane do byłych więźniów

W wywiadzie znajdują się pytania komplementarne do kwestii zadawanych specjalistom reprezentującym instytucje pomocowe. Są one skierowane do byłych więźniów po to, aby ocenić ich zapotrzebowanie na wsparcie instytucjonalne w procesie re-adaptacji społecznej po opuszczeniu zakładu karnego. Uzyskane w ten sposób dane umożliwiają analizę jakościową realizowania zasady pomocniczości, która polega na ustosunkowaniu się do zapotrzebowania na pomoc instytucjonalną i/lub na ocenie otrzymywanego wsparcia instytucjonalnego. Treść pytań jest zgodna z wymienionymi dalej kryteriami jakościowej analizy danych (opracowanymi w modelu pozytywistycznym):

- 1) fakty świadczące o spostrzeganiu dostarczanego byłym więźniom wsparcia instytucjonalnego;
- 2) przekonania respondenta na temat zapotrzebowania byłych więźniów na wsparcie instytucjonalne;
- 3) fakty świadczące o zapotrzebowaniu respondenta na wsparcie instytucjonalne;
- 4) przekonania respondenta na temat związków zachodzących między doświadczaniem trudności adaptacyjnych a zapotrzebowaniem na instytucjonalne wsparcie;
- 5) uczucia towarzyszące otrzymywanemu wsparciu instytucjonalnemu;
- 6) standardy dotyczące otrzymywania wsparcia instytucjonalnego.

Ad I. Pytania odnoszące się do kryterium analizy jakościowej: fakty świadczące o spostrzeganiu dostarczanego byłym więźniom wsparcia instytucjonalnego

1. Według Pana opinii, jak często różne instytucje dostarczają wsparcia informacyjnego osobie, która opuściła zakład karny?
  - a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
2. Według Pana opinii, jakiego rodzaju instytucje dostarczają wsparcia informacyjnego osobie, która opuściła zakład karny? (proszę wymienić co najmniej 3 instytucje)
  - a. ....
  - b. ....
  - c. ....

3. Według Pana opinii, jak często różne instytucje dostarczają wsparcia instrumentalnego osobie, która opuściła zakład karny?
  - a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
4. Według Pana opinii, jakiego rodzaju instytucje dostarczają wsparcia instrumentalnego osobie, która opuściła zakład karny? (proszę wymienić co najmniej 3 instytucje)
  - a. ....
  - b. ....
  - c. ....
5. Według Pana opinii, jak często różne instytucje dostarczają wsparcia emocjonalnego osobie, która opuściła zakład karny?
  - a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
6. Według Pana opinii, jakiego rodzaju instytucje dostarczają wsparcia emocjonalnego osobie, która opuściła zakład karny? (proszę wymienić co najmniej 3 instytucje)
  - a. ....
  - b. ....
  - c. ....
7. Według Pana opinii, jak często różne instytucje dostarczają wsparcia materialnego osobie, która opuściła zakład karny?
  - a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
8. Według Pana opinii, jakiego rodzaju instytucje dostarczają wsparcia materialnego osobie, która opuściła zakład karny? (proszę wymienić co najmniej 3 instytucje)
  - a. ....
  - b. ....
  - c. ....

Ad II. Pytania odnoszące się do kryterium analizy jakościowej: przekonania respondenta na temat zapotrzebowania byłych więźniów na wsparcie instytucjonalne

9. Według Pana opinii, jak często osoba, która opuściła zakład karny, potrzebuje wsparcia instytucjonalnego do tego, aby rozwiązać trudności w obszarze osiągnięcia celów osobistych?
  - a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
10. Według Pana opinii, jak często osoba, która opuściła zakład karny, potrzebuje wsparcia instytucjonalnego do tego, aby rozwiązać trudności na gruncie rodzinnym?
  - a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
11. Według Pana opinii, jak często osoba, która opuściła zakład karny, potrzebuje wsparcia instytucjonalnego do tego, aby rozwiązać trudności na gruncie zawodowym?
  - a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
12. Według Pana opinii, często osoba, która opuściła zakład karny, potrzebuje wsparcia instytucjonalnego do tego, aby rozwiązać trudności na gruncie sąsiedzkiego funkcjonowania?
  - a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
13. Według Pana opinii, jak często osoba, która opuściła zakład karny, potrzebuje wsparcia instytucjonalnego do tego, aby rozwiązać trudności na gruncie kontaktów z grupami przestępczymi i/lub relacji z kolegami z więzienia?
  - a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)

- c. czasem (kilka razy w roku)
- d. często (kilka razy w miesiącu)
- e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
- f. codziennie

Ad III. Pytania odnoszące się do kryterium analizy jakościowej: fakty świadczące o zapotrzebowaniu respondenta na wsparcie instytucjonalne

14. Jak często potrzebuje Pan instytucjonalnej pomocy do tego, aby lepiej zrozumieć własne położenie życiowe?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
15. Jakie rodzaje instytucjonalnego wsparcia informacyjnego są Panu potrzebne do tego, aby lepiej zrozumieć swoją sytuację? (proszę wymienić)
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
16. Jak często potrzebuje Pan instytucjonalnej pomocy do tego, aby znaleźć konkretną strategię rozwiązywania zaistniałych problemów?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
17. Jakie rodzaje instytucjonalnego wsparcia instrumentalnego są Panu potrzebne do tego, aby poprawić swoją sytuację życiową? (proszę wymienić)
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
18. Jak często potrzebuje Pan instytucjonalnej pomocy do tego, aby lepiej funkcjonować w sferze emocjonalnej?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie

19. Jakie rodzaje instytucjonalnego wsparcia emocjonalnego są Panu potrzebne do tego, aby lepiej funkcjonować w sferze emocjonalnej? (proszę wymienić)
- .....
  - .....
  - .....
20. Jak często potrzebuje Pan instytucjonalnej pomocy do tego, aby lepiej funkcjonować w sferze materialnej?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
21. Jakie rodzaje instytucjonalnego wsparcia materialnego są Panu potrzebne do tego, aby lepiej funkcjonować w sferze materialnej? (proszę wymienić)
- .....
  - .....
  - .....

Ad IV. Pytania odnoszące się do kryterium analizy jakościowej: przekonania respondenta na temat związków zachodzących między doświadczaniem trudności adaptacyjnych a zapotrzebowaniem na instytucjonalne wsparcie

22. Jak często potrzebuje Pan instytucjonalnego wsparcia informacyjnego do tego, aby pokonać trudności w realizacji osobistych celów?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
23. Jaki rodzaj instytucjonalnego wsparcia informacyjnego jest Panu potrzebny do tego, aby pokonać trudności w osiągnięciu osobistych celów? (proszę wymienić 3 formy wsparcia informacyjnego)
- .....
  - .....
  - .....
24. Jak często potrzebuje Pan instytucjonalnego wsparcia instrumentalnego do tego, aby pokonać trudności w realizacji osobistych celów?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)

- d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
25. Jaki rodzaj wsparcia instrumentalnego jest Panu potrzebny do tego, aby pokonać trudności w osiągnięciu osobistych celów? (proszę wymienić co najmniej 3 formy wsparcia instrumentalnego)
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
26. Jak często potrzebuje Pan instytucjonalnego wsparcia emocjonalnego do tego, aby pokonać trudności w realizacji osobistych celów?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
27. Jaki rodzaj instytucjonalnego wsparcia emocjonalnego jest Panu potrzebny do tego, aby pokonać trudności w osiągnięciu osobistych celów? (proszę wymienić co najmniej 3 formy wsparcia emocjonalnego)
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
28. Jak często potrzebuje Pan instytucjonalnego wsparcia materialnego do tego, aby pokonać trudności w realizacji osobistych celów?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
29. Jaki rodzaj instytucjonalnego wsparcia materialnego jest Panu potrzebny do tego, aby pokonać trudności w osiągnięciu osobistych celów? (proszę wymienić co najmniej 3 formy wsparcia materialnego)
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
30. Jak często potrzebuje Pan instytucjonalnego wsparcia informacyjnego do tego, aby pokonać trudności na gruncie rodzinnym?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)

- d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
31. Jaki rodzaj instytucjonalnego wsparcia informacyjnego jest Panu potrzebny do tego, aby pokonać trudności na gruncie rodzinnym? (proszę wymienić 3 formy wsparcia informacyjnego)
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
32. Jak często potrzebuje Pan instytucjonalnego wsparcia instrumentalnego do tego, aby pokonać trudności na gruncie rodzinnym?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
33. Jaki rodzaj wsparcia instrumentalnego jest Panu potrzebny do tego, aby pokonać trudności na gruncie rodzinnym? (proszę wymienić co najmniej 3 formy wsparcia instrumentalnego)
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
34. Jak często potrzebuje Pan instytucjonalnego wsparcia emocjonalnego do tego, aby pokonać trudności na gruncie rodzinnym?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
35. Jaki rodzaj instytucjonalnego wsparcia emocjonalnego jest Panu potrzebny do tego, aby pokonać trudności na gruncie rodzinnym? (proszę wymienić co najmniej 3 formy wsparcia emocjonalnego)
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
36. Jak często potrzebuje Pan instytucjonalnego wsparcia materialnego do tego, aby pokonać trudności na gruncie rodzinnym?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)

- d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
37. Jaki rodzaj instytucjonalnego wsparcia materialnego jest Panu potrzebny do tego, aby pokonać trudności na gruncie rodzinnym? (proszę wymienić co najmniej 3 formy wsparcia materialnego)
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
38. Jak często potrzebuje Pan instytucjonalnego wsparcia informacyjnego do tego, aby pokonać trudności na gruncie zawodowym?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
39. Jaki rodzaj instytucjonalnego wsparcia informacyjnego jest Panu potrzebny do tego, aby pokonać trudności na gruncie zawodowym? (proszę wymienić 3 formy wsparcia informacyjnego)
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
40. Jak często potrzebuje Pan instytucjonalnego wsparcia instrumentalnego do tego, aby pokonać trudności na gruncie zawodowym?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
41. Jaki rodzaj wsparcia instrumentalnego jest Panu potrzebny do tego, aby pokonać trudności na gruncie zawodowym? (proszę wymienić co najmniej 3 formy wsparcia instrumentalnego)
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
42. Jak często potrzebuje Pan instytucjonalnego wsparcia emocjonalnego do tego, aby pokonać trudności na gruncie zawodowym?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)

- d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
43. Jaki rodzaj instytucjonalnego wsparcia emocjonalnego jest Panu potrzebny do tego, aby pokonać trudności na gruncie zawodowym? (proszę wymienić co najmniej 3 formy wsparcia emocjonalnego)
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
44. Jak często potrzebuje Pan instytucjonalnego wsparcia materialnego do tego, aby pokonać trudności na gruncie zawodowym?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
45. Jaki rodzaj instytucjonalnego wsparcia materialnego jest Panu potrzebny do tego, aby pokonać trudności na gruncie zawodowym? (proszę wymienić co najmniej 3 formy wsparcia materialnego)
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
46. Jak często potrzebuje Pan instytucjonalnego wsparcia informacyjnego do tego, aby pokonać trudności na gruncie sąsiedzkim?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
47. Jaki rodzaj instytucjonalnego wsparcia informacyjnego jest Panu potrzebny do tego, aby pokonać trudności na gruncie sąsiedzkim? (proszę wymienić 3 formy wsparcia informacyjnego)
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
48. Jak często potrzebuje Pan instytucjonalnego wsparcia instrumentalnego do tego, aby pokonać trudności na gruncie sąsiedzkim?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)

- e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
49. Jaki rodzaj wsparcia instrumentalnego jest Panu potrzebny do tego, aby pokonać trudności na gruncie sąsiedzkim? (proszę wymienić co najmniej 3 formy wsparcia instrumentalnego)
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
50. Jak często potrzebuje Pan instytucjonalnego wsparcia emocjonalnego do tego, aby pokonać trudności na gruncie sąsiedzkim?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
51. Jaki rodzaj instytucjonalnego wsparcia emocjonalnego jest Panu potrzebny do tego, aby pokonać trudności na gruncie sąsiedzkim? (proszę wymienić co najmniej 3 formy wsparcia emocjonalnego)
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
52. Jak często potrzebuje Pan instytucjonalnego wsparcia materialnego do tego, aby pokonać trudności na gruncie sąsiedzkim?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
53. Jaki rodzaj instytucjonalnego wsparcia materialnego jest Panu potrzebny do tego, aby pokonać trudności na gruncie sąsiedzkim? (proszę wymienić co najmniej 3 formy wsparcia materialnego)
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
54. Jak często potrzebuje Pan instytucjonalnego wsparcia informacyjnego do tego, aby pokonać trudności na gruncie kontaktów z grupą przestępczą i/lub relacji z kolegami z więzienia?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)

- d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
55. Jaki rodzaj instytucjonalnego wsparcia informacyjnego jest Panu potrzebny do tego, aby pokonać trudności na gruncie kontaktów z grupą przestępczą i/lub relacji z kolegami z więzienia? (proszę wymienić 3 formy wsparcia informacyjnego)
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
56. Jak często potrzebuje Pan instytucjonalnego wsparcia instrumentalnego do tego, aby pokonać trudności na gruncie kontaktów z grupą przestępczą i/lub relacji z kolegami z więzienia?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
57. Jaki rodzaj wsparcia instrumentalnego jest Panu potrzebny do tego, aby pokonać trudności na gruncie kontaktów z grupą przestępczą i/lub relacji z kolegami z więzienia? (proszę wymienić co najmniej 3 formy wsparcia instrumentalnego)
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
58. Jak często potrzebuje Pan instytucjonalnego wsparcia emocjonalnego do tego, aby pokonać trudności na gruncie kontaktów z grupą przestępczą i/lub relacji z kolegami z więzienia?
- a. nigdy
  - b. rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - c. czasem (kilka razy w roku)
  - d. często (kilka razy w miesiącu)
  - e. bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - f. codziennie
59. Jaki rodzaj instytucjonalnego wsparcia emocjonalnego jest Panu potrzebny do tego, aby pokonać trudności na gruncie kontaktów z grupą przestępczą i/lub relacji z kolegami z więzienia? (proszę wymienić co najmniej 3 formy wsparcia emocjonalnego)
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....

60. Jak często potrzebuje Pan instytucjonalnego wsparcia materialnego do tego, aby pokonać trudności na gruncie kontaktów z grupą przestępczą i/lub relacji z kolegami z więzienia?
- nigdy
  - rzadko (rzadziej niż raz w roku)
  - czasem (kilka razy w roku)
  - często (kilka razy w miesiącu)
  - bardzo często (kilka razy w tygodniu)
  - codziennie
61. Jaki rodzaj instytucjonalnego wsparcia materialnego jest Panu potrzebny do tego, aby pokonać trudności na gruncie kontaktów z grupą przestępczą i/lub relacji z kolegami z więzienia? (proszę wymienić co najmniej 3 formy wsparcia materialnego)
- .....
  - .....
  - .....

Ad V. Pytania odnoszące się do kryterium analizy jakościowej: uczucia towarzyszące otrzymywanemu wsparciu instytucjonalnemu

62. Jakie uczucia towarzyszą Panu w trakcie otrzymywania instytucjonalnego wsparcia informacyjnego? (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje emocji)
- .....
  - .....
  - .....
63. Jakie uczucia towarzyszą Panu w trakcie otrzymywania instytucjonalnego wsparcia instrumentalnego? (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje emocji)
- .....
  - .....
  - .....
64. Jakie uczucia towarzyszą Panu w trakcie otrzymywania instytucjonalnego wsparcia emocjonalnego? (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje emocji)
- .....
  - .....
  - .....
65. Jakie uczucia towarzyszą Panu w trakcie otrzymywania instytucjonalnego wsparcia materialnego? (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje emocji)
- .....
  - .....
  - .....

Ad VI. Pytania odnoszące się do kryterium analizy jakościowej: standardy dotyczące otrzymywania instytucjonalnego wsparcia

66. Przy jakim poziomie radzenia sobie z trudnościami w obszarze realizacji osobistych celów zrezygnuje Pan z instytucjonalnego wsparcia informacyjnego?
- bardzo niskim
  - niskim
  - mniej niż średnim
  - średnim
  - więcej niż średnim
  - wysokim
  - bardzo wysokim
67. Jaki rodzaj kompetencji zaradczych w obszarze radzenia sobie z trudnościami na gruncie osiągnięcia osobistych celów skłoni Pana do rezygnacji z instytucjonalnego wsparcia informacyjnego? (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje kompetencji)
- .....
  - .....
  - .....
68. Przy jakim poziomie radzenia sobie z trudnościami w obszarze realizacji osobistych celów zrezygnuje Pan z instytucjonalnego wsparcia instrumentalnego?
- bardzo niskim
  - niskim
  - mniej niż średnim
  - średnim
  - więcej niż średnim
  - wysokim
  - bardzo wysokim
69. Jaki rodzaj kompetencji zaradczych w obszarze radzenia sobie z trudnościami na gruncie osiągnięcia osobistych celów skłoni Pana do rezygnacji z instytucjonalnego wsparcia instrumentalnego? (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje kompetencji)
- .....
  - .....
  - .....
70. Przy jakim poziomie radzenia sobie z trudnościami w obszarze realizacji osobistych celów zrezygnuje Pan z instytucjonalnego wsparcia emocjonalnego?
- bardzo niskim
  - niskim
  - mniej niż średnim
  - średnim
  - więcej niż średnim
  - wysokim
  - bardzo wysokim

71. Jaki rodzaj kompetencji zaradczych w obszarze radzenia sobie z trudnościami na gruncie osiągnięcia osobistych celów skłoni Pana do rezygnacji z instytucjonalnego wsparcia emocjonalnego? (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje kompetencji)
- .....
  - .....
  - .....
72. Przy jakim poziomie radzenia sobie z trudnościami w obszarze realizacji osobistych celów zrezygnuje Pan z instytucjonalnego wsparcia materialnego?
- bardzo niskim
  - niskim
  - mniej niż średnim
  - średnim
  - więcej niż średnim
  - wysokim
  - bardzo wysokim
73. Jaki rodzaj kompetencji zaradczych w obszarze radzenia sobie z trudnościami na gruncie osiągnięcia osobistych celów skłoni Pana do rezygnacji z instytucjonalnego wsparcia materialnego? (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje kompetencji)
- .....
  - .....
  - .....
74. Przy jakim poziomie radzenia sobie z trudnościami na gruncie rodzinnym zrezygnuje Pan z instytucjonalnego wsparcia informacyjnego?
- bardzo niskim
  - niskim
  - mniej niż średnim
  - średnim
  - więcej niż średnim
  - wysokim
  - bardzo wysokim
75. Jaki rodzaj kompetencji zaradczych w obszarze radzenia sobie z trudnościami na gruncie rodzinnym skłoni Pana do rezygnacji z instytucjonalnego wsparcia informacyjnego? (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje kompetencji)
- .....
  - .....
  - .....
76. Przy jakim poziomie radzenia sobie z trudnościami na gruncie rodzinnym zrezygnuje Pan z instytucjonalnego wsparcia instrumentalnego?
- bardzo niskim
  - niskim
  - mniej niż średnim

- d. średnim
  - e. więcej niż średnim
  - f. wysokim
  - g. bardzo wysokim
77. Jaki rodzaj kompetencji zaradczych w obszarze radzenia sobie z trudnościami na gruncie rodzinnym skłoni Pana do rezygnacji z instytucjonalnego wsparcia instrumentalnego? (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje kompetencji)
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
78. Przy jakim poziomie radzenia sobie z trudnościami na gruncie rodzinnym zrezygnuje Pan z instytucjonalnego wsparcia emocjonalnego?
- a. bardzo niskim
  - b. niskim
  - c. mniej niż średnim
  - d. średnim
  - e. więcej niż średnim
  - f. wysokim
  - g. bardzo wysokim
79. Jaki rodzaj kompetencji zaradczych w obszarze radzenia sobie z trudnościami na gruncie rodzinnym skłoni Pana do rezygnacji z instytucjonalnego wsparcia emocjonalnego? (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje kompetencji)
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
80. Przy jakim poziomie radzenia sobie z trudnościami na gruncie rodzinnym zrezygnuje Pan z instytucjonalnego wsparcia materialnego?
- a. bardzo niskim
  - b. niskim
  - c. mniej niż średnim
  - d. średnim
  - e. więcej niż średnim
  - f. wysokim
  - g. bardzo wysokim
81. Jaki rodzaj kompetencji zaradczych w obszarze radzenia sobie z trudnościami na gruncie rodzinnym skłoni Pana do rezygnacji z instytucjonalnego wsparcia materialnego? (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje kompetencji)
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....

82. Przy jakim poziomie radzenia sobie z trudnościami na gruncie zawodowym zrezygnuje Pan z instytucjonalnego wsparcia informacyjnego?
- bardzo niskim
  - niskim
  - mniej niż średnim
  - średnim
  - więcej niż średnim
  - wysokim
  - bardzo wysokim
83. Jaki rodzaj kompetencji zaradczych w obszarze radzenia sobie z trudnościami na gruncie zawodowym skłoni Pana do rezygnacji z instytucjonalnego wsparcia informacyjnego? (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje kompetencji)
- .....
  - .....
  - .....
84. Przy jakim poziomie radzenia sobie z trudnościami na gruncie zawodowym zrezygnuje Pan z instytucjonalnego wsparcia instrumentalnego?
- bardzo niskim
  - niskim
  - mniej niż średnim
  - średnim
  - więcej niż średnim
  - wysokim
  - bardzo wysokim
85. Jaki rodzaj kompetencji zaradczych w obszarze radzenia sobie z trudnościami na gruncie zawodowym skłoni Pana do rezygnacji z instytucjonalnego wsparcia instrumentalnego? (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje kompetencji)
- .....
  - .....
  - .....
86. Przy jakim poziomie radzenia sobie z trudnościami na gruncie zawodowym zrezygnuje Pan z instytucjonalnego wsparcia emocjonalnego?
- bardzo niskim
  - niskim
  - mniej niż średnim
  - średnim
  - więcej niż średnim
  - wysokim
  - bardzo wysokim

87. Jaki rodzaj kompetencji zaradczych w obszarze radzenia sobie z trudnościami na gruncie zawodowym skłoni Pana do rezygnacji z instytucjonalnego wsparcia emocjonalnego? (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje kompetencji)
- .....
  - .....
  - .....
88. Przy jakim poziomie radzenia sobie z trudnościami na gruncie zawodowym zrezygnuje Pan z instytucjonalnego wsparcia materialnego?
- bardzo niskim
  - niskim
  - mniej niż średnim
  - średnim
  - więcej niż średnim
  - wysokim
  - bardzo wysokim
89. Jaki rodzaj kompetencji zaradczych w obszarze radzenia sobie z trudnościami na gruncie zawodowym skłoni Pana do rezygnacji z instytucjonalnego wsparcia materialnego? (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje kompetencji)
- .....
  - .....
  - .....
90. Przy jakim poziomie radzenia sobie z trudnościami na gruncie sąsiedzkim zrezygnuje Pan z instytucjonalnego wsparcia informacyjnego?
- bardzo niskim
  - niskim
  - mniej niż średnim
  - średnim
  - więcej niż średnim
  - wysokim
  - bardzo wysokim
91. Jaki rodzaj kompetencji zaradczych w obszarze radzenia sobie z trudnościami na gruncie sąsiedzkim skłoni Pana do rezygnacji z instytucjonalnego wsparcia informacyjnego? (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje kompetencji)
- .....
  - .....
  - .....
92. Przy jakim poziomie radzenia sobie z trudnościami na gruncie sąsiedzkim zrezygnuje Pan z instytucjonalnego wsparcia instrumentalnego?
- bardzo niskim
  - niskim
  - mniej niż średnim
  - średnim
  - więcej niż średnim

- f. wysokim
  - g. bardzo wysokim
93. Jaki rodzaj kompetencji zaradczych w obszarze radzenia sobie z trudnościami na gruncie sąsiedzkiem skłoni Pana do rezygnacji z instytucjonalnego wsparcia instrumentalnego? (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje kompetencji)
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
94. Przy jakim poziomie radzenia sobie z trudnościami na gruncie sąsiedzkiem zrezygnuje Pan z instytucjonalnego wsparcia emocjonalnego?
- a. bardzo niskim
  - b. niskim
  - c. mniej niż średnim
  - d. średnim
  - e. więcej niż średnim
  - f. wysokim
  - g. bardzo wysokim
95. Jaki rodzaj kompetencji zaradczych w obszarze radzenia sobie z trudnościami na gruncie sąsiedzkiem skłoni Pana do rezygnacji z instytucjonalnego wsparcia emocjonalnego? (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje kompetencji)
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
96. Przy jakim poziomie radzenia sobie z trudnościami na gruncie sąsiedzkiem zrezygnuje Pan z instytucjonalnego wsparcia materialnego?
- a. bardzo niskim
  - b. niskim
  - c. mniej niż średnim
  - d. średnim
  - e. więcej niż średnim
  - f. wysokim
  - g. bardzo wysokim
97. Jaki rodzaj kompetencji zaradczych w obszarze radzenia sobie z trudnościami na gruncie sąsiedzkiem skłoni Pana do rezygnacji z instytucjonalnego wsparcia materialnego? (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje kompetencji)
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
98. Przy jakim poziomie radzenia sobie z trudnościami na gruncie kontaktów z grupą przestępczą i/lub z kolegami z więzienia zrezygnuje Pan z instytucjonalnego wsparcia informacyjnego?
- a. bardzo niskim
  - b. niskim

- c. mniej niż średnim
  - d. średnim
  - e. więcej niż średnim
  - f. wysokim
  - g. bardzo wysokim
99. Jaki rodzaj kompetencji zaradczych w obszarze radzenia sobie z trudnościami na gruncie kontaktów z grupą przestępczą i/lub z kolegami z więzienia skłoni Pana do rezygnacji z instytucjonalnego wsparcia informacyjnego? (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje kompetencji)
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
100. Przy jakim poziomie radzenia sobie z trudnościami na gruncie kontaktów z grupą przestępczą i/lub z kolegami z więzienia zrezygnuje Pan z instytucjonalnego wsparcia instrumentalnego?
- a. bardzo niskim
  - b. niskim
  - c. mniej niż średnim
  - d. średnim
  - e. więcej niż średnim
  - f. wysokim
  - g. bardzo wysokim
101. Jaki rodzaj kompetencji zaradczych w obszarze radzenia sobie z trudnościami na gruncie kontaktów z grupą przestępczą i/lub z kolegami z więzienia skłoni Pana do rezygnacji z instytucjonalnego wsparcia instrumentalnego? (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje kompetencji)
- a. ....
  - b. ....
  - c. ....
102. Przy jakim poziomie radzenia sobie z trudnościami na gruncie kontaktów z grupą przestępczą i/lub z kolegami z więzienia zrezygnuje Pan z instytucjonalnego wsparcia emocjonalnego?
- a. bardzo niskim
  - b. niskim
  - c. mniej niż średnim
  - d. średnim
  - e. więcej niż średnim
  - f. wysokim
  - g. bardzo wysokim
103. Jaki rodzaj kompetencji zaradczych w obszarze radzenia sobie z trudnościami na gruncie kontaktów z grupą przestępczą i/lub z kolegami z więzienia skłoni Pana do rezygnacji z instytucjonalnego wsparcia emocjonalnego? (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje kompetencji)

- a. ....
 b. ....
 c. ....
104. Przy jakim poziomie radzenia sobie z trudnościami na gruncie kontaktów z grupą przestępczą i/lub z kolegami z więzienia zrezygnuje Pan z instytucjonalnego wsparcia materialnego?
- a. bardzo niskim
 b. niskim
 c. mniej niż średnim
 d. średnim
 e. więcej niż średnim
 f. wysokim
 g. bardzo wysokim
105. Jaki rodzaj kompetencji zaradczych w obszarze radzenia sobie z trudnościami na gruncie kontaktów z grupą przestępczą i/lub z kolegami z więzienia skłoni Pana do rezygnacji z instytucjonalnego wsparcia materialnego? (proszę wymienić co najmniej 3 rodzaje kompetencji)
- a. ....
 b. ....
 c. ....

2.4. Jakościowa interpretacja wyników odnoszących się do realizacji zasady pomocniczości z perspektywy odbiorców instytucjonalnego wsparcia (byłych więźniów)

Jakościowa analiza odpowiedzi respondentów powinna odwoływać się do obszarów wynikających z zastosowanego modelu pozytywistycznego, które zostały ukazane na poniższym schemacie:

Badany obszar	Ocena jakościowa odpowiedzi przyporządkowanych do obszaru
1. Opis wydarzeń świadczących o spostrzeganiu dostarczanego wsparcia instytucjonalnego przez byłych więźniów	Spostrzeganie instytucjonalnego wsparcia: <ul style="list-style-type: none"> • informacyjnego: pyt. 1–2 • instrumentalnego: pyt. 3–4 • emocjonalnego: pyt. 5–6 • materialnego: pyt. 7–8
2. Przekonania respondenta na temat zapotrzebowania byłych więźniów na wsparcie instytucjonalne	Zapotrzebowanie byłych więźniów na wsparcie instytucjonalne w zakresie rozwiązywania trudności na gruncie: <ul style="list-style-type: none"> • osiągania osobistych celów: pyt. 9 • rodzinnym: pyt. 10 • zawodowym: pyt. 11 • sąsiedzkim: pyt. 12 • kontaktów z grupami przestępczymi: pyt. 13

Badany obszar	Ocena jakościowa odpowiedzi przyporządkowanych do obszaru
3. Opis faktów dotyczących zapotrzebowania respondenta na wsparcie instytucjonalne	Zapotrzebowanie respondenta na wsparcie instytucjonalne o charakterze: <ul style="list-style-type: none"> • informacyjnym: pyt. 14–15 • instrumentalnym: pyt. 16–17 • emocjonalnym: pyt. 18–19 • materialnym: pyt. 20–21
4. Przekonania respondenta na temat związków zachodzących między doświadczaniem trudności adaptacyjnych a zapotrzebowaniem na instytucjonalne wsparcie	Zapotrzebowanie respondenta na różne typy wsparcia w pokonywaniu trudności na gruncie: <ul style="list-style-type: none"> • osiągnięcia osobistych celów: pyt. 22–29 • rodzinnym: pyt. 30–37 • zawodowym: pyt. 38–45 • sąsiedzkim: pyt. 46–53 • kontaktów z grupami przestępczymi: pyt. 54–61
5. Uczucia towarzyszące otrzymywanemu wsparciu instytucjonalnemu	Uczucia towarzyszące otrzymywaniu wsparcia: <ul style="list-style-type: none"> • informacyjnego: pyt. 62 • instrumentalnego: pyt. 63 • emocjonalnego: pyt. 64 • materialnego: pyt. 65
6. Standardy dotyczące otrzymywania instytucjonalnego wsparcia	Warunki rezygnacji z instytucjonalnego wsparcia w trakcie rozwiązywania trudności na gruncie: <ul style="list-style-type: none"> • osiągnięcia osobistych celów: pyt. 66–73 • rodzinnym: pyt. 74–81 • zawodowym: pyt. 82–89 • sąsiedzkim: pyt. 90–97 • kontaktów z grupami przestępczymi: pyt. 98–105
Podsumowanie – wnioski dotyczące realizowania zasady pomocniczości z perspektywy odbiorców (byłych więźniów) instytucjonalnego wsparcia społecznego	

Bibliografia

- Baumgartner A., Korff W. (2009). Sozialprinzipien als ethische Baugesetzlichkeiten moderner Gesellschaft: Personalität, Solidarität und Subsidiarität (s. 225–237). W: W. Korff et al. (Hg.), *Wirtschaft und Ethik*, Bd. 1.1. Berlin: Berlin University Press.
- Fel S. (2006), Zwitterhafter Charakter des Sozialstaates in Polen. W: M. Schramm et al. (Hrsg.), *Der fraglich gewordene Sozialstaat. Aktuelle Streitfelder – ethische Grundlagentprobleme* (s. 154–159). Paderborn: Schöningh.
- Granovetter M. (1973). The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology*. 6, s. 1360–1380.
- Kędzierski W. (2008). Determinanty resocjalizacji penitencjarnej – wybrane aspekty. W: F. Kozaczuk (red.), *Efektywność oddziaływań resocjalizacyjnych* (s. 53–64). Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.

- Kozaczuk F. (2009). Determinanty skutecznej resocjalizacji w opinii skazanych wychowawców. W: F. Kozaczuk (red.). *Prawne i socjokulturowe uwarunkowania profilaktyki społecznej i resocjalizacji* (s. 318–330). Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Leś E. (2000). *Od filantropii do pomocniczości. Studium porównawcze rozwoju i działalności organizacji społecznych*. Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa.
- Łużyński W. (2001). *Państwo pomocnicze*. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL.
- Maldonado C.E. (1997). *Human Rights, Solidarity and Subsidiarity. Essays toward a Social Ontology*. Washington D.C.: Council for Research in Values and Philosophy.
- Millon-Delsol Ch. (1995). *Zasada pomocniczości*. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Millon-Delsol Ch. (1998). Zasada subsydiarności – założenia, historia, problemy współczesne. W: D. Milczarek (red.). *Subsidiarność* (s. 29–42). Warszawa: Centrum Europejskie Uniwersytetu Warszawskiego.
- Schmid J. (2011). Soziale Dienste und die Zukunft des Wohlfahrtstaates. W: A. Evers, R.G. Heinze, T. Olk (Hrsg.). *Handbuch Soziale Dienste* (s. 117–144). Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften.
- Schneider L. (1996). *Subsidiäre Gesellschaft - Erfolgreiche Gesellschaft. Implikative und analoge Aspekte eines Sozialprinzips*. Paderborn: Schöningh.
- Silverman D. (2007). *Interpretacja danych jakościowych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Sobczyszyn U. (2009). Czynniki utrudniające społeczną readaptację skazanych po odbyciu kary pozbawienia wolności – ogólna charakterystyka. W: F. Kozaczuk (red.). *Zagadnienia readaptacji społecznej skazanych* (s. 125–140). Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Spieker M. (1995). Zasada pomocniczości: podstawy antropologiczne i konsekwencje polityczne. *Spółczesność*, 1, s. 33–47.
- Wathelet M. (2002). Propos liminaires. W: F. Delpérée (ed.), *Le principe de subsidiarité* (s. 17–20). Bruxelles-Paris: Éditions Bruylant.
- Zięba-Załucka H. (2011). Konstytucjonalizacja zasady subsydiarności w polskiej konstytucji a społeczeństwo obywatelskie (s. 67–84). W: A. Pawłowska, S. Grabowska (red.). *Zasada pomocniczości. Wymiar europejski, narodowy, regionalny i lokalny*, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.

Kwestionariusz diagnozujący gotowość do pracy osób zagrożonych wykluczeniem

1. Gotowość do pracy jako konsekwencja motywu przynależności społecznej

Jednym z podstawowych pytań różnych dyscyplin naukowych jest to odnoszące się do wytłumaczenia, co sprawia, że ludzie zachowują się w specyficzny sposób. Pytanie to pojawia się nie tylko w kontekście jednostkowych, unikatowych sytuacji, lecz także w perspektywie całego życia i wyborów dokonywanych przez człowieka. Początkowo w psychologii skłonność do podejmowania specyficznych zachowań wyjaśniano przez instynkty (Wojciszke 2011). Tłumaczono je, jako wrodzone tendencje do zachowań, inicjowane przez pojawienie się konkretnego bodźca. Przyjęcie takiej perspektywy praktycznie uniemożliwia zmianę zachowania. Powoduje redukcję człowieka jedynie do biologicznych popędów, genów, które bardzo trudno kontrolować, nie mówiąc już o modyfikacji. Analizując sytuację osób mających konflikt z prawem lub odbywających karę pozbawienia wolności, przyjmuje się, że u około kilkunastu procent z nich oddziaływania resocjalizacyjne są nieskuteczne. Są oni potencjalnymi recydywistami (Niewiadomska 2007). Prawdopodobnie wynika to właśnie z czynników biologicznych, skłonności psychopatycznych, które tak silnie determinują zachowanie, że wręcz uniemożliwiają dostosowanie się do norm społecznych.

Przyjęcie samych instynktów jako głównej determinanty ludzkiego zachowania okazało się niewystarczające. W związku z tym zaczęto poszukiwać innych uwarunkowań. Próbowano patrzeć na ludzkie zachowania przez pryzmat potrzeb. Traktowane są one jako elementy niezbędne do optymalnego funkcjonowania, nie tylko w wymiarze fizjologicznym, lecz także psychologicznym. W klasycznych pracach A. Masłowa można znaleźć założenia dotyczące ich rodzaju oraz sekwencji zaspokajania (Łukaszewski 2000). Potrzeby są mechanizmem ukierunkowującym ludzkie zachowanie. Chęć zniwelowania przez jednostkę pewnego braku powoduje, że może ona podejmować wiele czynności. Zgodnie z teorią Masłowa potrzeby można ułożyć

hierarchicznie, od wymagających bezwarunkowego zaspokojenia, aby człowiek mógł żyć, aż do tych, których zaspokojenie przyczynia się do rozwoju. Najbardziej podstawowe są potrzeby fizjologiczne (pokarm, tlen, sen, potrzeby seksualne). Następne te odnoszące się do poczucia bezpieczeństwa, (pozytywna zależność od innych, doświadczanie opieki, ograniczenie strachu). Kolejny poziom dotyczy zaspokojenia potrzeby przynależności (afiliacji) i wiąże się z nawiązywaniem więzi z innymi osobami, miłością oraz bliskością emocjonalną. Ostatnie dwie kategorie odnoszą się do szacunku i samorealizacji, czyli możliwości spełnienia siebie, wykorzystania własnych potencjalności. Zaspokojenie ostatniego poziomu potrzeb według Maslowa jest możliwe w sytuacji, gdy zrealizowane są te niższego rzędu. Odnosząc to do grupy byłych więźniów, można przypuszczać, że będą oni mogli realizować się i adekwatnie funkcjonować w społeczeństwie tylko w sytuacji, gdy ich podstawowe potrzeby zostaną zaspokojone. Dokonać się to może np. przez znalezienie źródła dochodu, czyli wykonanie pierwszego kroku do dalszych działań ukierunkowanych na samorealizację i rozwój własnych potencjalności.

Współczesna psychologia nie dyskredytuje zupełnie takich kategorii jak instynkt czy potrzeba. Posługuje się jednak innymi pojęciami wyjaśniającymi ludzkie zachowania. Akcentuje cel i motyw. Cel można zdefiniować jako pewien stan rzeczy, do którego człowiek zmierza. Z kolei motyw jest traktowany jako świadomy i zautomatyzowany proces napędzający człowieka do działania w określonym kierunku. Liczba i rodzaj motywów może być różna w zależności od konkretnej jednostki. Przyjmuje się jednak, że wśród motywów cztery są najważniejsze: przynależność społeczna, sprawczość, poznanie oraz samoocena (Wojciszke 2011, s. 45). O ważności poszczególnych motywów przesądzają następujące czynniki: powszechność występowania; siła – mogą być realizowane mimo trudności, mogą wyłączać inne motywy i włączać się automatycznie; ich realizacja przynosi konkretne korzyści jednostce; deprywacja realizacji tych motywów powoduje szkodliwe skutki.

Opisane kategorie można współcześnie spiąć jedną klamrą, odwołując się do teorii zintegrowanego systemu wartości S. Schwartza (Schwartz 1996). Zgodnie z nią ludzka egzystencja stawia pewne podstawowe i uniwersalne wymagania, które jednostka powinna zrealizować. Wśród nich wymienia się: wymagania biologiczne organizmu; wymagania stawiane przez interakcje z ludźmi oraz wymagania właściwego funkcjonowania grup społecznych. W przytaczanej koncepcji tym co wyznacza funkcjonowanie człowieka są wartości, traktowane jako: „pożądane, ponadsytuacyjne i różniące się pod względem znaczenia cele, będące naczelnymi zasadami według których ludzie kierują swym życiem” (Schwartz 1996, s. 2). Podążanie ku specyficznym wartościom motywuje człowieka do odpowiedniego działania, zgodnego z określonymi standardami osobistymi lub normami o charakterze społecznym. Człowiek zgadza się na przestrzeganie pewnych norm, gdyż odpowiednie funkcjonowanie w środowisku społecznym przynosi mu korzyści. Jednocześnie wiąże się to z obowiązkami, które jednostka musi realizować, aby nie doświadczyć ostracyzmu społecznego. Nic więc dziwnego, że jednostki za wszelką cenę chcą nawiązać i podtrzymać kontakt

z innymi. Osoba realizująca motyw przynależności musi postępować zgodnie z regułami życia społecznego, czasami decydując się poświęcić i zaakceptować chwilowe niedogodności, aby go osiągnąć. Jedną z takich reguł jest fakt odpowiedniego zdobywania środków do życia. Odwołując się do teorii anomii społecznej R. Mertona (1968), można stwierdzić, że osoby wchodzące na drogę konfliktu z prawem mają te same cele co przeciętni ludzie. Różnią się natomiast sposobem ich osiągnięcia. Legalną pracę podejmują prawdopodobnie te osoby, które są zakorzenione społecznie. Istotne są dla nich normy współżycia społecznego oraz pragnienie normalnego funkcjonowania w społeczeństwie. Przynależność do grupy to nie tylko obowiązki, lecz także konkretne korzyści. Jedną z nich jest wsparcie pochodzące od członków grupy. W tym przypadku ma to jednak charakter zwrotny. Z jednej strony przynależność pozwala na uzyskanie wsparcia, z drugiej zaś wsparcie od najbliższego otoczenia (szczególnie w pierwszym etapie po opuszczeniu zakładu karnego) może być podstawowym warunkiem zakorzenienia społecznego i rozpoczęcia normalnego życia. Przynależność i wsparcie społeczne oraz powiązane z tym zabezpieczenie psychiczne i materialne redukują poziom negatywnych emocji, a co za tym idzie pozwalają człowiekowi lepiej radzić sobie ze stresem oraz nowymi wyzwaniami (Cohen 2004).

Opierając się na przytoczonych koncepcjach, można scharakteryzować sytuację byłego więźnia w zakresie jego właściwego funkcjonowania zawodowego (por. schemat 1). Zdobywanie legalnej pracy wydaje się być kwintesencją motywu przynależności. Prawdopodobnie poszukują jej i zdobywają ją byli więźniowie, którym bardzo zależy na powrocie do normalności. Dominujący motyw „normalności”, zakorzenienia społecznego współwystępuje u nich z akceptacją wszelkiego rodzaju niedogodności związanych np. z koniecznością podjęcia w początkowej fazie readaptacji pracy poniżej oczekiwań (m.in. finanse, prestiż), a nawet kwalifikacji zawodowych. Chęć podjęcia legalnej pracy oraz prawdopodobieństwo jej uzyskania współwystępują być może również ze wsparciem płynącym z najbliższego otoczenia. Wszystkie te elementy są wzmacniane przez samokontrolę i wytrwałość w dążeniu do określonego celu lub celów.

Schemat 1. Gotowość do pracy jako wypadkowa elementów gwarantujących zaspokojenie motywu przynależności

Charakterystyka Skali Gotowości do Pracy Byłych Więźniów

Etapy tworzenia wstępnej wersji metody

Wychodząc naprzeciw oczekiwaniom instytucji wspomagających readaptację byłych więźniów, podjęto próbę skonstruowania nowego narzędzia, mierzącego stopień gotowości do podjęcia legalnej pracy. W obszarze psychologii istnieje wiele metod mierzących predyspozycje temperamentalne, osobowościowe i poznawcze, które mogą zostać wykorzystane w procesie doradczym (Hartung, Savickas, Walsh 2014; Paszkowska-Rogacz 2009). Tworzone są one jednak w większości przypadków dla ogólnej populacji i nie uwzględniają specyfiki osób mających doświadczenie pobytu w zakładzie karnym. Opisywana metoda – Skala Gotowości do Pracy Byłych Więźniów (SGDP-BW) powstała w kilku etapach. Jej tworzenie oparto na głównych zasadach obowiązujących w psychometrii i teoriach dotyczących konstrukcji testów (por. Hornowska 2001). W trakcie prac korzystano ze strategii teoretyczno-empirycznej.

Pierwszym etapem konstrukcji metody było przeanalizowanie literatury przedmiotu dotyczącej motywacji i czynników decydujących o podjęciu zatrudnienia. Następnie w trakcie wywiadów focusowych proszono osoby, na co dzień pracujące z więźniami lub byłymi więźniami, o wskazanie cech, umiejętności, właściwości, które w największym stopniu determinują pozytywną readaptację oraz sukces zawodowy. Uczestnicy tych spotkań wymienili kilkadziesiąt cech, podstawowych właściwości z tego obszaru. Po ich przeanalizowaniu stworzono następujące kategorie (w kolejności alfabetycznej):

- chęć powrotu,
- brak autostygmy,
- chęć do nauki,
- chęć do pracy,
- dążenie do usamodzielnienia,
- dobry stan zdrowia,
- doświadczenie zawodowe,
- nawyki,
- odporność na porażki,
- poczucie zrozumiałości,
- posiadanie celu,
- posiadanie wyuczonego zawodu,
- pozytywna rodzina,
- przygotowanie,
- samokontrola,
- silna wola,
- stosowanie prospołecznych strategii,
- umiejętność planowania,
- umiejętność radzenia,
- umiejętność utrzymania,

- wiara w Boga,
- wiara w siebie,
- wiedza o systemie wsparcia,
- wolność od nałogów.

Ze względu na bardzo dużą różnorodność kategorii, kolejnym krokiem analiz była ocena ich ważności. W tym celu poproszono szesnastu sędziów kompetentnych (eksperci pracujący na co dzień z byłymi więźniami) o oszacowanie każdej z kategorii na skali od 0 (zupełnie nieistotne) do 100 (bardzo istotne). Najwyżej ocenionymi kategoriami okazały się:

- chęć powrotu,
- silna wola,
- posiadanie celu,
- umiejętność radzenia,
- wiara w siebie,
- chęć do pracy,
- odporność na porażki,
- pozytywna rodzina,
- nawyki,
- brak autostygmy,
- umiejętność utrzymania,
- dążenie do usamodzielnienia,
- dobry stan zdrowia,
- wolność od nałogów,
- posiadanie wyuczonego zawodu,
- samokontrola,
- stosowanie prospołecznych strategii,
- chęć do nauki.

Do tak wyodrębnionych wymiarów ułożono wskaźniki, twierdzenia, które w swoim założeniu miały pozwolić na ich ujęcie. Zadanie to wykonało trzech psychologów. Wygenerowali oni łącznie 140 pozycji. Twierdzenia te uzupełniono o kilkanaście twierdzeń wzorowanych na Skali Otwartości do Kariery Międzynarodowej (por. Bańka 2005), które dostosowano do przedmiotu badań. Przygotowane twierdzenia poddano wstępnej selekcji merytorycznej i językowej. Usunięto pozycje powtarzające się, zbyt długie, niejasne, niezwiązane z przedmiotem pomiaru. Po zakończeniu tego etapu uzyskano eksperymentalną wersję metody składającą się ze 134 twierdzeń. Stworzono do niej instrukcję oraz wybrano 5-stopniowy system odpowiedzi od 1 (zdecydowanie nie zgadzam się) do 5 (zdecydowanie zgadzam się). Przygotowaną metodą przeprowadzono badania pilotażowe na grupie więźniów odbywających karę pozbawienia wolności (N = 721) w wieku od 18–29 lat. Na ich podstawie wykonano analizy statystyczne (analiza rzetelności, analiza czynnikowa) oraz wyeliminowano 65 najsłabszych twierdzeń. W efekcie zastosowania tego kryterium powstał formularz eksperymentalnej wersji Skali Gotowości do Pracy Byłych Więźniów składający się z instrukcji

(Poniżej znajduje się szereg twierdzeń odnoszących się do funkcjonowania w świecie. Proszę przeczytać uważnie każde z nich i zaznaczyć, jak bardzo nie zgadza się lub zgadza się Pan z każdym z nich. Proszę zaznaczyć swoją odpowiedź na skali od 1 (zdecydowanie nie zgadzam się) do 5 (zdecydowanie zgadzam się) oraz 69 twierdzeń z 5-stopniowym systemem odpowiedzi. Opracowaną w ten sposób wersją narzędzia zrealizowano badania na grupie byłych więźniów. Ich celem było sprawdzenie struktury wewnętrznej opracowywanego narzędzia, analiza rzetelności uzyskanych wymiarów, sprawdzenie trafności metody oraz ustalenie orientacyjnych norm ułatwiających interpretację wyników indywidualnych badań diagnostycznych.

2. Etapy konstrukcji narzędzia mierzącego poziom gotowości do pracy osób zagrożonych wykluczeniem społecznym

Badania zrealizowano na obszarze czterech województw (dolnośląskie, mazowieckie, podkarpackie i pomorskie) za pomoc papierowej baterii kwestionariuszy. Wszystkie badania wykonano indywidualnie w ramach Projektu Innowacyjnego finansowanego ze środków Unii Europejskiej pt. „Komplet innowacyjnych narzędzi optymalizujących współpracę podmiotów z przedsiębiorcami w zakresie ułatwienia wchodzenia na rynek pracy więźniom opuszczającym zakłady karne”. Ankieterami byli reprezentanci organizacji pozarządowych oraz pracownicy instytucji wspomagających byłych więźniów. Łącznie przebadano 200 byłych więźniów w wieku od 20 do 64 lat ($M = 38,16$; $SD = 11,853$). Większość próby stanowili mężczyźni (81%). Struktura wykształcenia była następująca: brak – 1,1%; podstawowe lub gimnazjalne – 24,2%; zawodowe – 41,4%; średnie – 30,1% oraz wyższe (licencjat, magisterium) – 3,2%. Większość badanych zamieszkiwała duże miasta – powyżej 100 tys. mieszkańców (63%), najmniej pochodziło z ośrodków wiejskich (9,2%). Aktualna sytuacja materialna przebadanych w większości przypadków była raczej zła (28%), zła (29%) i bardzo zła (22,6%). Jedyne łącznie 20,5% byłych więźniów oceniło ją jako raczej dobrą, dobrą lub bardzo dobrą. W badanej grupie dominowały osoby stanu wolnego (38,5%) oraz rozwiedzione (27,8%). Ponad połowa osób (59,3%) przebywała w zakładzie karnym jeden raz. Średni czas pozbawiania wolności wynosił $M = 3,83$ lat ($SD = 4,313$). Z kolei czas przebywania na wolności wahał się od miesiąca do ponad siedmiu lat. Analiza aktualnego statusu zawodowego wykazała, że większość osób deklarowała, brak zatrudnienia i poszukiwanie pracy (50,3%). Osoby pracujące stanowiły 31%, uczące się 0,5% a trwale chorzy, niepełnosprawni lub emeryci 11,8%. Wśród badanych znajdowali się również i tacy respondenci, którzy nie pracowali i nie chcieli znaleźć zatrudnienia (6,4%).

Ocenę właściwości psychometrycznych SGDP-BW przeprowadzono zgodnie z procedurami obowiązującymi w psychometrii. Analizy rozpoczęto od obliczenia statystyk opisowych dla poszczególnych pozycji (por. tabela 1). W przypadku prawie wszystkich twierdzeń zakresy odpowiedzi wahały się od 1 do 5. Wyjątkiem są tu dwa twierdzenia, w których dolna granica odpowiedzi umieszczona była w kategorii 2 (nie zgadzam się).

Wariancja odpowiedzi na poszczególne twierdzenia wahała się od 0,594 do 1,741. Wartości skośności mieściły się w zakresie od $-1,227$ do $1,175$. W większości przypadków wskaźnik ten był ujemny, co sugeruje tendencję do wybierania odpowiedzi z prawej strony 5-stopniowej skali. Z kolei wartości kurtozy zawierały się między $-1,262$ i $1,342$. Dla większości twierdzeń rozkłady są platokurtyczne, czyli wartości odpowiedzi są mniej skoncentrowane niż przy rozkładzie normalnym (por. Ferguson, Takane 1997).

Tabela 1. Statystyki opisowe dla twierdzeń SGDP-BW

Twierdzenie	Min.	Maks.	M	SD	Wariancja	Skośność	Kurtoza
1. Chcę dobrze pracować dla społeczeństwa, aby odpracować swoje winy	1	5	3,27	1,128	1,272	-0,442	-0,384
2. Chciałbym, aby moi najbliżsi byli ze mnie dumni	2	5	4,12	0,884	0,781	-0,774	-0,149
3. Moja rodzina pomaga mi w poszukiwaniu uczciwej pracy	1	5	2,67	1,319	1,741	0,176	-1,187
4. Nawet jeśli spotyka mnie niepowodzenie, to się nie załamuję	1	5	3,48	0,922	0,85	-0,284	-0,291
5. Uczciwa praca jest tylko dla ludzi, którzy nie byli w więzieniu	1	5	2,43	1,286	1,653	0,399	-1,143
6. W sytuacji trudnej podejmuję działania zmierzające do jej przezwyciężenia	1	5	3,7	0,884	0,781	-0,366	0,145
7. Wiem, że na początku może nie być łatwo, ale poradzę sobie	1	5	3,83	0,836	0,698	-0,685	0,968
8. Byłbym w stanie ograniczyć swoje wydatki, aby odłożyć pieniądze na swoje wykształcenie	1	5	3,12	1,098	1,205	-0,173	-0,575
9. Chciałbym wziąć udział w kursach i szkoleniach, które zwiększą moje kwalifikacje	1	5	3,78	1,074	1,152	-0,719	-0,161
10. Moja rodzina wspiera mnie w uczciwym życiu	1	5	3,1	1,314	1,728	-0,074	-1,129
11. Najważniejsze jest dla mnie to, by wreszcie żyć jak inni, normalni ludzie	1	5	4,09	1,004	1,009	-1,157	0,876
12. Nie widzę dużego sensu w nadmiernym wysilaniu się po to, aby znaleźć pracę	1	5	2,16	1,043	1,089	0,718	-0,179
13. Niepowodzenia mnie wzmacniają	1	5	3,16	1,006	1,012	-0,135	-0,13
14. W swoim życiu nigdy się nie poddałem	1	5	3,41	0,99	0,981	-0,33	-0,351

Twierdzenie	Min.	Maks.	M	SD	Wariancja	Skośność	Kurtoza
15. Chciałbym mieć normalne życie	1	5	4,19	0,932	0,868	-1,227	1,319
16. Chciałbym uczciwie ułożyć sobie życie na nowo	1	5	4,1	1,022	1,044	-1,1	0,611
17. Czasem mam ochotę powiedzieć komuś coś przykrego, ale potrafię się powstrzymać	1	5	3,53	0,976	0,953	-0,532	-0,177
18. Dzięki poszukiwaniu pracy będę mógł poznać wiele nowych osób i miejsc	1	5	3,82	0,861	0,741	-0,471	-0,063
19. Moja rodzina zawsze mnie zawodzi	1	5	3,35	1,193	1,423	-0,153	-0,812
20. Nigdy się nie poddam	1	5	3,53	0,923	0,853	-0,294	-0,056
21. Rodzina jest po to, żeby zapewnić mi byt	1	5	2,36	1,093	1,195	0,556	-0,317
22. Dzięki poszukiwaniu pracy mogę sprawdzić się w nowych sytuacjach	1	5	3,66	0,866	0,75	-0,678	0,715
23. Jeśli dla znalezienia pracy miałbym się czegoś nowego nauczyć – zrobię to	1	5	3,85	0,887	0,786	-0,583	-0,033
24. Ludzie mnie szanują	1	5	3,26	0,79	0,625	0,092	0,19
25. Mogę liczyć na moją rodzinę	1	5	3,09	1,225	1,501	-0,023	-0,938
26. Moja przyszłość zawodowa jawi się tylko w czarnych barwach	1	5	2,69	1,092	1,193	0,09	-0,653
27. Niepowodzenia traktuję jak wyzwanie	1	5	3,43	0,891	0,794	-0,125	-0,363
28. Wierzę, że uda mi się „wyjść na prostą”	1	5	3,9	0,824	0,679	-0,577	0,302
29. Czasem wpadam w wielką złość	1	5	2,78	1,074	1,154	0,254	-0,599
30. Dla pracy mógłbym zerwać kontakty z moimi starymi znajomymi	1	5	3,24	1,061	1,125	-0,36	-0,431
31. Gdy jestem zdenerwowany to zdarza mi się sięgać po alkohol	1	5	3,2	1,301	1,692	0,016	-1,264
32. Nawet jak jestem bardzo zły, potrafię się opanować	1	5	3,34	0,963	0,927	-0,436	-0,113
33. Podejmę pracę tylko wtedy, gdy zapewni mi ona pensję na miarę moich oczekiwań	1	5	3,1	1,05	1,103	0,059	-0,708
34. Przeciwności mnie nie załamują, raczej hartują i mobilizują	1	5	3,45	0,865	0,749	-0,247	-0,231
35. W trudnych chwilach rodzina jest moim oparciem	1	5	3,11	1,205	1,452	-0,088	-0,922

Tabela 1. cd.

Twierdzenie	Min.	Maks.	M	SD	Wariancja	Skośność	Kurtoza
36. Byłbym w stanie przeżyć nawet za minimalne wynagrodzenie	1	5	3,25	0,983	0,967	-0,394	-0,503
37. Chcę być normalnym członkiem społeczeństwa	1	5	4,09	0,838	0,703	-0,833	0,609
38. Chcę w życiu nauczyć się jeszcze czegoś nowego	1	5	3,99	0,869	0,755	-0,766	0,36
39. Jestem wściekły, gdy ktoś każe zrezygnować mi z zaplanowanych wydarzeń	1	5	3,47	0,98	0,96	-0,229	-0,302
40. Mogę żyć jak normalni ludzie	1	5	4,02	0,847	0,718	-0,773	0,749
41. Moi najbliżsi są dla mnie wsparciem w trudnych chwilach	1	5	3,15	1,247	1,556	-0,162	-0,973
42. Wiem, że poradzę sobie nawet w najtrudniejszych sytuacjach życiowych	1	5	3,61	0,884	0,782	-0,497	0,365
43. Ciągłe poszukuję czegoś, co uczyni moje życie sensownym	1	5	3,73	0,857	0,735	-0,801	1,058
44. Gdybym znalazł pracę, byłbym wreszcie użyteczny dla społeczeństwa	1	5	3,59	1,022	1,045	-0,566	-0,089
45. Jestem gotów pracować nawet za minimalne wynagrodzenie, aby tylko mieć pracę	1	5	3,24	1,027	1,055	-0,373	-0,577
46. Na rynku pracy jest dużo osób mających większe kwalifikacje niż ja, mimo to nie zniechęca mnie to do poszukiwania pracy	1	5	3,67	0,933	0,871	-0,73	0,455
47. Pobyt w więzieniu sprawił, że przeżyłem całe swoje życie	1	5	2,45	1,125	1,265	0,442	-0,55
48. Pomimo pobytu w zakładzie karnym jestem wartościowym człowiekiem	1	5	3,89	0,873	0,763	-0,867	1,006
49. Zawsze reaguję emocjonalnie	1	5	2,81	0,943	0,889	0,072	-0,164
50. Ciągłe obawiam się złamania prawa po raz kolejny	1	5	2,74	1,073	1,151	0,091	-0,621
51. Im częściej będę odwiedzał Urząd Pracy, tym większe prawdopodobieństwo, że znajdę pracę	1	5	3,03	1,13	1,277	-0,143	-0,686
52. Podejmę każdą pracę, aby tylko pracować	1	5	3,24	1,049	1,1	-0,317	-0,539

Twierdzenie	Min.	Maks.	M	SD	Wariancja	Skośność	Kurtoza
53. Powrót do normalnego życia to teraz dla mnie podstawowy i najważniejszy cel	1	5	3,91	0,928	0,862	-0,636	-0,171
54. Świadomość, że na rynku pracy są osoby lepsze ode mnie, zniechęca mnie do poszukiwania pracy	1	5	2,67	1,157	1,339	0,201	-0,924
55. Wiem, że poradzę sobie z przeciwnościami losu	1	5	3,7	0,836	0,699	-0,665	0,769
56. Wynagrodzenie za pracę pozwoliłoby mi się usamodzielnic	1	5	3,97	0,808	0,654	-0,867	1,342
57. Ciągłe poszukuję czegoś, co mógłbym nazwać celem mojego życia	1	5	3,56	0,952	0,907	-0,587	0,188
58. Czuję się winny, że trafiłem do więzienia	1	5	3,31	1,063	1,129	-0,131	-0,71
59. Działam pod wpływem impulsu	1	5	2,84	1,008	1,017	0,074	-0,426
60. Jestem gotów podjąć każdą pracę, nawet taką, która będzie upokarzająca	1	5	2,41	1,065	1,135	0,261	-0,647
61. Mam pewne umiejętności, które pomogą mi żyć uczciwie	1	5	3,69	0,922	0,85	-0,801	0,643
62. Moja rodzina jest wolna od nałogów	1	5	3,3	1,245	1,549	-0,123	-1,156
63. Wiem, że zawsze mogę liczyć na moją rodzinę	1	5	3,04	1,301	1,694	-0,07	-1,096
64. Aktualnie przez większość czasu myślę o tym, jak znaleźć pracę	1	5	3,34	1,102	1,215	-0,411	-0,617
65. Gdy jestem zdenerwowany, to zdarza mi się rzucić czymś o ziemię lub trzasnąć drzwiami	1	5	3,15	1,204	1,45	-0,004	-1,107
66. Jestem gotów zaciągnąć pożyczkę u rodziny lub znajomych, aby opłacić dodatkowe kursy i szkolenia	1	5	2,58	1,064	1,131	0,141	-0,661
67. Obowiązkiem mojej najbliższej rodziny jest utrzymywanie mnie	1	5	1,96	1,044	1,091	1,175	0,895
68. W mojej rodzinie wszyscy szanują pracę	1	5	3,38	1,009	1,018	-0,354	-0,144
69. W sytuacji trudnej zastanawiam się jak ją rozwiązać	2	5	3,87	0,771	0,594	-0,543	0,23

Następnie na zebranych materiale empirycznym przeprowadzono analizę czynnikową głównych składowych metodą Oblimin z normalizacją Kaisera. Ten rodzaj operacji pozwala na wykrycie ukrytej struktury w zbiorze danych (Stanisz 2007). Przed wykonaniem tej procedury odrzucono 15 pozycji. Kierowano się kryterium zasobów zmienności wspólnej po wyodrębnieniu. Kryterium KMO i test sferyczności Bartletta dla pozostawionych twierdzeń okazały się być wysoce zadowalające, potwierdzając możliwość przeprowadzenia analiz na zebranych danych. Wyniki uzyskane w trakcie eksploracyjnej analizy czynnikowej zawiera tabela 2. Pięcioletniowe rozwiązanie pozwala na wyjaśnienie około 54% wariacji wyniku. Za kryterium usuwania ładunków czynnikowych przyjęto wartość 0,4. Zgodnie z tym założeniem do pierwszej składowej weszło 19 pozycji, do drugiej – 7 pozycji, do trzeciej – 10, do czwartej – 7 oraz do piątej – 6. Wartości ładunków czynnikowych w poszczególnych wymiarach wahały się od 0,413 do 0,896.

Tabela 2. Wyniki analizy czynnikowej dla twierdzeń SGDP-BW

Twierdzenie SGDP-BW	Składowa				
	1	2	3	4	5
15. Chciałbym mieć normalne życie*	0,87				
16. Chciałbym uczciwie ułożyć sobie życie na nowo*	0,826				
37. Chcę być normalnym członkiem społeczeństwa*	0,787				
11. Najważniejsze jest dla mnie to, by wreszcie żyć jak inni, normalni ludzie*	0,766				
53. Powrót do normalnego życia to teraz dla mnie podstawowy i najważniejszy cel*	0,682				
38. Chcę w życiu nauczyć się jeszcze czegoś nowego	0,676				
40. Mogę żyć jak normalni ludzie	0,668				
22. Dzięki poszukiwaniu pracy mogę sprawdzić się w nowych sytuacjach	0,665				
23. Jeśli dla znalezienia pracy miałbym się czegoś nowego nauczyć – zrobię to	0,638				
69. W sytuacji trudnej zastanawiam się jak ją rozwiązać	0,637				
44. Gdybym znalazł pracę, byłbym wreszcie użyteczny dla społeczeństwa	0,605				
48. Mimo pobytu w zakładzie karnym jestem wartościowym człowiekiem	0,583				
56. Wynagrodzenie za pracę pozwoliłoby mi się usamodzielnąć	0,569				
2. Chciałbym, aby moi najbliżsi byli ze mnie dumni	0,542				

Twierdzenie SGDP-BW	Składowa				
	1	2	3	4	5
18. Dzięki poszukiwaniu pracy będę mógł poznać wiele nowych osób i miejsc	0,531				
46. Na rynku pracy jest dużo osób mających większe kwalifikacje niż ja, mimo to nie zniechęca mnie to do poszukiwania pracy	0,528				
28. Wierzę, że uda mi się „wyjść na prostą”	0,49				
67. Obowiązkiem mojej najbliższej rodziny jest utrzymywanie mnie	-0,489				
9. Chciałbym wziąć udział w kursach i szkoleniach, które zwiększą moje kwalifikacje	0,455				
10. Moja rodzina wspiera mnie w uczciwym życiu*		-0,896			
63. Wiem, że zawsze mogę liczyć na moją rodzinę*		-0,881			
3. Moja rodzina pomaga mi w poszukiwaniu uczciwej pracy*		-0,861			
25. Mogę liczyć na moją rodzinę		-0,842			
41. Moi najbliżsi są dla mnie wsparciem w trudnych chwilach*		-0,825			
19. Moja rodzina zawsze mnie zawodzi*R		0,816			
12. Nie widzę dużego sensu w nadmiernym wysilaniu się po to, aby znaleźć pracę		0,413			
26. Moja przyszłość zawodowa jawi się tylko w czarnych barwach					
14. W swoim życiu nigdy się nie poddawałem*			0,76		
34. Przeciwności mnie nie załamują, raczej hartują i mobilizują*			0,76		
20. Nigdy się nie poddaję*			0,73		
42. Wiem, że poradzę sobie nawet w najtrudniejszych sytuacjach życiowych*			0,69		
55. Wiem, że poradzę sobie z przeciwnościami losu			0,651		
27. Niepowodzenia traktuję jak wyzwanie*			0,645		
4. Nawet jeśli spotyka mnie niepowodzenie, nie załamuję się			0,621		
13. Niepowodzenia mnie wzmacniają			0,603		
6. W sytuacji trudnej podejmuję działania zmierzające do jej przezwyciężenia			0,55		
7. Wiem, że na początku może nie być łatwo, ale poradzę sobie	0,445		0,513		

Tabela 2. cd.

Twierdzenie SGDP-BW	Składowa				
	1	2	3	4	5
43. Ciągłe poszukuję czegoś, co uczyni moje życie sensownym					
65. Gdy jestem zdenerwowany, to zdarza mi się rzucić czymś o ziemię lub trzasnąć drzwiami*R				0,708	
31. Gdy jestem zdenerwowany, to zdarza mi się sięgać po alkohol*R				0,697	
29. Czasem wpadam w wielką złość*R				0,675	
59. Działam pod wpływem impulsu*R				0,674	
49. Zawsze reaguję emocjonalnie*R				0,673	
39. Jestem wściekły, gdy ktoś każe zrezygnować mi z zaplanowanych wydarzeń				0,605	
5. Uczciwa praca jest tylko dla ludzi, którzy nie byli w więzieniu				0,431	
8. Byłbym w stanie ograniczyć swoje wydatki, aby odłożyć pieniądze na swoje wykształcenie					
60. Jestem gotów podjąć każdą pracę, nawet taką, która będzie upokarzająca*					0,805
36. Byłbym w stanie przeżyć nawet za minimalne wynagrodzenie*					0,688
52. Podejmę każdą pracę, aby tylko pracować*					0,687
45. Jestem gotów pracować nawet za minimalne wynagrodzenie, aby tylko mieć pracę*					0,654
64. Aktualnie przez większość czasu myślę o tym, jak znaleźć pracę					0,605
30. Dla pracy mógłbym zerwać kontakty z moimi starymi znajomymi *					0,585
1. Chcę dobrze pracować dla społeczeństwa, aby odpracować swoje winy					0,533
58. Czuję się winny, że trafiłem do więzienia					0,423

Oznaczenia: R – pozycja odwrócona; * – twierdzenia wchodzące do ostatecznej wersji metody

Wyniki analizy czynnikowej przedstawiono następnie do oceny sędziom kompetentnym (4 osoby, psychologowie zajmujący się problematyką więźniów). Ich zadaniem była merytoryczna analiza twierdzeń wchodzących do poszczególnych wymiarów oraz zaproponowanie dla nich nazw. Na tym etapie podjęto również decyzję, aby do poszczególnych wymiarów wchodziło po pięć twierdzeń. Jednym z warunków

stawianych metodzie była jej mała obszerność pod względem twierdzeń, co wydaje się być zasadne zważywszy na specyfikę docelowej grupy odbiorców. Sędziowie po dyskusji przyjęli następujące nazwy dla wymiarów: Potrzeba (normalności) zakorzenienia, Doświadczenie wsparcia rodzinnego, Poczucie wytrwałości, Samokontrola, Determinacja do podjęcia legalnej pracy. Do poszczególnych wymiarów wchodziło po pięć twierdzeń o najwyższych ładunkach czynnikowych. Od tej reguły były trzy wyjątki. Analiza niektórych twierdzeń przeprowadzona przez sędziów, zaangażowanych w proces konstrukcji metody, spowodowała ich odrzucenie i zastąpienie pozycjami o nieznacznie niższych ładunkach, ale bardziej spójnych merytorycznie. W tabeli 2 twierdzenia pozostawione do ostatecznej wersji metody oznaczone są gwiazdkami. Dodatkowo sześć pozycji sformułowanych jest negatywnie (oznaczenie R w tabeli 2).

W przypadku większości wymiarów SGDP-BW występują istotne statystycznie interkorelacje (por. tabela 3). Wyjątkiem jest tu jedynie wymiar Doświadczenie wsparcia rodzinnego, który nie wiąże się ani z Samokontrolą, ani z Determinacją do podjęcia legalnej pracy.

Tabela 3. Interkorelacje wymiarów SGDP-BW (r-Pearsona)

Wymiar	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Potrzeba zakorzenienia społecznego (1)	–	,198(**)	,436(**)	,245(**)	,430(**)
Doświadczenie wsparcia rodzinnego (2)	,198(**)	–	,257(**)	0,096	0,106
Poczucie wytrwałości (3)	,436(**)	,257(**)	–	,194(**)	,231(**)
Samokontrola (4)	,245(**)	0,096	,194(**)	–	,179(*)
Determinacja do podjęcia legalnej pracy (5)	,430(**)	0,106	,231(**)	,179(*)	–

Oznaczenia: * – korelacja istotna na poziomie 0,05; ** – korelacje istotne na poziomie 0,01

3. Charakterystyka Skali Gotowości do Pracy Byłych Więźniów oraz jej właściwości psychometryczne

Skala Gotowości do Pracy Byłych Więźniów składa się z 25 twierdzeń i pozwala na pomiar pięciu wymiarów funkcjonowania związanego z gotowością do podjęcia legalnej pracy. Każda z dymensji ujmowana jest za pomocą pięciu wskaźników (twierdzeń). SGDP-BW mierzy:

- **Potrzebę zakorzenienia społecznego** (potrzeba normalności) – chęć powrotu do społeczeństwa, potrzebę funkcjonowania tak, jak inni ludzie, którzy nie mieli konfliktu z prawem, podjęcie ról i obowiązków typowych dla społeczeństwa.
- **Doświadczenie wsparcia rodzinnego** – świadomość, że najbliższe otoczenie jest dla osoby wsparciem, przekonanie, że osoba może liczyć na pomoc w trudnych chwilach.

- **Poczucie wytrwałości** – skłonność do niepoddawania się, przekonanie, że osoba poradzi sobie nawet w najtrudniejszych sytuacjach, postrzeganie niepowodzeń w kategorii wyzwań.
- **Samokontrola** – zdolność kontrolowania siebie, własnych stanów emocjonalnych, unikanie działania pod wpływem impulsu, umiejętność kontrolowania swoich popędów.
- **Determinacja do podjęcia legalnej pracy** – silna motywacja do podjęcia legalnej pracy, nawet takiej, która będzie oznaczała niższy status społeczny lub będzie niezgodna z kwalifikacjami.

Odpowiednio przygotowane narzędzie diagnostyczne powinno mieć określone parametry psychometryczne (Mańkowska 2010). Zaliczyć do nich można: rzetelność, trafność oraz możliwość zinterpretowania uzyskanych nią wyników w kategoriach: niskie, obniżone, przeciętne, podwyższone i wysokie.

W tabeli 4 zawarte są statystyki opisowe dla poszczególnych wymiarów SGDP-BW wraz z testem normalności rozkładu. Osoby z próby standaryzacyjnej uzyskały najwyższy średni wynik w wymiarze opisującym potrzebę zakorzenienia społecznego. Najniższy w samokontroli. W trzech skalach rozkłady są skośne ujemnie. Wartość skośności waha się w przedziale od $-0,989$ do $0,067$. Wyniki w prawie wszystkich wymiarach (oprócz samokontroli) znacząco odbiegają od normalności rozkładu. Najbardziej w przypadku zakorzenienia społecznego, gdzie jest znacząco więcej osób o wyższych wynikach.

Tabela 4. Statystyki opisowe dla wymiarów SGDP-BW¹

	Min.	Maks.	M	SD	Skośność	Shapiro-Wilk	<i>p</i>
Potrzeba zakorzenienia społecznego	3 ¹	25	20,07	4,187	-,989	,911	,001
Doświadczenie wsparcia rodzinnego	5	25	15,19	5,448	,067	,969	,001
Poczucie wytrwałości	4	25	17,17	3,678	-,214	,978	,005
Samokontrola	5	25	14,55	3,887	,051	,989	,142
Determinacja do podjęcia legalnej pracy	3	24	15,17	3,801	-,290	,979	,007

Dla wymiarów tworzących ostateczną wersję SGDP-BW obliczono również wskaźniki rzetelności. Wykorzystano w tym celu współczynniki alfa Cronbacha (por. tabela 5). Wartość współczynnika bliska jedynki oznacza wysoką jednorodność twierdzeń wchodzących w skład konkretnego wymiaru (Mańkowska 2010). Uzyskane wartości pozwalają stwierdzić, że poszczególne wymiary SGDP-BW są dość jednorodne. Najwyższą

¹ Niektóre z wyników są poniżej wartości minimalnej dla wymiaru składającego się z pięciu twierdzeń i ocenianego na skali od 1 do 5. Spowodowane jest to brakami odpowiedzi.

Tabela 5. Miara rzetelności wymiarów SGDP-BW (alfa Cronbacha)

Wymiar	Liczba pozycji	alfa Cronbacha
Potrzeba zakorzenienia społecznego	5	0,892
Doświadczenie wsparcia rodzinnego	5	0,902
Poczucie wytrwałości	5	0,825
Samokontrola	5	0,744
Determinacja do podjęcia legalnej pracy	5	0,744

wartość alfa uzyskano w przypadku doświadczenia wsparcia rodzinnego (0,902) a najniższą w zakresie samokontroli i determinacji do podjęcia legalnej pracy (po 0,744).

Ostatnim etapem weryfikacji przydatności Skali Gotowości do Pracy była ocena jej trafności. Trafność odnosi się do określenia czy dany test mierzy to, do czego został stworzony (Mańkowska 2010). W przypadku SGDP-BW trafność sprawdzano przez korelację wyników metody z innymi narzędziami do pomiaru funkcjonowania psychospołecznego. Wybrano tu dwie metody: Kwestionariusz Oceny Własnego Życia (KOWZ) oraz eksperymentalną wersję Kwestionariusza Przystosowania Psychospołecznego (KPP).

KOWZ zawiera pozycje badające nasilenie sytuacji trudnych (deprywacja potrzeb psychicznych i biologicznych, nadmierne obciążenie fizyczne i/lub psychiczne, konflikty wewnętrzne, poczucie zagrożenia, przeszkody w realizacji celów, trudności w zrozumieniu nowych napływających bodźców), doświadczanych sukcesów oraz doświadczanych porażek w życiu osobistym, rodzinnym i zawodowym w ramach trzech perspektyw czasowych (przeszłość, teraźniejszość, przyszłość). Poszczególne pozycje oceniane są na skali od 1 (nigdy) do 5 (bardzo często). Metoda była z powodzeniem wykorzystywana w różnych badaniach dotyczących osób mających konflikt z prawem (Niewiadomska 2007; Niewiadomska, Chwaszcz 2010). Założono, że wyniki w SGDP-BW będą związane z wysokim poczuciem sukcesów i niskim poczuciem porażek. Korelacje między SGDP-BW a KOWZ przedstawiono w tabeli 6.

Zgodnie z założeniami przeważająca większość wymiarów SGDP-BW koreluje pozytywnie z sukcesami w przeszłości, teraźniejszości i przyszłości. Negatywne związki odnotowano natomiast z nasileniem sytuacji trudnych w przeszłości, nasileniem porażek w przeszłości oraz antycypacją porażek. Związek potwierdzający trafność SGDP-BW uzyskano również w przypadku wymiaru perswazyjnego (korelacja dodatnia).

Drugim kryterium trafności było powiązanie wyników SGDP-BW ze skalą Przystosowania Psychospołecznego. Konstrukcja KPP jest oparta na Teorii Anomii Społecznej R. Mertona (Bartczuk 2012). Metoda pozwala na diagnozę sześciu wymiarów, obszarów przystosowania: stosunek do rodziny, zakorzenienie w życiu społecznym,

Tabela 6. Związek KOWZ i SGDP-BW (współczynnik r-Pearsona)

	Potrzeba zakorzenienia społecznego	Doświadczenie wsparcia rodzinnego	Poczucie wytrwałości	Samokontrola	Determinacja do podjęcia legalnej pracy
Nasilenie sytuacji trudnych w przeszłości	-,152(*)	-,245(**)	-,238(**)	-,414(**)	-,143(*)
Nasilenie sukcesów w przeszłości	,189(**)	,245(**)	,304(**)	,149(*)	0,114
Nasilenie porażek w przeszłości	-,157(*)	-0,133	-,297(**)	-,375(**)	-0,044
Perswazja przeszłość	,230(**)	,191(**)	,357(**)	0,083	,296(**)
Nasilenie sytuacji trudnych obecnie	-,207(**)	-,318(**)	-,292(**)	-,407(**)	-0,098
Nasilenie sukcesów obecnie	0,011	,366(**)	,172(*)	0,017	,162(*)
Nasilenie porażek obecnie	-,153(*)	-,315(**)	-,379(**)	-,279(**)	-0,134
Perswazja obecnie	0,101	,250(**)	,302(**)	0,063	0,121
Nasilenie sytuacji trudnych w przyszłości	-,220(**)	-,313(**)	-,324(**)	-,367(**)	-0,099
Nasilenie sukcesów w przyszłości	,184(*)	,391(**)	,285(**)	,185(*)	0,118
Nasilenie porażek w przyszłości	-,151(*)	-,268(**)	-,308(**)	-,359(**)	-0,079
Perswazja przyszłość	0,114	,201(**)	,239(**)	0,051	0,092

Oznaczenia: * korelacja istotna na poziomie 0,05; ** korelacje istotne na poziomie 0,01

Tabela 7. Korelacja między wynikami SGDP-BW a KPP (współczynnik r-Pearsona)

	Potrzeba zakorzenienia społecznego	Doświadczenie wsparcia rodzinnego	Poczucie wytrwałości	Samokontrola	Determinacja do podjęcia legalnej pracy
Stosunek do rodziny	,544 (**)	,304(**)	,300(**)	,533(**)	,344(**)
Zakorzenie w życiu społecznym	,277(**)	,260(**)	,321(**)	,486(**)	,180(*)
Akceptacja norm prawnych	,514(**)	0,049	,177(*)	,529(**)	,360(**)
Stosunek do pracy	,349(**)	0,116	,235(**)	,381(**)	,286(**)
Stosunek do innych	,533(**)	,147(*)	,397(**)	,459(**)	,405(**)
Satysfakcja z życia	,162(*)	,316(**)	,505(**)	,260(**)	0,139
Potencjał psychospołeczny – wynik ogólny	,538(**)	,291(**)	,421(**)	,579(**)	,376(**)

Oznaczenia: * korelacja istotna na poziomie 0,05; ** korelacje istotne na poziomie 0,01

akceptacja norm prawnych, stosunek do pracy, stosunek do innych, satysfakcja z życia. Dodatkowo daje możliwość obliczenia wyniku ogólnego – wskaźnika globalnego potencjału. Zakładano dodatnie powiązania pomiędzy SGDP-BW a wszystkimi miarami KPP. Korelacje tych metod przedstawiono w tabeli 7.

W tym przypadku również uzyskano korelacje zgodne z założeniami. Praktycznie wszystkie korelacje okazały się być istotne statystycznie i wskazały na pozytywny związek między wymiarami SGDP-BW a miarami potencjału psychospołecznego.

Analiza wzorca powiązań SGDP-BW z innymi miarami przystosowania pozwala stwierdzić, że metoda jest trafna i mierzy taki aspekt funkcjonowania, do którego została przygotowana.

4. Normy

Materiał zgromadzony w trakcie badań empirycznych posłużył do przygotowania orientacyjnych norm dla poszczególnych wymiarów SGDP-BW. Dzięki normalizacji jest możliwe przekształcenie wyniku surowego osoby badanej na wynik standaryzowany oraz jego interpretacja. Tworząc normy, zdecydowano się na skalę przedziałową, stenową (Mańkowska 2010). Ten rodzaj skali ma rozpiętość od 1 do 10 ze średnią 5,5 i odchyleniem wynoszącym 2 (Hornowska 2001). Wyniki tego przekształcenia zamieszczone są w tabeli 8.

Tabela 8. Orientacyjne normy stenowe dla SGDP-BW (N = 190)

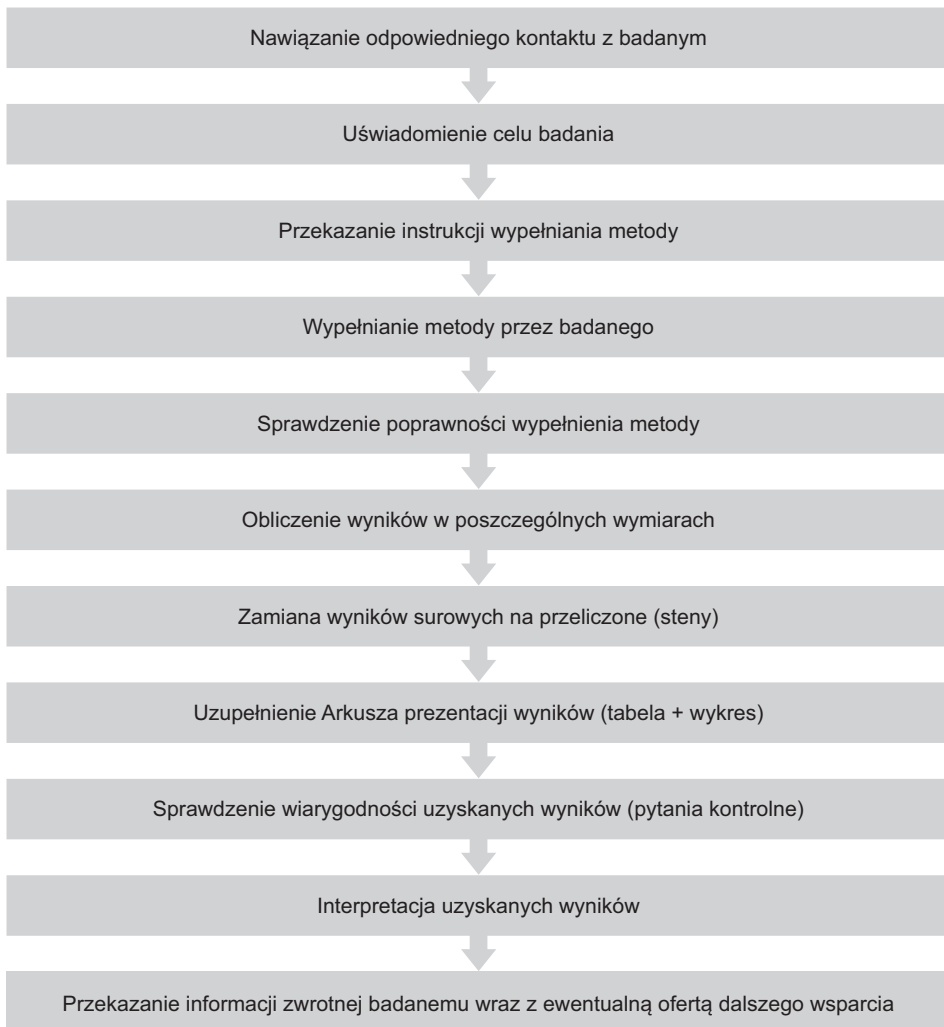
Sten	Potrzeba zakorzenienia społecznego	Doświadczenie wsparcia rodzinnego	Poczucie wytrwałości	Samokontrola	Determinacja do podjęcia legalnej pracy	Sten
1	do 9	–	do 9	5–6	5–7	1
2	10–11	5–6	10	7–8	8–9	2
3	13–15	7–9	11–13	9	10	3
4	16–18	10–11	14	10–11	11–12	4
5	19–20	12–14	15–16	12–14	13–14	5
6	21–22	15–17	17–18	15	15–16	6
7	23–24	18–20	19	16–18	17–18	7
8	–	21–23	20–22	19–20	19–20	8
9	–	24	23–24	21	21	9
10	25	25	25	od 22	od 22	10

W przypadku skali stenowej przyjmuje się, że wyniki: 1–3 traktowane są jako niskie, 4 – obniżone, 5–6 przeciętne, 7 – podwyższone i 8–10 wysokie.

5. Stosowanie Skali Gotowości do Pracy Byłych Więźniów

Badanie, obliczanie oraz interpretację wyników uzyskanych SGDP-BW należy przeprowadzać zgodnie z etapami umieszczonymi na schemacie 2 i dalej opisanymi. Postępowanie zgodnie z tymi wytycznymi pozwoli uniknąć błędów, które zazwyczaj pojawiają się w sytuacji badań narzędziami psychometrycznymi.

Schemat 2. Etapy stosowania SGDP-BW

5.1. Procedura badania

SGDB-BW przeznaczona jest do badań indywidualnych². Wszystkie badania na etapie konstrukcji metody były prowadzone właśnie w taki sposób. Przed rozpoczęciem badania należy nawiązać z osobą dobry kontakt, zredukować niepewność i wzbudzić zaufanie. Konieczne jest też uzyskanie dobrowolnej zgody od diagnozowanego. Warto również podjąć działania wzmacniające motywację do badań, np. poinformować, że dzięki wynikom uzyskanym w kwestionariuszu można będzie zaprojektować działania pomocowe przyczyniające się do znalezienia zatrudnienia lub odnalezienia się na rynku pracy.

Po nawiązaniu kontaktu i uzyskaniu zgody należy podać osobie badanej papierową wersję SGDP-BW (por. Załącznik 1–2) i zasugerować wypełnienie danych metryczkowych. Osobie badanej nie przekazujemy arkusza prezentacji wyników (por. Załącznik 2a). Prosimy o przeczytanie instrukcji. Po zakończeniu pytamy czy osoba rozumie polecenie i jeszcze raz przypominamy skalę odpowiedzi: „Proszę pamiętać, że kategoria 1 oznacza zdecydowanie nie zgadzam się a 5 zdecydowanie zgadzam się”. Następnie prosimy o rozpoczęcie wypełniania metody. W sytuacji, gdy któreś z pytań jest dla osoby niejasne, możliwa jest jego klaryfikacja, jednak bez sugerowania odpowiedzi. Gdy osoba skończy, dziękujemy za wypełnienie kwestionariusza i prosimy, aby sprawdziła, czy odpowiedziała na wszystkie twierdzenia. Następnie ustalamy, kiedy osoba badana będzie mogła zapoznać się ze swoimi wynikami i ich interpretacją. Badanie metodą trwa około 7–10 minut.

Kategorie odpowiedzi wybrane przez osobę badaną należy przeliczyć na podstawie klucza zamieszczonego w tabeli 9. Wyniki w poszczególnych wymiarach sumujemy zgodnie z kategoriami odpowiedzi, czyli przypisujemy odpowiednią wartość za każdą z odpowiedzi, czyli 1, 2, 3, 4, 5. W trakcie obliczania wyników punktację niektórych twierdzeń należy odwrócić, czyli zamienić wartość 1 na 5, 2 na 4, 4 na 2 i 5 na 1. Pozycje takie oznaczone są w tabeli literą R. W przypadku, gdy osoba nie ustosunkowała się do jakiegoś twierdzenia przyznajemy w nim wartość punktową wskazującą na odpowiedź przeciętną, czyli 3. Podczas obliczania wyników dopuszczalne są maksymalnie trzy takie operacje. Większa ilość brakujących odpowiedzi może uniemożliwić właściwą interpretację wyników.

Po zsumowaniu wyników w każdym z wymiarów należy je przeliczyć na skalę stenową. W tym celu odszukujemy wartość wyniku surowego dla konkretnego wymiaru w tabeli 8 i sprawdzamy, jakiej wartości znormalizowanej on odpowiada. Uzyskane wyniki wpisujemy do odpowiedniej tabeli Arkusza prezentacji wyników (por. Załącznik 2a), wyrysowujemy, opierając się na skali stenowej profil na przygotowanym wykresie oraz interpretujemy uzyskane wyniki.

---

² Dopuszczalne jest prowadzenie badań grupowych. Wymaga ono jednak zapewnienia odpowiedniego komfortu wypełniania metody każdej diagnozowanej osobie.

Tabela 9. Pozycje wchodzące w skład poszczególnych wymiarów SGDP-BW

Wymiar	Liczba pozycji	Numer pozycji wchodzących w skład danego wymiaru
Potrzeba zakorzenienia społecznego	5	1, 6, 11, 16, 21
Doświadczenie wsparcia rodzinnego	5	2, 7, 12, 17, 22R
Poczucie wytrwałości	5	3, 8, 13, 18, 23
Samokontrola	5	4R, 9R, 14R, 19R, 24R
Determinacja do podjęcia legalnej pracy	5	5, 10, 15, 20, 25

Oznaczenie: R – pozycje odwrócone

5.2. Interpretacja wyników

Zgodnie z przyjętymi zasadami interpretacji skali stenowej wyniki z przedziału 1–3 traktuje się jako niskie, 4 – obniżone, 5–6 przeciętne, 7 – podwyższone i 8–10 wysokie. Wszystkie wymiary SGDP-BW mają charakter pozytywny. Oznacza to, że im wyższy wynik w którymkolwiek z wymiarów, tym bardziej pożądany poziom danej cechy. Wysokie wyniki uzyskiwane przez osobę we wszystkich podskalach będą świadczyły o jej wysokiej gotowości i zdolności do podjęcia zatrudnienia. Jeżeli w którymś z wymiarów osoba uzyska wynik z przedziału 1–3 stena, to będzie oznaczało jej deficyt w tym zakresie i konieczność uzyskania odpowiednio przygotowanego, profesjonalnego wsparcia (szkolenia, warsztaty, rozmowy motywujące, tworzenie grup wspierających). Warto pamiętać, że SGDP-BW nie może być jedynym kryterium diagnostycznym. Wyniki z tej metody należy uzupełnić o inne wskaźniki, m.in. z obserwacji, wywiadu lub innych wystandaryzowanych narzędzi diagnostycznych. Szczególnie ważne jest weryfikowanie wysokich wyników. W takiej sytuacji proponowane jest zadawanie wymienionych pytań oraz jakościowe analizowanie dawanych przez byłego więźnia odpowiedzi.

Wymiar	Przykładowe pytanie kontrolne
Potrzeba zakorzenienia społecznego	<ul style="list-style-type: none"> • Jakie są Pani/Pana plany na najbliższą przyszłość (2–3 lata)? • Co jest dla Pani/Pana najważniejsze w życiu?
Doświadczenie wsparcia rodzinnego	<ul style="list-style-type: none"> • Na czyją pomoc może Pani/Pan liczyć w trudnych sytuacjach? • Kto z najbliższej rodziny odwiedzał Panią/Pana w zakładzie karnym? • U kogo z rodziny mogłaby/mógłby Pani/Pan zamieszkać, gdyby była taka potrzeba?
Poczucie wytrwałości	<ul style="list-style-type: none"> • Co najbardziej utrudnia Pani/Panu dokończenie rozpoczętych działań/zadań? • Czy ma Pani/Pan jakieś hobby? Jak długo je Pani/Pan realizuje?
Samokontrola	<ul style="list-style-type: none"> • Co robi Pani/Pan, gdy ktoś Panią/Pana obraża? • W jakich sytuacjach traci Pani/Pan panowanie nad sobą? Jak często się to zdarza? Co Pani/Pan wtedy czuje?
Determinacja do podjęcia legalnej pracy	<ul style="list-style-type: none"> • Dlaczego chce Pani/Pan podjąć legalną pracę? • Co mogłaby/mógłby Pani/Pan poświęcić dla legalnej pracy? • Za jaką kwotę mogłaby/mógłby Pani/Pan legalnie pracować?

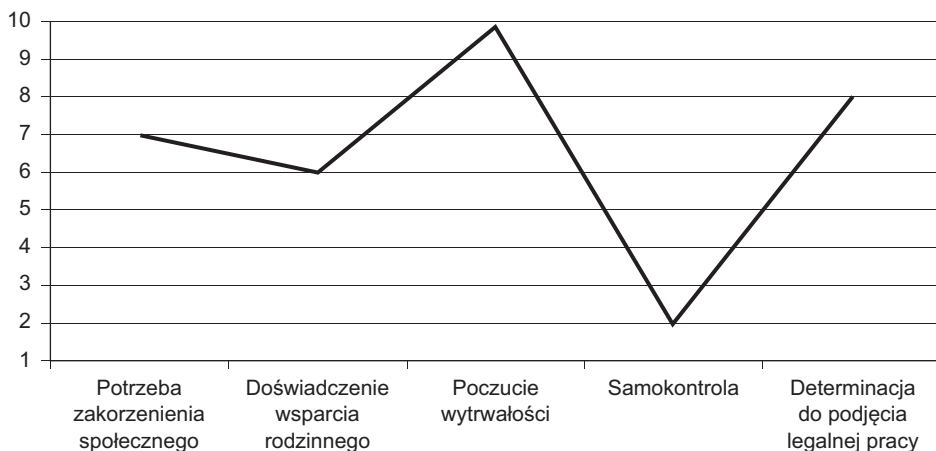
5.3. Obszary wykorzystania narzędzia

SGDP-BW służy do diagnozy gotowości do pracy u byłych więźniów (zarówno kobiet, jak i mężczyzn) ze szczególnym uwzględnieniem osób do 25 roku życia. Metoda ma dwie wersje M i K, różnią się one jedynie odmianą końcówek. SGDP-BW może być stosowana jako element indywidualnego doradztwa zawodowego. Dzięki metodzie jest możliwa szybka ocena wybranych właściwości byłego więźnia, predysponujących go do podjęcia pracy. Diagnoza ta opiera się głównie na kategoriach motywacyjnych. Osobami stosującymi metodę mogą być: doradcy zawodowi, pośrednicy pracy, pracownicy społeczni oraz reprezentanci organizacji pozarządowych i innych instytucji wspomagających readaptację byłych więźniów. SGDP-BW może być również wykorzystywana przez pracodawców chcących zatrudnić byłych więźniów. W takiej sytuacji zalecane jest jednak skontaktowanie się ze specjalistami w zakresie rekrutacji i selekcji lub doradcami zawodowymi pracującymi w urzędach pracy w celu weryfikacji uzyskanych wyników. Ostatnim obszarem zastosowania SGDP-BW mogą być badania naukowe.

5.4. Przykładowe wyniki badań otrzymane za pomocą metody

Skala Gotowości do Pracy Byłych Więźniów była wielokrotnie wykorzystywana w trakcie indywidualnej diagnozy realizowanej przez reprezentantów publicznych i niepublicznych instytucji rynku pracy. Według opinii tej grupy użytkowników jest to przydatne narzędzie, które ma dwie zalety. Pozwala na szybkie uzyskanie wyników oraz daje szansę diagnozy w obszarach istotnych dla powodzenia readaptacyjnego byłych więźniów. Poniżej zamieszczone są wybrane profile osób diagnozowanych metodą wraz z ich krótką charakterystyką i proponowanymi działaniami wspierającymi. Z uwagi na specyfikę badanych, ich imiona oraz dane socjodemograficzne zostały zmienione.

Profil 1: Piotr, 24 lata

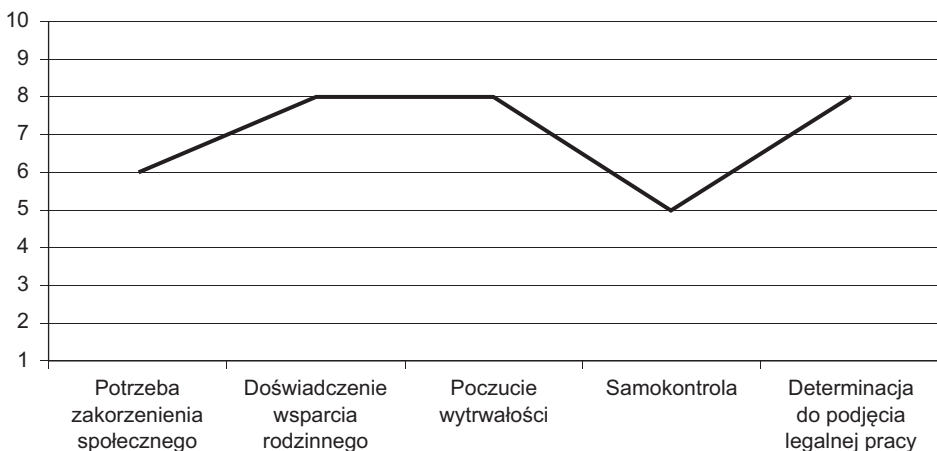

Pan Piotr posiada wykształcenie podstawowe i nie chce kontynuować nauki. Ukończył kursy w zakresie prac budowlanych i wykończeniowych. Przebywał kilkakrotnie w zakładzie karnym (łącznie około pół roku), m.in. za kradzieże i pobicia. W chwili badania nie pracuje. W przeszłości podejmował drobne prace fizyczne bez umowy. Aktualnie mieszka z rodziną pochodzenia, która pomaga mu w funkcjonowaniu po opuszczeniu więzienia. Jest kawalerem jednak obciążonym długami alimentacyjnymi. Jego problemy z łamaniem norm prawnych rozpoczęły się już wieku kilkunastu lat i w głównej mierze wynikały z patologicznego środowiska pochodzenia (problemy alkoholowe). Badany ma świadomość popełnionych występków i wykroczeń. W związku z nimi odczuwa poczucie winy. Badania SGDP-BW ujawniły, że p. Marek ma znaczące deficyty w zakresie samokontroli. Często działa pod wpływem impulsu. Nie analizuje konsekwencji własnych działań i decyzji. Może mieć trudności w zakresie radzenia sobie ze stresem. Dostrzega potrzebę życia zgodnie z normami społecznymi i chciałby podjąć legalną pracę. Najbliższe otoczenie prawdopodobnie jest dla niego tylko wsparciem w zakresie podstawowych potrzeb. Nie może liczyć na długofalową pomoc ze strony najbliższego otoczenia. W wywiadzie ujawniono, że badany dodatkowo ma zaniżony obraz siebie. Nie ma również świadomości tego, w jaki sposób odnaleźć się na rynku pracy.

Głównymi obszarami działań pomocowych powinny być:

- wskazanie sposobów radzenia sobie ze stresem i rozładowania negatywnych stanów emocjonalnych;
- próba zbudowania sieci wsparcia alternatywnych do niewydolnego środowiska rodzinnego, np. grupy samopomocowe lub terapeutyczne ukierunkowane na osoby pochodzące z rodzin patologicznych;
- przekazanie podstawowej wiedzy i umiejętności z zakresu aktywnego poszukiwania pracy. Wsparcie w zakresie przygotowania dokumentów aplikacyjnych. Dostarczenie wiedzy na temat źródeł pozyskiwania informacji o wolnych miejscach pracy.

Profil 2: Andrzej, 26 lat

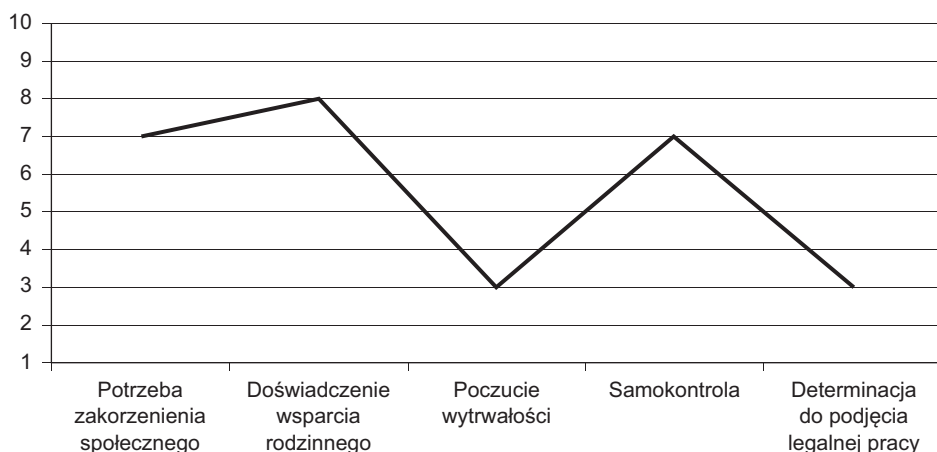

Pan Andrzej ma wykształcenie podstawowe. Jest kawalerem. Posiada roczne, uduktowane doświadczenie zawodowe w różnych profesjach (m.in. stolarz i mechanik samochodowy). W chwili badania mieszka wspólnie z rodzicami i rodzeństwem, którzy go utrzymują. Pochodzi z rodziny alkoholowej z epizodami pobytu w zakładach karnych. Nie dostrzega w sobie winy za popełnione wykroczenie, skutkujące osadzeniem w więzieniu. Unika odpowiedzi na kłopotliwe dla niego pytania. Nie odczuwa izolacji ze strony najbliższego otoczenia spowodowanej faktem pobytu w więzieniu. Badania SGDP-BW wskazały, że stosunkowo najniższe wyniki badany uzyskał w wymiarach ujmujących potrzebę zakorzenienia społecznego oraz samokontroli. Wskaźniki w pozostałych wymiarach są na poziomie wysokim (zakorzenienie społeczne, wsparcie rodzinne, wytrwałość i determinacja do podjęcia legalnej pracy). Taki układ wyników w połączeniu z informacjami uzyskanymi w trakcie wywiadu może wskazywać, że mogą być one nieznacznie zafałszowane. Przemawia za tym głównie informacja o braku poczucia winy za popełniony czyn.

Głównymi obszarami działań pomocowych powinny być:

- wskazanie sposobów radzenia sobie ze stresem i rozładowania negatywnych stanów emocjonalnych;
- próba wskazania pozytywnych wzorców postępowania, alternatywnych do rodziny pochodzenia i destrukcyjnego najbliższego otoczenia;
- uwrażliwienie na inne osoby.

Profil 3: Zbigniew, 27 lat

Pan Zbigniew posiada wykształcenie średnie. Aktualnie kontynuuje naukę, aby zdać zaległy egzamin dojrzałości. Mieszka wspólnie z rodziną pochodzenia, która go utrzymuje. Uważa swoją matkę za osobę uległą, której brakuje stanowczości. W rodzinie pochodzenia ma osoby wchodzące w konflikt z prawem. Sam spędził w więzieniu ponad rok za wymuszenia i pobicia. Jego problemy z zachowaniem pojawiły się już w początkowych etapach edukacji. Badany dostrzega swoją winę tylko w części po-

pełnionych czynów. Ma lekceważący stosunek do wymiaru sprawiedliwości. Badania SGDP-BW wykazały podwyższoną potrzebę zakorzenienia społecznego oraz zdolność samokontroli. Na poziomie wysokim jest doświadczenie wsparcia rodzinnego. Z kolei niska jest determinacja podjęcia legalnej pracy, a także wytrwałość.

Głównymi obszarami działań pomocowych powinny być:

- zmotywowanie osoby do podjęcia legalnej pracy;
- niwelowanie niewłaściwego wpływu matki na p. Zbigniewa (nadmierna uległość i wsparcie), skutkujące niechęcią podjęcia legalnego zatrudnienia.

6. Podsumowanie

Skala Gotowości do Pracy Byłych Więźniów wydaje się być innowacyjnym narzędziem, umożliwiającym ocenę najważniejszych obszarów dla funkcjonowania byłych więźniów na rynku pracy: potrzeba zakorzenienia społecznego, doświadczenie wsparcia rodzinnego, poczucie wytrwałości, samokontrola, determinacja do podjęcia legalnej pracy. Do zalet narzędzia zaliczyć można:

- pomiar wymiarów, które według zgodnej oceny ekspertów są kluczowe dla funkcjonowania byłych więźniów;
- wysokie walory psychometryczne, gwarantujące możliwość rzetelnego i trafnego pomiaru;
- dostosowanie do grupy byłych więźniów (czytelne instrukcje i pozycje testowe), wszystkie działania konstrukcyjne realizowane były na więźniach lub byłych więźniach;
- łatwość posługiwania się metodą;
- krótki czas trwania badania, metoda zawiera jedynie 25 twierdzeń;
- normy stenowe ułatwiające interpretację uzyskanych wyników w kategoriach: niskie, obniżone, przeciętne, podwyższone i wysokie.

Wymienione zalety, dodatkowe wskaźniki uzyskane w trakcie konstrukcji narzędzia oraz informacje zebrane od jego użytkowników pozwalają przypuszczać, że SGDP-BW może być przydatnym narzędziem dla osób zajmujących się readaptacją byłych więźniów oraz wprowadzaniem ich na rynek pracy.

Bibliografia

- Bańka A. (2005). *Otwartość na karierę międzynarodową. Podstawy teoretyczne oraz struktura czynnikowa Skali Otwartości na Karierę Międzynarodową*. Poznań: Print B–Warszawa: Instytut Rozwoju Karier.
- Bartczuk R.P. (2012). *Ekspertyza: Narzędzia diagnozujące potencjał psychospołeczny i zawodowy więźniów stwierdzający potencjał społeczny*. Lublin: KUL.
- Cohen S. (2004). Social relationships and health. *American Psychologist*, 59, 676–684.

- Ferguson G.A., Takane Y. (1997). *Analiza statystyczna w psychologii i pedagogice*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Hornowska E. (2001). *Testy psychologiczne. Teoria i praktyka*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Łukaszewski W. (2000) Psychologiczne koncepcje człowieka. W: J. Strelau (red.) *Psychologia Podręcznik Akademicki*. (t. 1) Podstawy Psychologii. Gdańsk: GWP. 67–92.
- Mańkowska M. (2010). *Wprowadzenie do psychometrii*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Merton R.K. (1968). *Social Theory and Social Structure*. New York: Free Press.
- Niewiadomska I. (2007). *Osobowościowe uwarunkowania skuteczności kary pozbawienia wolności*. Lublin: KUL.
- Niewiadomska I., Chwaszcz J. (2010). *Jak skutecznie zapobiegać karierze przestępczej?* Lublin: FR KUL.
- Paszowska-Rogacz A. (2009). *Doradztwo zawodowe. Wybrane metody badań*. Warszawa: Difin.
- Hartung P.J., Savickas M.L., Walsh B.W. (Eds.) (2004). *Handbook of Career Intervention*. Washington: American Psychological Association,
- Schwartz S.H. (1996). Value priorities and behavior: Applying of theory of integrated value systems. In C. Seligman, J. M. Olson, & M. P. Zanna (Eds.), *The Psychology of Values: The Ontario Symposium*, Vol. 8, (s. 1–24). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Stanisz A. (2007). *Przystępny kurs statystyki z zastosowaniem STATISTICA PL na przykładach z medycyny*. Tom 3. *Analizy wielowymiarowe*. Kraków: Statsoft.
- Wojciszke B. (2011). *Psychologia Społeczna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

Załączniki

Załącznik 1 – Skala Gotowości do Pracy Byłych Więźniów, wersja dla mężczyzn SGDP-BW (M)

Imię i nazwisko: .....

Data urodzenia: ..... Płeć: K M

Wykształcenie: ..... Zawód: .....

Miejsce zamieszkania: .....

INSTRUKCJA

Poniżej znajduje się wiele twierdzeń odnoszących się do funkcjonowania społecznego. Proszę przeczytać uważnie każde z nich i zaznaczyć, jak bardzo nie zgadza się lub zgadza się Pan z każdym z nich. Proszę zaznaczyć swoją odpowiedź na skali od 1 (zdecydowanie nie zgadzam się) do 5 (zdecydowanie zgadzam się). Nie ma tu odpowiedzi dobrych ani złych. Ważne są te, które najlepiej opisują Pana przekonania i zachowania.

		1 – zdecydowanie nie zgadzam się 2 – nie zgadzam się 3 – trudno powiedzieć 4 – zgadzam się 5 – zdecydowanie zgadzam się				
1.	Chciałbym mieć normalne życie	1	2	3	4	5
2.	Moja rodzina wspiera mnie w ucziwym życiu	1	2	3	4	5
3.	W swoim życiu nigdy się nie poddawałem	1	2	3	4	5
4.	Gdy jestem zdenerwowany, to zdarza mi się rzucić czymś o ziemię lub trzasnąć drzwiami	1	2	3	4	5
5.	Jestem gotów podjąć każdą pracę, nawet taką, która będzie upokarzająca	1	2	3	4	5
6.	Chciałbym ucziwie ułożyć sobie życie na nowo	1	2	3	4	5
7.	Wiem, że zawsze mogę liczyć na moją rodzinę	1	2	3	4	5
8.	Przeciwności mnie nie załamują, raczej hartują i mobilizują	1	2	3	4	5
9.	Gdy jestem zdenerwowany, to zdarza mi się sięgać po alkohol	1	2	3	4	5

		1 – zdecydowanie nie zgadzam się 2 – nie zgadzam się 3 – trudno powiedzieć 4 – zgadzam się 5 – zdecydowanie zgadzam się				
10.	Bylbym w stanie przeżyć nawet za minimalne wynagrodzenie	1	2	3	4	5
11.	Chcę być normalnym członkiem społeczeństwa	1	2	3	4	5
12.	Moja rodzina pomaga mi w poszukiwaniu uczciwej pracy	1	2	3	4	5
13.	Nigdy się nie poddam	1	2	3	4	5
14.	Czasem wpadam w wielką złość	1	2	3	4	5
15.	Podejmę każdą pracę, aby tylko pracować	1	2	3	4	5
16.	Najważniejsze jest dla mnie to, by wreszcie żyć jak inni, normalni ludzie	1	2	3	4	5
17.	Moji najbliżsi są dla mnie wsparciem w trudnych chwilach	1	2	3	4	5
18.	Wiem, że poradzę sobie nawet w najtrudniejszych sytuacjach życiowych	1	2	3	4	5
19.	Działam pod wpływem impulsu	1	2	3	4	5
20.	Jestem gotów pracować nawet za minimalne wynagrodzenie, aby tylko mieć pracę	1	2	3	4	5
21.	Powrót do normalnego życia to teraz dla mnie podstawowy i najważniejszy cel	1	2	3	4	5
22.	Moja rodzina zawsze mnie zawodzi	1	2	3	4	5
23.	Niepowodzenia traktuję jak wyzwanie	1	2	3	4	5
24.	Zawsze reaguję emocjonalnie	1	2	3	4	5
25.	Dla pracy mógłbym zerwać kontakty z moimi starymi znajomymi	1	2	3	4	5

Załącznik 2 – Skala Gotowości do Pracy Byłych Więźniów, wersja dla kobiet SGDP-BW (K)

Imię i nazwisko: .....

Data urodzenia: ..... Płeć: K M

Wykształcenie: ..... Zawód: .....

Miejsce zamieszkania: .....

INSTRUKCJA

Poniżej znajduje się wiele twierdzeń odnoszących się do funkcjonowania społecznego. Proszę przeczytać uważnie każde z nich i zaznaczyć, jak bardzo nie zgadza się lub zgadza się Pani z każdym z nich. Proszę zaznaczyć swoją odpowiedź na skali od 1 (zdecydowanie nie zgadzam się) do 5 (zdecydowanie zgadzam się). Nie ma tu odpowiedzi dobrych ani złych. Ważne są te, które najlepiej opisują Pani przekonania i zachowania.

		1 – zdecydowanie nie zgadzam się 2 – nie zgadzam się 3 – trudno powiedzieć 4 – zgadzam się 5 – zdecydowanie zgadzam się				
1.	Chciałabym mieć normalne życie	1	2	3	4	5
2.	Moja rodzina wspiera mnie w uczciwym życiu	1	2	3	4	5
3.	W swoim życiu nigdy się nie poddawałam	1	2	3	4	5
4.	Gdy jestem zdenerwowana, to zdarza mi się rzucić czymś o ziemię lub trzasnąć drzwiami	1	2	3	4	5
5.	Jestem gotowa podjąć każdą pracę, nawet taką, która będzie upokarzająca	1	2	3	4	5
6.	Chciałabym uczciwie ułożyć sobie życie na nowo	1	2	3	4	5
7.	Wiem, że zawsze mogę liczyć na moją rodzinę	1	2	3	4	5
8.	Przeciwności mnie nie załamują, raczej hartują i mobilizują	1	2	3	4	5
9.	Gdy jestem zdenerwowana, to zdarza mi się sięgać po alkohol	1	2	3	4	5
10.	Byłabym w stanie przeżyć nawet za minimalne wynagrodzenie	1	2	3	4	5
11.	Chcę być normalnym członkiem społeczeństwa	1	2	3	4	5

		1 – zdecydowanie nie zgadzam się 2 – nie zgadzam się 3 – trudno powiedzieć 4 – zgadzam się 5 – zdecydowanie zgadzam się				
12.	Moja rodzina pomaga mi w poszukiwaniu uczciwej pracy	1	2	3	4	5
13.	Nigdy się nie poddam	1	2	3	4	5
14.	Czasem wpadam w wielką złość	1	2	3	4	5
15.	Podejmę każdą pracę, aby tylko pracować	1	2	3	4	5
16.	Najważniejsze jest dla mnie to, by wreszcie żyć jak inni, normalni ludzie	1	2	3	4	5
17.	Moji najbliżsi są dla mnie wsparciem w trudnych chwilach	1	2	3	4	5
18.	Wiem, że poradzę sobie nawet w najtrudniejszych sytuacjach życiowych	1	2	3	4	5
19.	Działam pod wpływem impulsu	1	2	3	4	5
20.	Jestem gotowa pracować nawet za minimalne wynagrodzenie, aby tylko mieć pracę	1	2	3	4	5
21.	Powrót do normalnego życia to teraz dla mnie podstawowy i najważniejszy cel	1	2	3	4	5
22.	Moja rodzina zawsze mnie zawodzi	1	2	3	4	5
23.	Niepowodzenia traktuję jak wyzwanie	1	2	3	4	5
24.	Zawsze reaguję emocjonalnie	1	2	3	4	5
25.	Dla pracy mogłabym zerwać kontakty z moimi starymi znajomymi	1	2	3	4	5

Załącznik 2a – Skala Gotowości do Pracy Byłych Więźniów – Arkusz prezentacji wyników

**UWAGA!!! Wyłącznie dla osoby prowadzącej badanie SGDP-BW
(Arkusz prezentacji wyników)**

Imię i nazwisko osoby badanej: .....

Data urodzenia: ..... Płeć: K M

Wykształcenie: ..... Zawód: .....

Miejsce zamieszkania: .....

Czas przebywania na wolności: .....

INSTRUKCJA DLA OSOBY OBLICZAJĄCEJ WYNIKI

Do tabeli należy wpisać wyniki uzyskane przez badanego, narysować profil wskazujący na nasilenie poszczególnych cech, właściwości oraz krótko na tej podstawie scharakteryzować sposób funkcjonowania osoby.

Wymiar	Wynik surowy (powstały z zsumowania odpowiedzi)	Wynik znormalizowany (w skali stenowej)	Interpretacja*
Potrzeba zakorzenienia społecznego			
Doświadczenie wsparcia rodzinnego			
Poczucie wytrwałości			
Samokontrola			
Determinacja do podjęcia legalnej pracy			

* należy wpisać odpowiednią kategorię: 1–3 sten → wynik niski; 4 sten → wynik obniżony; 5–6 sten → wynik przeciętny; 7 sten → wynik podwyższony; 8–10 sten → wynik wysoki

Kwestionariusz do diagnozy kondycji psychofizycznej osób w procesie readaptacji

Życie we współczesnym świecie stawia przed człowiekiem wiele coraz to nowych wyzwań. Sprostanie im często bywa trudne i wymaga od osoby posiadania wiedzy, umiejętności i kompetencji, bieżącego uaktualniania i dopasowywania tych zasobów do zmieniającej się dynamicznie rzeczywistości. Dużą rolę w procesie adaptacji odgrywa niewątpliwie zdrowie osoby. Dowodem na fundamentalne znaczenie zdrowia dla jednostki i całego społeczeństwa wydaje się być coraz prężniej rozwijająca się współczesnie medycyna, która stawia sobie następujące cele:

- 1) zapobieganie chorobom i urazom oraz promocja i podtrzymywanie zdrowia;
- 2) przynoszenie ulgi w bólu i cierpieniu spowodowanym przez choroby;
- 3) opieka nad chorymi z różnymi dolegliwościami i ich leczenie oraz opieka nad tymi, którzy nie mogą być wyleczeni;
- 4) zapobieganie przedwczesnej śmierci i stworzenie warunków spokojnej śmierci (The Goals of Medicine 2000, s. 58).

Zdrowie jest ważnym zasobem wpływającym na proces pozytywnej readaptacji osób wykluczonych społecznie, w tym osób, które weszły w konflikt z prawem. Stan zdrowia, brak zaburzeń w funkcjach somatycznych i psychicznych jest jednym z ważnych kryteriów wnioskowania o readaptacji na gruncie psychologii (Niewiadomska, Chwaszcz 2010). Jednak przebywanie w jednostkach penitencjarnych może powodować negatywne następstwa w odniesieniu do zdrowia skazanych. Izolacja, deprywacja potrzeb, standaryzacja wpływają na występowanie problemów zdrowotnych. Ważne problemy związane ze zdrowiem skazanych to przede wszystkim: zachowania auto-agresywne, samobójcze oraz choroby zakaźne. Inny ważny problem stanowią zmiany w osobowości, jakie następują pod wpływem funkcjonowania w środowisku zamkniętym. Więzienie, jako instytucja totalna, powoduje deprywację podstawowych potrzeb (Perska, Stępniać 2014, s. 54). Odbywanie kary izolacyjnej stanowi rodzaj długotrwałego stresu, który może prowadzić do trudności w sferze intelektualnej, emocjonalnej oraz behawioralnej skazanego. Również z powodu lęku przed przyszłością osadzeni doświadczają silnego napięcia psychicznego, a po wyjściu z jednostki penitencjarnej

zazwyczaj dochodzi u nich do nasilenia stresu ze względu na zmianę sytuacji życiowej. Silne napięcie psychiczne towarzyszące różnorodnym problemom adaptacyjnym często prowadzi u byłych skazanych do kryzysu psychologicznego, który może zagrażać bezpieczeństwu lub zdrowiu jednostki (Niewiadomska 2007; Dańda, Buks 2013). W badaniach empirycznych stwierdzono, że osoby, które powracają do przestępstwa charakteryzują się problemami adaptacyjnymi w postaci nawykowo stosowanych mechanizmów obronnych, manifestowania różnych przejawów agresji, uzależnienia od substancji psychoaktywnych, zaburzeń psychosomatycznych i dużego nasilenia trudności przystosowawczych – bezrobocia, biedy, bezdomności, problemów rodzinnych (Niewiadomska 2007, s. 222).

1. Zdrowie jako ważny zasób readaptacyjny

Poszukując definicji zdrowia, trudno odwołać się do jednej powszechnie przyjętej. Przyczyną takiego stanu rzeczy jest wieloznaczność pojęcia. Przede wszystkim widocznie zarysowuje się podział na definicje „potoczne”, funkcjonujące w języku codziennym oraz „profesjonalne” formułowane przez przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych (Woynarowska 2007). Zaznaczyć warto, że fenomenem zdrowia zajmuje się wiele nauk, m.in. medycyna, filozofia, psychologia i inne nauki społeczne. Wynikać to może z faktu, iż zmiany dokonujące się w świadomości ludzi w coraz większym stopniu wpływają na zachowania zdrowotne, które stają się punktem zainteresowania dyscyplin uprzednio niepodjęających tego zagadnienia. Zdrowie przestało być wyłączną domeną nauki, stało się szeroko omawianym pojęciem psychospołecznym, jest wciąż na nowo konceptualizowane i przekształcane zgodnie z dominującym kontekstem socjokulturowym (Nowakowska 2010).

W XX wieku doszło do kilku przełomów społeczno-kulturowych określanych mianem trzech rewolucji zdrowotnych, które doprowadziły do usystematyzowanego ujęcia problematyki zdrowia (Wrona-Polańska 2003). Pierwsza rewolucja zdrowotna nakierowana była na wprowadzanie zmian w środowisku zewnętrznym oraz poprawę warunków życia – sanitarnych, mieszkalnych, żywieniowych – społeczeństwa. Jednostka ludzka była traktowana jedynie jako bierny obiekt zewnętrznych oddziaływań prewencyjnych (Wrona-Polańska 2003).

Druga rewolucja zdrowotna została zapoczątkowana przez szybkie tempo rozwoju przemysłu oraz urbanizację, co wywarło ogromny wpływ na sytuację zdrowotną społeczeństw wysoko rozwiniętych. Sukcesy medycyny naprawczej i ograniczenie negatywnych skutków chorób zakaźnych, będące efektem działań zaradczych z początku XX wieku, nie przyniosły oczekiwanych zmian prozdrowotnych, gdyż śledzimy w tym okresie postępujący wzrost zachorowań na tak zwane choroby cywilizacyjne. W okresie tym nastąpiło przewartościowanie pojęcia zdrowia z braku choroby somatycznej na utożsamianie go z pełnym dobrostanem fizycznym, psychicznym i społecznym, co ma odzwierciedlenie w opracowanej w 1948 roku przez Światową Organizację Zdrowia definicji (World Health Organization 1948; Wrona-Polańska 2002).

Tak rozumiane zdrowie sprowadzane zostało do stanu idealnego, który nie jest możliwy do osiągnięcia dla większości ludzi (Pierzchała, Farnik-Brodzińska 1997). Jednak dzięki takiemu ujęciu możliwa stała się w tym okresie promocja zdrowia oparta na jego pozamedycznych uwarunkowaniach: psychologicznych, behawioralnych i społecznych (Wrona-Polańska 2003).

Trzecia rewolucja zdrowotna, która trwa obecnie, została zapoczątkowana przez dalsze przemiany w dziedzinie odkryć naukowych i technicznych, a także rozkwit psychologii holistyczno-dynamicznej (Stachowski 2006). Główną ideą przemian w tym okresie jest integracja myślenia humanistycznego i osiągnięć nauki w kontekście zagadnienia zdrowia. Celem nadrzędnym trzeciej rewolucji stało się zwiększenie świadomości i odpowiedzialności jednostki za własne zdrowie. Odbywa się to przez tworzenie i realizowanie programów promocji zdrowia i psychoedukację zdrowotną społeczeństwa (Miller, Zieliński 2002; Miller, Wysocki, Cianciara 2003). Niemniej jednak, pozytywne efekty oddziaływań profilaktycznych i edukacyjnych, mogły zostać osiągnięte jedynie dzięki równoległe zaistniałemu w psychologii nurtowi humanistycznemu (Nowakowska 2010). W tym podejściu osoba jest traktowana jako istota formułująca samą siebie, odpowiedzialna za decyzje dotyczące samorozwoju. Taka koncepcja jednostki wskazuje na konieczność zrozumienia światopoglądu osoby, a nie jej zachowania, by jakiegokolwiek oddziaływania stały się efektywne (Stachowski 2002).

W tym miejscu warto odpowiedzieć sobie na pytanie: co to jest zdrowie? W psychologicznej literaturze przedmiotu możemy wyróżnić pięć sposobów konceptualizacji tego pojęcia. Możemy więc rozumieć zdrowie jako (Heszen, Sęk 2008, s. 47–51):

- 1) brak objawów choroby i cierpienia;
- 2) dobrostan biopsychospołeczny;
- 3) potencjał i właściwości człowieka;
- 4) proces;
- 5) wartość.

Zdrowie, rozumiane jako brak objawów choroby i cierpienia, odzwierciedla potoczne podejście do pojęcia. Jest tu ujmowane jako stan braku choroby i dolegliwości, a więc jest to negatywna definicja pojęcia. Podejście takie wydaje się być niewystarczające, gdyż nie obejmuje pełnego zakresu zdrowia. Jest ono również nie do przyjęcia z metodologicznego punktu widzenia. Mamy tu bowiem do czynienia z definiowaniem pojęcia przez wskazanie desygnatów nie wchodzących w jego skład. Taki model jest redukcjonistyczny i nie uwzględnia całej złożoności zdrowia (Heszen, Sęk 2008, s. 47).

W ujęciu biopsychospołecznym zdrowie jest utożsamiane z pełnym dobrostanem fizycznym, psychicznym i społecznym. Podejście to najlepiej zostało odzwierciedlone w przytoczonej już definicji zdrowia z 1948 roku wprowadzonej przez WHO. W odróżnieniu od omówionego rozumienia, wykracza ono poza definiowanie zdrowia, jako jedynie braku objawów choroby, czyli koncentracji na organizmie jednostki. Biopsychospołeczne podejście jest poszerzone o aspekt psychiczny i społeczny funkcjonowania człowieka. Ma ono również, w porównaniu z poprzednio omawianym,

pozytywny wydzźwięk. Warunkiem zdrowia człowieka jest zaspokajanie przez niego swoich potrzeb w każdej ze wspomnianych wcześniej sfer, osiągnięcie celów życiowych, rozwój osobowości. Człowiek jest zdrowy, gdy może podejmować oraz wypełniać osobiste i społeczne zadania życiowe, gdy potrafi tworzyć i nawiązywać pozytywne relacje międzyludzkie, kiedy posiada umiejętność pokonywania trudności. W rezultacie zyskuje poczucie fizycznego, psychicznego i społecznego dobrostanu (Borys 2010, s. 45). Jednak tak rozumiane zdrowie jest prawie nieosiągalne, a termin dobrostan jest wieloznaczny i trudny do zdefiniowania (Heszen, Sęk 2008, s. 48).

Wymienione dwa modele ujmują zdrowie jako stan – pierwszy w kategoriach stanu braku choroby, drugi jako dobrostan. Kolejne prezentowane podejścia wykorzystują do charakterystyki zdrowia kategorię dyspozycji, procesu oraz wartości (Heszen, Sęk 2008; Borys 2010).

Zdrowie rozumiane jako potencjał i właściwości człowieka oraz ujmujące jego kontekst życia ma status dyspozycji, która umożliwia jednostce adaptację do określonych warunków środowiska. Zdrowie jest tu określane w kategoriach rozwojowo-funkcjonalnych. Z jednej strony jest zasobem warunkującym wszechstronny rozwój człowieka, z drugiej zaś umożliwia stawianie czoła aktualnym wymaganiom (Heszen, Sęk 2008, s. 48). To podejście ujmuje zdrowie w kategorii potencjału, to znaczy takiej właściwości człowieka czy środowiska, które umożliwia skuteczne radzenie sobie z wymaganiami i trudnościami życia. *Zdrowie określa się tu jako jeden z podstawowych zasobów pozwalających na prawidłowe funkcjonowanie, dynamiczną adaptację do otoczenia czy też zdolność do harmonijnego życia, a więc osiągnięcia wysokiej jakości życia* (Wrona-Polańska 2006, s. 22). Takie ujęcie bliskie jest przedstawicielom promocji zdrowia, którzy definiują je, jako ulegającą zmianom zdolność człowieka do osiągnięcia pełni własnych możliwości fizycznych, psychicznych i społecznych oraz umiejętność reagowania na wyzwania środowiska (Straś-Romanowska 1992).

Kolejne podejście proponuje rozpatrywać zdrowie jako proces. Zdrowie jest tu rozumiane jako kraniec kontinuum, na którego drugim końcu jest choroba. Nie wprowadza się tu wyraźnego rozgraniczenia między zdrowiem i chorobą, a więc nie definiuje się go w kategorii stanu czy zasobu (Heszen, Sęk 2008, s. 49). Raczej odwrotnie, wskazuje się na inne zasoby, które mają wpływ na przemieszczanie się osoby między dwoma biegunami kontinuum. Wśród nich Antonovsky wyróżnia genetyczne i psychospołeczne zasoby odpornościowe, które obejmują: poziom wsparcia społecznego, strategie radzenia sobie, zaangażowanie i spójność systemu Ja (Antonovsky 1979). B. Borys (2010, s. 46) z kolei pisze o psychologicznych potencjałach zdrowia, które definiuje jako „określone właściwości człowieka, jego organizmu biologicznego, psychiki, sfery duchowej, a także społecznej, którymi konkretna jednostka dysponuje lub może dysponować w celu ochrony i rozwijania zdrowia. A zatem są to pewne zasoby jednostkowe, które człowiek aktywizuje automatycznie lub w sposób świadomy, w określonych sytuacjach życiowych, w celu utrzymania równowagi organizmu, czyli zachowania lub rozwijania swojego zdrowia”. Wśród psychologicznych zasobów sprzyjających zdrowiu autor zwraca szczególną uwagę na (s. 46–47):

- 1) Cechy osobowości jednostki związane z temperamentem – silny i zrównoważony typ układu nerwowego oraz mała reaktywność.
- 2) Cechy struktury Ja – samoakceptacja wraz z pozytywną i adekwatną samoocena, poczucie tożsamości, poczucie sprawstwa, poczucie kontroli i samokontroli (wyczczona zaradność), poczucie własnej skuteczności, poczucie koherencji.
- 3) Kompetencje poznawcze jednostki – umiejętność skutecznego rozwiązywania zadań i oddziaływania na otoczenie, inteligencja, elastyczność, refleksyjność, twórcze nastawienie, otwartość i abstrakcyjność struktur poznawczych oraz kompetencje emocjonalne, zwane też inteligencją emocjonalną.
- 4) Umiejętności społeczne, szczególnie interpersonalne.
- 5) Pogranicze osobistych i społecznych potencjałów zdrowia – umiejętność poszukiwania wsparcia społecznego.

W tym ujęciu zdrowie jest czymś zmiennym w czasie i zależy od dyspozycji wewnętrznych oraz warunków zewnętrznych jednostki. Choroba występuje, gdy brakuje zasobów czy też potencjałów do radzenia sobie z otaczającymi jednostkę wymaganiami i obciążeniami.

Zdrowie rozumiane z kolei jako wartość zostało ujęte na gruncie psychologii ogólnej w teorii czynności. W tej koncepcji zdrowie i choroba nie są umieszczane na jednym kontinuum, ale podobnie jak inne wartości mają określony znak i są traktowane rozłącznie. W tym ujęciu, w odróżnieniu od wcześniej przedstawionych, zdrowie nie jest atrybutem człowieka, tylko pozytywną wartością, do której dąży. Choroba jest natomiast wartością negatywną, której człowiek unika (Tomaszewski 1975 za: Heszen, Sęk 2008, s. 50). Dla niektórych osób zdrowie stanowi wartość autoteliczną – ważną i cenioną samą w sobie, dla innych stanowi wartość instrumentalną – która jest traktowana jako środek do osiągnięcia innych ważnych celów.

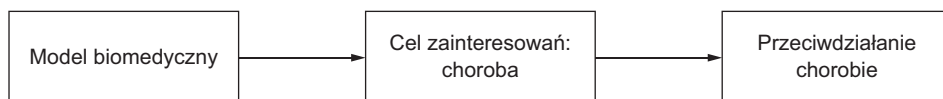
We współczesnych podejściach możemy prześledzić kilka tendencji w ujmowaniu zdrowia (Heszen, Sęk 2008, s. 53–54):

- 1) Poszerzenie się zakresu pojęciowego zdrowia – poza jego fizycznym obszarem, dostrzega się również wymiar psychiczny i społeczny, a obecnie często akcentuje się również aspekt duchowy.
- 2) Podkreślanie jego zmienności – w ujęciu dyspozycyjnym akcentuje się zmienność zasobów czy potencjału zdrowia.
- 3) Tendencja do pozytywnego rozumienia zdrowia jako potencjału, dyspozycji czy zasobu.
- 4) Ocena zdrowia z dwóch perspektyw – obiektywnej i subiektywnej.
- 5) Przypisywanie człowiekowi odpowiedzialności za własne zdrowie.

W psychologicznej literaturze przedmiotu wyróżnić możemy różne modele zdrowia, a wśród nich cztery najczęściej omawiane – biomedyczny, holistyczno-funkcjonalny (inaczej biopsychospołeczny), socjoekologiczny oraz salutogenetyczny (Sęk, Ściagała 1996; Wrona-Polańska 2006; Heszen, Sęk 2008).

Model biomedyczny wywodzi się ze średniowiecznej filozofii dualizmu kartezjańskiego zakładającego istnienie duszy i ciała jako odmiennych sfer oraz mechanistycz-

nej wizji świata i człowieka. Stworzyło to podstawy do szybkiego rozwoju nauk medycznych, równoległe jednak, na wiele lat, skierowało uwagę praktyków medycyny jedynie na sferę somatyczną. Zgodnie z biomedycznym pojmowaniem zdrowia, ciało człowieka było uznawane za maszynę, choroba była zaś obserwowalnym i mierzalnym odchyleniem od normy (Wrona-Polańska 2006; Ostrzyżek, Marcinkowski 2012). Graficzne przedstawienie podejścia biomedycznego zostało zaprezentowane na rysunku 1.

Rysunek 1. Biomedyczny model zdrowia i jego konsekwencje (Wrona-Polańska 2006, s. 21).

Podstawowe założenie modelu holistyczno-funkcjonalnego brzmi – człowiek jest częścią większej całości i pozostaje pod wpływem wzajemnych relacji człowiek–środowisko. Podstawę teoretyczną holistycznego definiowania zdrowia stanowi ogólna teoria systemów Ludwiga von Bertalanffiego. Holistyczny model zdrowia zakreślił perspektywę zdrowia opartą na płaszczyznach:

- 1) fizycznej – funkcjonowanie biologiczne organizmu jako całości;
- 2) psychicznej – funkcjonowanie poznawcze i emocjonalne;
- 3) społecznej – zdolność do utrzymywania prawidłowych relacji międzyludzkich;
- 4) duchowej – związanej z osobistymi przekonaniem, wierzeniami czy praktykami religijnymi (Ostrzyżek, Marcinkowski 2012, s. 683).

Zdrowie w ujęciu holistyczno-funkcjonalnym wyraża się we wzajemnej relacji struktur funkcjonalnych człowieka oraz jednostki z jego otoczeniem. Przejawia się w ciągłym procesie dynamicznego równoważenia potrzeb człowieka i wymagań środowiska. Zdrowie i chorobę ujmuje się na jednym kontinuum, a o zdrowiu decydują posiadane przez człowieka zasoby oraz zewnętrzne wymagania, nazywane również stresorami (Heszen, Sęk 2008).

Z modelu holistyczno-funkcjonalnego wyrastają założenia modelu socjoekologicznego – hierarchiczność systemów, zgodnie z którą każdy podsystem jest częścią ogólniejszego i pozostaje z nim we wzajemnych związkach. Model socjoekologiczny znalazł swoje odzwierciedlenie w nowej koncepcji, zwanej mandalą zdrowia, opracowanej w latach osiemdziesiątych przez Departament Zdrowia Publicznego w Toronto. Model ten wyjaśnia wielorakie zależności między środowiskiem fizycznym, społecznym i kulturowym a zdrowiem. Mandala składa się z kilku koncentrycznych kręgów, w których centrum znajdują się (Borzucka-Sitykiewicz 2006, s. 11–12):

- człowiek – złożony z ciała, umysłu i ducha, ulegający wpływom nad i podsystemów;
- rodzina – jako najważniejsza grupa socjalizująca jednostkę, odgrywająca zasadniczą rolę w kształtowaniu systemu wartości, w tym postaw i zachowań zdrowotnych.

W modelu wyróżniono cztery grupy czynników warunkujących zdrowie jednostki i rodziny (znajdujących się na kręgu je otaczającym):

- czynniki biologiczne – przekaz genetyczny, cechy biologiczne, fizjologiczne i anatomiczne jednostki oraz członków jej rodziny;
- zachowania indywidualne – rodzaj diety, używanie substancji psychoaktywnych, bezpieczeństwo w codziennym życiu, w tym skłonność do podejmowania ryzyka, podejmowania działań profilaktycznych;
- środowisko fizyczne – warunki mieszkaniowe, środowisko pracy, bliższe i dalsze otoczenie człowieka;
- środowisko psychosocjoekonomiczne – status społeczny i ekonomiczny, podatność na presję społeczną, podatność na informację zewnętrzną (w tym reklamę), uzyskiwane wsparcie społeczne.

Wymienione czynniki są ze sobą powiązane takimi elementami, jak:

- styl życia – rozumiany jako kompleks zachowań modyfikowanych przez wpływ środowiska socjoekonomicznego;
- system opieki zdrowotnej;
- praca lub jej brak – a przede wszystkim funkcje pełnione w pracy. Stosunki społeczne i jakość życia w miejscu pracy są ważnymi determinantami zdrowia fizycznego i psychicznego;
- środowisko przekształcone przez człowieka – narastający proces urbanizacji i uprzemysłowienia powodujący wzrost zanieczyszczenia oraz degradacji środowiska.

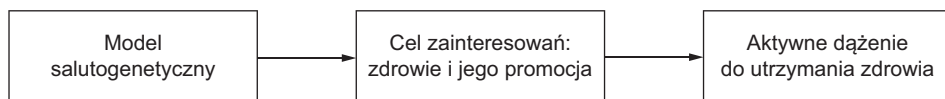
Na zewnętrznym kręgu mandali znajdują się:

- kultura – wartości kulturowe (postawy i przekonania) wpływające na kształt zachowań w zdrowiu i w chorobie;
- biosfera – podstawowa determinanta zdrowia, ponieważ człowiek jest nieodłącznym elementem biosystemu, w którego skład wchodzi wszystkie żywe organizmy.

Model salutogenetyczny najszerszej ujmuje pojęcie zdrowia, które jest rozumiane jako dynamiczny proces utrzymywania równowagi między możliwościami człowieka a wymaganiami jego otoczenia. W tym procesie człowiek wykorzystuje posiadane zasoby biologiczne, psychologiczne i społeczne w celu sprostania zewnętrznym i wewnętrznym wymaganiom oraz by osiągnąć indywidualne i społeczne cele. O poziomie zdrowia decydują z jednej strony czynniki patogenne oddziałujące na człowieka, a z drugiej posiadane przez niego zasoby odpornościowe. Poczucie koherencji stanowi główne pojęcie w salutogenetycznej koncepcji zdrowia, jest to „globalna orientacja człowieka” wyrażająca stopień, w jakim ma on dominujące, trwałe, chociaż dynamiczne poczucie pewności, że:

- bodźce napływające w ciągu życia ze środowiska wewnętrznego i zewnętrznego mają charakter ustrukturalizowany, przewidywalny i wytłumaczalny;
- ma dostęp do środków, które pozwalają mu sprostać wymaganiom, jakie stawiają te bodźce;
- wymagania te są dla niego wyzwaniem wartym wysiłku i zaangażowania (Binnebesel 2006; Wrona-Polańska 2006; Heszen, Sęk 2008).

Graficzne przedstawienie modelu salutogenetycznego i jego konsekwencje zobrażone są na rysunku 2.

Rysunek 2. Salutogenetyczny model zdrowia i jego konsekwencje (Wrona-Polańska 2006, s. 21).

Wydaje się, że koncepcją, która może scalić obydwie nurty, jest teoria zachowania zasobów (COR) S.E. Hobfolla (Hobfoll 1989, 2002, 2006; Dudek, Koniarek, Szymczak 2007; Łukaszewski 2008). W ujęciu tym zdrowie jest rozumiane jako pewien zasób. Jednocześnie do zwiększenia zasobu, jakim jest zdrowie, mogą doprowadzić inne zasoby posiadane przez człowieka, ale również zdrowie lub jego brak może powodować zwiększenie lub utratę innych zasobów jednostki. Hobfoll definiuje zasoby jako rzeczy cenione przez ludzi. Do zasobów zalicza więc przedmioty, warunki, cechy osobowości i pokłady energii, które albo same w sobie są cenione jako potrzebne do przetrwania, albo służą do zdobycia owych zasobów umożliwiających przetrwanie (Hobfoll 2006, s. 70). Niektóre z tych zasobów mają genetyczną, inne są wynikiem uczenia się, jeszcze inne stanowią wyraz wielu form zależności, w jakich człowiek pozostaje z innymi ludźmi (Łukaszewski 2008). Hobfoll czyni założenie, że ludzie są zainteresowani zdobywaniem zasobów, utrzymywaniem już posiadanych i zabezpieczaniem przed ich utratą. Teoria COR ma strukturalny charakter – możemy wyodrębnić trzy główne podziały zasobów (Hobfoll 2006, 73–76):

- 1) Wewnętrzne i zewnętrzne – pierwsze są w posiadaniu Ja albo znajdują się w sferze Ja, np. poczucie własnej wartości, kompetencje zawodowe, optymizm. Te drugie nie są własnością Ja i znajdują się poza jego granicami, np. wsparcie społeczne, zatrudnienie, status ekonomiczny.
- 2) Klasyfikacja strukturalna, zgodnie z którą dzielimy zasoby na cztery grupy:
  - materialne – obiekty fizyczne, np. dom, środek komunikacji, biżuteria, cenne przedmioty. Ludzie wkładają duży wysiłek w zdobywanie i pomnażanie tych zasobów, gdyż pozwalają one utrzymać się przy życiu i zapewniają status społeczny i poczucie własnej wartości;
  - osobiste – umiejętności (np. kompetencje zawodowe, umiejętności społeczne, zdolności przywódcze) oraz cechy osobowości, takie jak samoocena, optymizm, własna skuteczność, nadzieja;

- stanu – są ważne, gdyż od nich zależy dostęp do innych zasobów. Zaliczane są do nich np. zdrowie, stała praca, małżeństwo, dobra posada. Niektóre zasoby stanu trzeba wypracować, inne można odziedziczyć wraz z pozycją społeczną, jeszcze inne są częściowo uwarunkowane biologicznie, jak chociażby zdrowie.
  - energii – są wymienne na zasoby z pozostałych trzech kategorii. Wśród nich wyróżniamy pieniądze, wiedzę, wiarygodność kredytową.
- 3) Ze względu na znaczenie jakie zasoby mają dla przetrwania wyróżniamy:
- zasoby pierwotne – mają bezpośredni związek z przetrwaniem, np. wystarczająca ilość pożywienia, ubranie, schronienie;
  - zasoby wtórne – przyczyniają się do zdobycia zasobów pierwotnych, np. wsparcie społeczne, przynależność do grupy, małżeństwo;
  - zasoby trzeciego rzędu – symbolicznie związane z dwoma powyższymi kategoriami. Są to np. pieniądze, oznaki statusu społecznego – luksusowy dom, samochód, przyjaźnie, przynależność do organizacji, która może wpływać na pozyskanie zasobów wtórnych.

Problemem takiej klasyfikacji, jest brak oparcia w koncepcji teoretycznej. Ponadto nie wszystkie zasoby łatwo da się skategoryzować. Jak pisze sam autor: „nie jest na przykład jasne, czy zdrowie należy zaliczyć do zasobów stanu, czy do zasobów osobistych” (Hobfoll 2006, s. 75). Wśród uwzględnionych w teorii COR zasobów, zdrowie jest wymieniane w perspektywie różnych osób – zdrowie dzieci, własne, małżonka. Dodatkowo Hobfoll klasyfikuje również jako zasób ubezpieczenie zdrowotne.

Dwie główne reguły teorii COR brzmią: utrata zasobów jest niewspółmiernie bardziej wyrazista od zysku oraz ludzie muszą inwestować zasoby, by zapobiegać ich utracie, rekompensować sobie straty oraz zyskiwać nowe zasoby (Hobfoll 2002, 2006). Ponadto autor zauważa, iż osoby dysponujące większymi zasobami są mniej narażone na ich utratę i mają większe możliwości ich pomnażania, z kolei osoby niskozasobowe są bardziej narażone na utratę posiadanych zasobów i mniej zdolne do osiągnięcia zysków. Dodatkowo, jednostki z niedostatkiem zasobów są bardziej narażone na stratę, a początkowa utrata powoduje kolejne. Powoduje to u nich postawę defensywną – ochraniają to, co mają. Odwrotnie dzieje się u ludzi wysokozasobowych, ponieważ są oni bardziej zdolni do osiągnięcia zysków, a początkowy zysk pociąga za sobą kolejne.

Wymienione prawidłowości są bardzo ważne z perspektywy procesu readaptacji. W myśl przedstawionej teorii COR zasobami adaptacyjnymi są zarówno czynniki o charakterze społecznym, jak i takie wymiary podmiotowego funkcjonowania, które w istotny sposób wpływają na proces przystosowania jednostki do otaczających ją warunków (Niewiadomska, Chwaszcz, Augustynowicz, Bartzuk 2014). Zdrowie jest uważane za jedno z podstawowych dóbr cenionych w polskim społeczeństwie, a w ostatnich latach przypisywane mu znaczenie wzrosło. Polacy wśród najważniejszych warunków szczęśliwego życia na pierwszym miejscu – przed udanym małżeństwem i dziećmi – wskazują zdrowie (Boguszewski 2012; *Raport Style zdrowia Polaków* 2013; Czapiński, Panek 2014).

Zdrowie, jako ważny zasób osoby, odgrywa więc istotną rolę w procesie jej pozytywnej readaptacji. Ważne jest, aby monitorować jego stan i dbać o to, żeby jednostka nie utraciła go – mając na uwadze podstawowe założenia teorii zachowania zasobów, iż osoby niskozasobowe są bardziej narażone na stratę i mniej zdolne do osiągania zysków. W myśl tego założenia utrata zdrowia może prowadzić do dalszych strat cenionych wartości i utrudniać proces pozytywnej readaptacji. Z kolei dobre zdrowie osoby może stanowić dla niej podstawę do pomnażania zasobów i w efekcie przyczyniać się do jej skutecznej socjalizacji. W tym celu w dalszej części rozdziału zaprezentowane zostanie narzędzie do oceny kondycji psychofizycznej osoby, które zostało opracowane na podstawie badań przeprowadzonych w grupach nieletnich, aktualnych i byłych więźniów. Można więc z powodzeniem stosować je do monitorowania stanu zdrowia osób w procesie readaptacji.

2. Etapy tworzenia Kwestionariusza do diagnozy kondycji psychofizycznej

2.1. Charakterystyka badanej grupy

Badania szeroką pulą metod, w tym pytaniami dotyczącymi obszaru zdrowia (które konstituują zaprezentowany w dalszej części rozdziału *Kwestionariusz do diagnozy kondycji psychofizycznej* KDKP), były przeprowadzone na grupie 700 osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. Obszar zdrowia badany był pulą 50 stwierdzeń dotyczących częstotliwości występowania różnych objawów zdrowotnych, część z pytań została zaczerpnięta z II części metody *The Maudsley Addiction Profile* w opracowaniu J. Marsden, M. Gossop, D. Stewart, D. Best, M. Farrell i J. Strang. Na podstawie wyników badań pilotażowych oraz oceny sędziów kompetentnych do wersji kwestionariusza prezenowanej w niniejszym rozdziale weszły 33 stwierdzenia.

Ze względu na systemowe braki danych w puli pytań dotyczących zdrowia, do ostatecznych analiz wliczono wyniki pozyskane od 525 badanych. W grupie tej 78 osób to aktualni więźniowie, w okresie adaptacji do warunków wolnościowych, 95 osób stanowiło grupę byłych więźniów w okresie co najmniej dwóch lat po zakończeniu kary pozbawienia wolności, a 325 to osoby nieletnie zdemoralizowane po konflikcie z prawem karnym. Rozkład grup badanych zaprezentowano w tabeli 1.

Tabela 1. Liczebność badanej grupy

Badane grupy	N	%
Aktualni więźniowie	78	14,9
Byli więźniowie	95	18,1
Nieletni	352	67
Ogółem	525	100

W badanej grupie 190 osób stanowiły kobiety (36% ogółu), 335 to mężczyźni (64%). Kobiety były badane jedynie wśród nieletnich, grupy aktualnych i byłych więźniów były jednorodne pod względem płci – 100% badanych stanowili mężczyźni. Średnia wieku osób badanych to 25 lat. 51,1% badanych oceniło własną sytuację materialną jako raczej dobrą i dobrą, 30,4% stwierdziło, że sytuacja materialna jest raczej zła lub zła, natomiast 6% uznało swoją sytuację materialną za bardzo dobrą, a 10,9% jako bardzo złą.

2.2 Wartości psychometryczne metody

Analiza wewnętrznej struktury *Kwestionariusza do diagnozy kondycji psychofizycznej* została przeprowadzona z wykorzystaniem eksploracyjnej analizy czynnikowej (z rotacją Oblimin). Wyodrębniono trzy wymiary, które wyjaśniają 49,78% wariancji. W skład pierwszego wymiaru weszło 14 pozycji, z których wybrano na podstawie oceny sędziów kompetentnych 8 twierdzeń, które mają największy ładunek czynnikowy (powyżej 0,5). W ramach drugiego czynnika wyodrębniono 8 pozycji, z których jedna została odrzucona ze względu na ładunek czynnikowy poniżej 0,5. W skład trzeciego wymiaru również weszło kolejnych osiem twierdzeń, z czego zostało 7 z ładunkiem czynnikowym powyżej 0,5. Analiza czynników *Kwestionariusza do diagnozy kondycji psychofizycznej* w postaci macierzy ładunków czynnikowych została przedstawiona w tabeli 2.

Tabela 2. Analiza czynników *Kwestionariusza do diagnozy kondycji psychofizycznej*.
Macierz ładunków czynnikowych

Twierdzenie	Składowa		
	Wymiar 1	Wymiar 2	Wymiar 3
Bóle mięśni	0,72		
Bóle klatki piersiowej	0,7		
Bóle stawów/kości	0,69		
Bóle brzucha	0,66		
Drętwienie/mrowienie	0,65		
Trudności w oddychaniu	0,62		
Dreszcze/napady zimna, gorąca	0,62		
Mdłości	0,58		
Uczucie napięcia	0,47		
Zaburzenia snu	0,46		
Nagły lęk bez przyczyny	0,45		

Twierdzenie	Składowa		
	Wymiar 1	Wymiar 2	Wymiar 3
Uczucie przerażenia	0,45		
Nerwowość/rozedrganie	0,44		
Zmęczenie	0,43		
Uczucie braku nadziei co do przyszłości		-0,84	
Poczucie braku własnej wartości		-0,79	
Uczucie samotności		-0,76	
Poczucie braku zainteresowania czymkolwiek		-0,76	
Odczuwanie uporczywego smutku		-0,71	
Niechęć do jakiegokolwiek aktywności		-0,68	
Trudności w koncentracji uwagi		-0,64	
Płaczliwość		-0,40	
Słyszenie dziwnych dźwięków			-0,77
Samouszkodzenia			-0,75
Dziwne wizje, złudzenia			-0,74
Próby samobójcze			-0,72
Poczucie bycia śledzonym			-0,63
Myśli samobójcze			-0,61
Poczucie bycia obserwowanym			-0,51
Drgawki/utrata przytomności			-0,42

Po dokonaniu analizy treści twierdzeń, które konstytuują każdy z trzech wymiarów, sędziowie kompetentni nadali im nazwy:

- wymiar pierwszy – *trudności fizyczne*,
- wymiar drugi – *syndrom depresyjny*,
- wymiar trzeci – *objawy psychotyczne*.

Wskaźniki rzetelności (alfa Cronbacha) otrzymane dla wyodrębnionych wymiarów stanowią odpowiednio: 0,85 dla wymiaru *trudności fizyczne*, 0,89 dla wymiaru drugiego – *syndrom depresyjny*, 0,86 dla wymiaru *objawy psychotyczne*. W kolejnych tabelach zostały zawarte własności psychometryczne pozycji wchodzących w skład trzech wyodrębnionych wymiarów. Uzyskane wysokie współczynniki wskazują na dużą spójność pozycji konstytuujących każdy z wymiarów.

Tabela 3. Własności psychometryczne pozycji wchodzących w skład wymiaru *trudności fizyczne*

Pozycja	M	Sd	Korelacja pozycji ogółem	Alfa Cronbacha po usunięciu pozycji
Bóle mięśni	2,34	1,16	0,57	0,83
Bóle klatki piersiowej	2,03	1,13	0,62	0,83
Bóle stawów/kości	2,24	1,23	0,58	0,83
Bóle brzucha	2,38	1,12	0,53	0,84
Drętwienie/mrowienie	2,41	1,22	0,62	0,83
Trudności w oddychaniu	2,06	1,16	0,61	0,83
Dreszcze/napady zimna, gorąca	2,13	1,20	0,62	0,83
Mdłości	2,01	1,06	0,52	0,84

Tabela 4. Własności psychometryczne pozycji wchodzących w skład wymiaru *syndrom depresyjny*

Pozycja	M	Sd	Korelacja pozycji ogółem	Alfa Cronbacha po usunięciu pozycji
Uczucie braku nadziei co do przyszłości	2,44	1,20	0,70	0,88
Poczucie braku własnej wartości	2,34	1,22	0,71	0,88
Uczucie samotności	2,76	1,31	0,67	0,88
Poczucie braku zainteresowania czymkolwiek	2,36	1,17	0,70	0,88
Odczuwanie uporczywego smutku	2,49	1,28	0,69	0,88
Niechęć do jakiegokolwiek aktywności	2,49	1,19	0,70	0,88
Trudności w koncentracji uwagi	2,54	1,23	0,69	0,88

Tabela 5. Własności psychometryczne pozycji wchodzących w skład wymiaru *objawy psychotyczne*

Pozycja	M	Sd	Korelacja pozycji ogółem	Alfa Cronbacha po usunięciu pozycji
Słyszenie dziwnych dźwięków	1,83	1,19	0,66	0,84
Samouszkodzenia	1,79	1,15	0,62	0,84
Dziwne wizje, złudzenia	1,75	1,13	0,68	0,84
Próby samobójcze	1,64	1,11	0,63	0,84
Poczucie bycia śledzonym	2,00	1,20	0,63	0,84
Myśli samobójcze	1,93	1,27	0,64	0,84
Poczucie bycia obserwowanym	2,27	1,21	0,57	0,85

Analizując wartość współczynnika alfa Cronbacha po usunięciu pozycji, we wszystkich trzech wyodrębnionych wymiarach, stwierdzono, że nie ma podstaw do usunięcia żadnej z nich, gdyż nie podnosi to zasadniczo wskaźnika rzetelności.

Tabela 6 prezentuje statystyki opisowe oraz test normalności rozkładu dla trzech wyróżnionych wymiarów.

Tabela 6. Statystyki opisowe oraz test normalności rozkładu dla trzech wyróżnionych wymiarów

Wymiar	M	Sd	Min	Max	Rozstęp	Skośność	Kurtoza	Shapiro-Wilk		
								Statystyka	df	p
Trudności fizyczne	17,64	6,49	8	38	30	0,47	-0,45	0,96	502	0,000
Syndrom depresyjny	17,34	6,66	7	35	28	0,35	-0,40	0,97	502	0,000
Objawy psychotyczne	13,22	6,1	4	35	31	1,00	0,40	0,89	502	0,000

Osoby badane uzyskały najwyższy średni wynik w wymiarze *trudności fizyczne*. Wartości skośności dla poszczególnych wymiarów mieszczą się w zakresie od 0,35 do 1,00, a kurtozy w przedziale od -0,45 do 0,40.

W celu sprawdzenia trafności kwestionariusza, czyli czy mierzy on to, do czego został stworzony (Mańkowska 2010), dokonano porównania wyników uzyskanych w tej metodzie z innymi narzędziami do pomiaru sytuacji zdrowotnej osoby – *Kwestionariuszem do badania poczucia jakości życia – WHOQOL-BREF* oraz pytaniami z *Metryczki* wykorzystanej w tym samym badaniu.

Kwestionariusz WHOQOL-BREF zawiera 26 pytań, na które jest 5 możliwości odpowiedzi. Kwestionariusz zawiera dwie zmienne, które są oddzielnie analizowane – zadowolenia z życia i zadowolenia ze zdrowia. Metoda pozwala również na oszacowanie globalnej jakości życia przez ustosunkowanie się na 5-stopniowej skali do różnych aspektów własnego funkcjonowania w czterech wymiarach życia:

- 1) zdrowie fizyczne – czynności życia codziennego, uzależnienie od środków psychoaktywnych, energia, zmęczenie, mobilność, ból, dyskomfort, sen, odpoczynek, zdolność do pracy;
- 2) funkcjonowanie psychiczne – obraz ciała, wygląd, negatywne i pozytywne emocje, poczucie własnej wartości, przeżycia w sferze duchowej, doświadczenia religijne, osobiste przekonania, myślenie, uczenie się, pamięć, koncentracja;
- 3) relacje społeczne – kontakty interpersonalne, wsparcie społeczne, aktywność seksualna;
- 4) środowisko życia – zasoby finansowe, wolność, bezpieczeństwo fizyczne i psychiczne, opieka zdrowotna, środowisko domowe, możliwości zdobywania nowych informacji i umiejętności, możliwości urzeczywistniania wypoczynku, środowisko fizyczne (zanieczyszczenie, hałas, ruch uliczny, klimat), transport.

Rzetelność mierzona współczynnikiem zgodności wewnętrznej α -Cronbacha wynosi: dla poszczególnych wymiarów: od 0,54 do 0,91; dla całości skali: 0,92 (osoby zdrowe) i 0,95 (osoby chore) (Wołowicka 2011, s. 276–277; Kalinowski, Niewiadomska, Chwaszcz, Augustynowicz 2010, s. 30).

Metryczka została opracowana w formie ustrukturalizowanego wywiadu składającego się z różnych bloków tematycznych, w tym z pytań dotyczących stanu zdrowia, a w nim pytań odnośnie: doświadczania poważnych chorób somatycznych, urazów fizycznych oraz zaburzeń psychicznych (Kalinowski i in. 2010).

Korelacje między *Kwestionariuszem do diagnozy kondycji psychofizycznej (KDKP)* a *Kwestionariuszem do badania poczucia jakości życia – WHOQOL-BREF* są zawarte w tabeli 7.

Tabela 7. Związek KDKP i WHOQOL-BREF (współczynnik r-Pearsona)

	Trudności fizyczne	Syndrom depresyjny	Objawy psychotyczne
Zadowolenie z życia	-0,17(**)	-0,31(**)	-0,22(**)
Zadowolenie ze zdrowia	-0,24(**)	-0,31(**)	-0,19(**)
Zdrowie fizyczne	-0,11(*)	-0,30(**)	-0,27(**)
Funkcjonowanie psychiczne	-0,07	0,02	0,06
Relacje społeczne	-0,13(**)	-0,33(**)	-0,14(**)
Środowisko życia	-0,07	-0,20(**)	0,09

* korelacja istotna na poziomie 0,05 (dwustronnie)

** korelacja istotna na poziomie 0,01 (dwustronnie)

Zgodnie z przewidywaniami większość wymiarów w kwestionariuszu *WHOQOL-BREF* koreluje z trzema wyróżnionymi wymiarami *KDKP*. Im większe nasilenie *trudności fizycznych* przeżywanych przez osobę, tym mniejsze jej zadowolenie ogólne z życia oraz zdrowia, jak również gorzej oceniane swoje zdrowie fizyczne oraz relacje społeczne. Im silniejszy *syndrom depresyjny*, tym mniej osoba jest zadowolona z życia i ze zdrowia oraz wykazuje obniżenie jakości w zakresie zdrowia fizycznego, relacji społecznych i środowiska życia. Mniejsze zadowolenie z życia i zdrowia, jak również gorsza ocena jakości życia w zakresie zdrowia fizycznego oraz relacji społecznych występuje z nasileniem częstotliwości objawów psychotycznych. Należy zwrócić uwagę na brak wykrytych istotnych zależności między trzema wymiarami *Kwestionariusza do diagnozy kondycji psychofizycznej* a wymiarem funkcjonowanie psychiczne. Możliwe, że wynika to z faktu, iż do wymiaru tego są zaliczane bardzo różnorodne aspekty psychologicznego funkcjonowania jednostki – jej funkcje poznawcze oraz przekonania, doświadczane emocje, przeżycia duchowe i doświadczenia religijne, obraz własnego ciała oraz poczucie własnej wartości. Z kolei wymiary wyróżnione w *KDKP* są bardzo jednorodne w swojej strukturze i odnoszą się do doświadczeń w jednej, dokładnie sprecyzowanej sferze funkcjonowania osoby.

Drugim kryterium trafności było porównanie wyników uzyskanych w *Kwestionariuszu do diagnozy kondycji psychofizycznej* z odpowiedziami udzielonymi na wybrane pytania dotyczące zdrowia zawarte w *Metryczce*. 517 osób badanych (nieletni, aktualni i byli więźniowie) udzieliło odpowiedzi na pytanie *Czy doświadczał(a) Pan (Pani) poważnych chorób somatycznych?* 444 (85,9%) osoby odpowiedziało przecząco, a 73 (14%) twierdząco. W tabeli 8 zawarto porównanie średnich wyników uzyskanych w wymiarze *trudności fizyczne* w grupach, które udzieliły twierdzącej oraz przeczącej odpowiedzi na powyższe pytanie z *Metryczki*.

Tabela 8. Porównanie średnich wyników uzyskanych w trzech wymiarach KDKP w grupach osób, które odpowiedziały „tak” i „nie” na pytanie *Czy doświadczał(a) Pan (Pani) poważnych chorób somatycznych?*

	Tak		Nie		t	P
	M	SD	M	SD		
Trudności fizyczne	19,01	6,11	17,43	6,52	1,88	0,06
Syndrom depresyjny	18,58	6,39	17,19	6,71	0,80	0,11
Objawy psychotyczne	13,56	6,15	13,21	6,11	0,45	0,65

Wykryto jedynie tendencję wskazującą, że osoby, które doświadczyły poważnych chorób somatycznych uzyskują wyższe średnie wyniki w wymiarze *trudności fizyczne* w KDKP. Co jest zgodne z poczynionymi założeniami.

Na pytanie w metryczce – *Czy doświadczał(a) Pan (Pani) poważnych urazów fizycznych?* – odpowiedzi udzieliło 515 badanych. 393 osoby (76%) odpowiedziało przecząco, 122 badanych (24%) udzieliło twierdzącej odpowiedzi. Tabela 9 zawiera porównanie średnich wyników uzyskanych w wymiarach: *trudności fizyczne*, *syndrom depresyjny*, *objawy psychotyczne* w grupach osób, które udzieliły twierdzącą i przeczącą odpowiedź na to pytanie.

Tabela 9. Porównanie średnich wyników uzyskanych w trzech wymiarach KDKP w grupach osób, które odpowiedziały „tak” i „nie” na pytanie *Czy doświadczał(a) Pan (Pani) poważnych urazów fizycznych?*

	Tak		Nie		t	p
	M	SD	M	SD		
Trudności fizyczne	19,91	6,47	16,84	6,28	4,60	0,00
Syndrom depresyjny	18,41	6,54	16,98	6,63	2,06	0,04
Objawy psychotyczne	14,45	6,07	12,81	6,10	2,56	0,01

Wykazano istotne różnice w średnich wynikach uzyskanych w trzech wymiarach *Kwestionariusza do diagnozy kondycji psychofizycznej* przez grupy osób, które udzieliły odpowiedzi „tak” i „nie” na pytanie dotyczące doświadczania poważnych urazów

fizycznych. Osoby, które doświadczyły poważnych urazów fizycznych częściej doświadczają trudności fizycznych, syndromu depresyjnego oraz objawów psychotycznych.

Ostatnim pytaniem z metryczki, które posłużyło do weryfikacji trafności *Kwestionariusza do diagnozy kondycji psychofizycznej* jest pytanie: *Czy doświadczał(a) Pan (Pani) poważnych zaburzeń psychicznych?* Odpowiedziało na nie 515 osób, w tym 471 badanych (91,5%) udzieliło odpowiedzi przeczącej, a 44 (8,5%) odpowiedziało twierdząco. Porównanie średnich wyników uzyskanych w wymiarach: *trudności fizyczne, syndrom depresyjny, objawy psychotyczne* w grupach osób, które udzieliły twierdzącą i przeczącą odpowiedź na to pytanie zaprezentowano w tabeli 10.

Tabela 10. Porównanie średnich wyników uzyskanych w trzech wymiarach KDKP w grupach osób, które odpowiedziały „tak” i „nie” na pytanie: *Czy doświadczał(a) Pan (Pani) poważnych zaburzeń psychicznych?*

	Tak		Nie		t	p
	M	SD	M	SD		
Trudności fizyczne	19,55	7,25	17,42	6,35	2,05	0,041
Syndrom depresyjny	20,50	6,80	17,06	6,53	3,25	0,001
Objawy psychotyczne	15,48	6,45	12,98	6,01	2,55	0,011

Ważne różnice statystycznie występują w średnich wynikach uzyskanych w trzech wymiarach KDKP między grupą, która odpowiedziała przecząco i grupą, która odpowiedziała twierdząco na pytanie: *Czy doświadczał(a) Pan (Pani) poważnych zaburzeń psychicznych?* Osoby, które udzieliły odpowiedzi „tak” na to pytanie, uzyskują wyższą średnią wyników niż osoby, które nie doświadczyły poważnych zaburzeń psychicznych.

Przedstawione wyniki pozwalają stwierdzić, że *KDPK* jest trafną metodą do pomiaru kondycji psychofizycznej osoby.

2.3. Normy

Na podstawie danych uzyskanych w trakcie badania opracowano normy kwartylowe dla trzech wymiarów *Kwestionariusza do diagnozy kondycji psychofizycznej*. Ponieważ grupy nieletnich, byłych i aktualnych więźniów nie różniły się w zakresie wyników w większości wymiarów, z wyjątkiem czynnika *objawy psychotyczne*, gdzie nieznacznie wyższy wynik uzyskały osoby nieletnie, zdecydowano się na opracowanie norm bez rozróżnienia na poszczególne grupy. Normy przygotowano z uwzględnieniem podziału na wiek – do 20. (włącznie) i powyżej 20. roku życia. W grupie wiekowej powyżej 20 lat, nie utworzono kolejnych przedziałów, ponieważ w analizach statystycznych nie wykazano istotnych różnic w tym zakresie. W tabeli 11 przedstawiono rozkład wyników z uwzględnieniem niskich, przeciętnych i wysokich, w trzech wymiarach KDKP, dla dwóch grup wiekowych.

Tabela 11. Rozkład wyników z uwzględnieniem niskich, przeciętnych i wysokich w trzech wymiarach KDKP, dla dwóch grup wiekowych

Normy do 20. roku życia (włącznie)			
	Trudności fizyczne	Syndrom depresyjny	Objawy psychotyczne
Wyniki niskie	8–13	7–11	7–8
Wyniki przeciętne	14–20	12–20	9–17
Wyniki wysokie	powyżej 22 lat	powyżej 21 lat	powyżej 18 lat
Normy od 21. roku życia			
Wyniki niskie	8–12	7–13	7–8
Wyniki przeciętne	13–22	14–21	9–14
Wyniki wysokie	powyżej 23 lat	powyżej 22 lat	powyżej 15 lat

2.4. Ostateczna wersja Kwestionariusza do diagnozy kondycji psychofizycznej

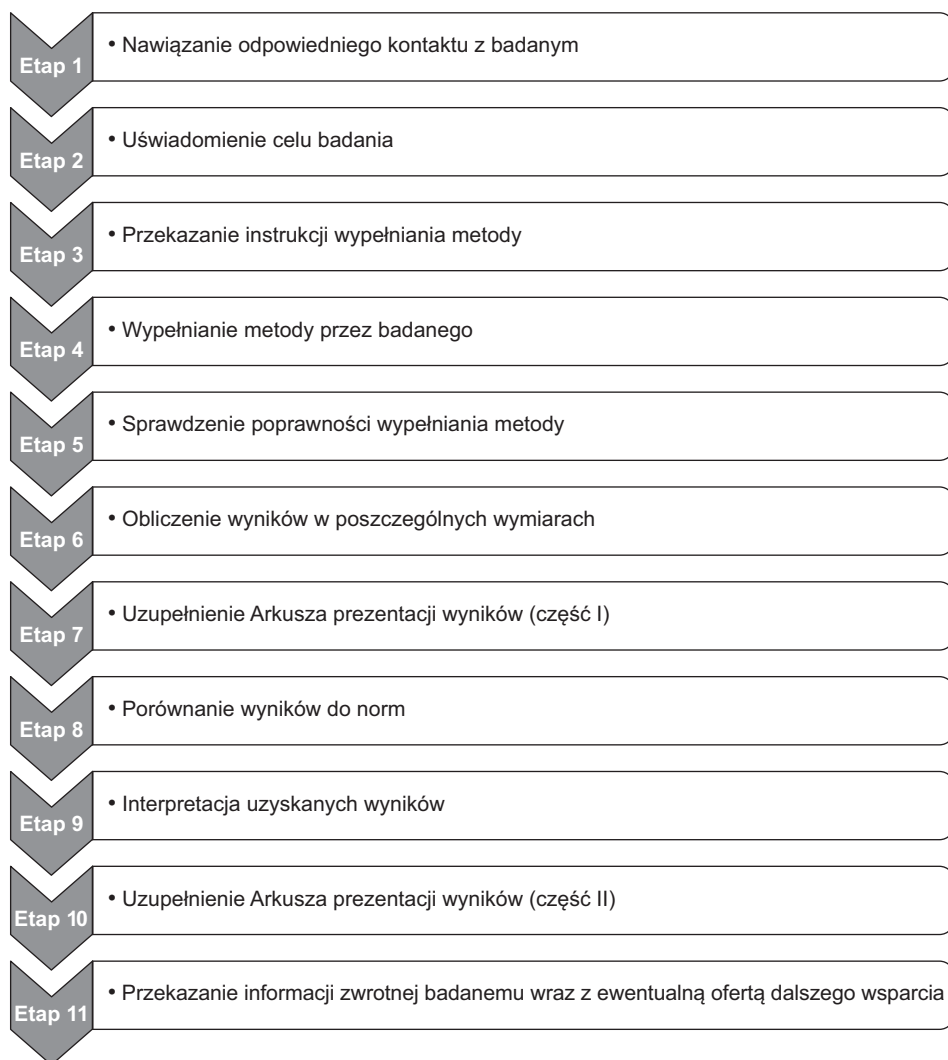
Kwestionariusz do diagnozy kondycji psychofizycznej składa się z: metryczki zawierającej podstawowe dane socjodemograficzne, instrukcji wypełnienia przeznaczonej dla osoby badanej oraz 22 stwierdzeń. Możemy wyróżnić trzy wymiary KDKP: *trudności fizyczne*, na które składa się 8 stwierdzeń, *syndrom depresyjny*, w skład którego weszło 7 itemów oraz *objawy psychotyczne*, które konstituuje 7 stwierdzeń kwestionariuszowych. Badany ma za zadanie ustosunkować się do każdego twierdzenia przez zakreślenie jednej z pięciu cyfr, którym zostały przypisane następujące odpowiedzi: 1 – nigdy, 2 – rzadko, 3 – czasem, 4 – często, 5 – bardzo często. Czas badania KDKP zajmuje około 10 minut. Kwestionariusz oraz Arkusz do prezentacji wyników zostały zamieszczone na końcu rozdziału.

2.5. Procedura badania

Kwestionariusz do diagnozy kondycji psychofizycznej przeznaczony jest do badań indywidualnych. Aby badanie było przeprowadzone zgodnie z obowiązującymi standardami, zaleca się przeprowadzać go według wskazówek zawartych na rysunku 3.

Powodzenie całego badania w dużej mierze zależy od tego czy diagnosta nawiąże z osobą badaną odpowiedni kontakt, zapewniając jej poczucie bezpieczeństwa, przez redukcję lęków i wzbudzenie zaufania. Należy również uzyskać zgodę osoby na badanie. Ważne jest uświadomienie, w jakim celu badanie to jest prowadzone, co ma wzbudzić w osobie motywację do pełnego zaangażowania w proces diagnostyczny. Instrukcja wypełnienia metody jest zawarta na początku arkusza, diagnosta prosi osobę o zapoznanie się z nią (samodzielnie bądź z jego pomocą) i weryfikuje czy została ona zrozumiana. Następnie badany ma czas na wypełnienie metody. Ważne, aby

Rysunek 3. Etapy stosowania *Kwestionariuszem do diagnozy kondycji psychofizycznej*, opracowanie na podstawie (Wiechetek 2014, s. 5).

odbywało się to we właściwym dla niego tempie. Diagnosta odpowiada w trakcie badania na ewentualne pytania czy niejasności osoby badanej, pamiętając, że nie należy sugerować odpowiedzi. Po zakończeniu badania, które średnio trwa około 10 minut, diagnosta prosi, aby badany upewnił się, czy udzielił odpowiedzi na wszystkie zawarte w kwestionariuszu pytania. Następnie należy podziękować badanemu i ustalić termin, w którym zostaną przekazane mu wyniki wraz z interpretacją. W późniejszych etapach diagnosta kolejno dokonuje obliczenia wyników i wpisania ich do Arkusza prezentacji

wyników – część I, a następnie porównuje uzyskane wyniki z normami odpowiednimi dla grupy wiekowej badanego. Na koniec w II części Arkusza wpisuje interpretację uzyskanych danych liczbowych. Etapy 6–10 zostały szczegółowo opisane w kolejnych podrozdziałach.

2.6. Obliczanie i interpretacja wyników

Należy dokonać obliczenia wyników osobno w każdym z trzech wymiarów *Kwestionariusza do diagnozy kondycji psychofizycznej*, przez zsumowanie zaznaczonych przez osobę badaną odpowiedzi w twierdzeniach, które składają się na dany wymiar. Twierdzenia wchodzące w skład poszczególnych wymiarów KDKP są zamieszczone w tabeli 12.

Tabela 12. Twierdzenia wchodzące w skład poszczególnych wymiarów KDKP

Wymiar	Liczba pozycji	Nr pozycji wchodzących w skład danego wymiaru
Trudności fizyczne	8	1, 5, 7, 11, 14, 16, 20, 22
Syndrom depresyjny	7	2, 4, 8, 9, 13, 15, 18
Objawy psychotyczne	7	3, 6, 10, 12, 17, 19, 21

W sytuacji, gdy osoba nie ustosunkowała się, do któregoś ze stwierdzeń, przyznaje się za nie 0 punktów. Przyjęto, że w każdym z wymiarów osoba może nie udzielić odpowiedzi na jedno twierdzenie. Jeżeli badany nie ustosunkował się do większej liczby twierdzeń, w którymś z wymiarów, to nie interpretujemy wyników.

Po zsumowaniu wyników w każdym z trzech wymiarów, należy zapisać je w odpowiedniej rubryki tabeli w I części Arkusza do prezentacji wyników. Następnie porównujemy je z normami zawartymi w tabeli 12. Należy pamiętać, że normy są opracowane osobno dla dwóch grup wiekowych – do 20. roku życia włącznie oraz powyżej tego wieku. Porównując uzyskany wynik z normą dla danej grupy wiekowej, określamy czy mieści się on w grupie wyników niskich, przeciętnych czy wysokich.

Po obliczeniu wyników uzyskanych przez osobę badaną w każdym z trzech wymiarów *Kwestionariusza do diagnozy kondycji psychofizycznej* i porównaniu ich z normami odpowiednimi dla danej grupy wiekowej, dokonujemy ich interpretacji. Niezależnie od wieku badanej osoby dokonujemy interpretacji uzyskanych przez nią wyników zgodnie ze wskazówkami. Należy zwrócić uwagę na to, że niskie wyniki świadczą o małym nasileniu problemów zdrowotnych, mierzonych w danym wymiarze, z kolei wyniki wysokie o poważnych brakach w zasobach zdrowotnych ujętych w danym czynniku.

Ważne jest przeanalizowanie konfiguracji wyników uzyskanych przez osobę badaną – im więcej wyników jest na poziomie niskim tym lepsza jest jej kondycja psychofizyczna. Wynik jeden lub więcej ukształtowane na wysokim poziomie świadczą o stracie zasobów, co może doprowadzić do uruchomienia bądź spotęgowania spirali strat.

	Trudności fizyczne	Syndrom depresyjny	Objawy psychotyczne
Wyniki niskie	Osoba badana posiada duże zasoby w zakresie zdrowia fizycznego. Rzadko lub wcale nie doświadczają trudności i dolegliwości w tym obszarze. Charakteryzuje ją dobra kondycja fizyczna.	Osoba badana nie wykazuje niepokojących objawów ze spektrum zaburzeń depresyjnych. Rzadko lub wcale nie doświadczają trudności i dolegliwości w tym obszarze. Charakteryzuje się dużą odpornością psychiczną, co stanowi cenny zasób.	Badany nie wykazuje niepokojących objawów, które mogłyby sugerować występowanie u niego poważnych zaburzeń czy chorób psychicznych lub tendencji autodestrukcyjnych.
Wyniki przeciętne	Zasoby badanego w zakresie zdrowia fizycznego są na średnim poziomie, tzn. że badany może doświadczać w niewielkim nasileniu wszystkich dolegliwości ujętych w tym wymiarze bądź odczuwać bardzo duże nasilenie wybranych problemów w tym wymiarze przy niskim lub całkowitym braku występowania pozostałych dolegliwości mierzonych przez ten wymiar. Należy dokonać analizy odpowiedzi udzielonych przez badanego na każde z pytań – jeżeli osoba badana wskazuje na częste lub bardzo częste występowanie któregoś z objawów, to konieczne jest zapewnienie jej fachowej opieki psychologicznej, aby uchronić badanego przed dalszą utratą zasobów i uruchomieniem spirali strat. Nasilenie objawów mierzonych przez ten wymiar może doprowadzić do zaburzeń ze spektrum depresyjnego.	Badany może doświadczać w niewielkim nasileniu wszystkich dolegliwości ujętych w tym wymiarze bądź odczuwać bardzo duże nasilenie wybranych problemów przy niskim lub całkowitym braku występowania pozostałych dolegliwości mierzonych przez ten wymiar. Należy dokonać analizy odpowiedzi udzielonych przez badanego na każde z pytań – jeżeli osoba badana wskazuje na częste lub bardzo częste występowanie któregoś z objawów, to konieczne jest zapewnienie jej fachowej opieki psychologicznej, aby uchronić badanego przed dalszą utratą zasobów i uruchomieniem spirali strat. Nasilenie objawów mierzonych przez ten wymiar może doprowadzić do zaburzeń ze spektrum depresyjnego.	Wyniki przeciętne wskazują, że badany może doświadczać w niewielkim nasileniu wszystkich objawów ujętych w tym wymiarze bądź odczuwać bardzo duże nasilenie wybranych objawów przy niskim lub całkowitym braku występowania pozostałych. Wskazana jest konsultacja z psychologiem klinicznym bądź psychiatrą w celu wykluczenia poważnych zaburzeń psychicznych lub tendencji autodestrukcyjnych.
Wyniki wysokie	Badany posiada duże braki w zasobach związanych ze zdrowiem fizycznym. Należy dostarczyć badanemu odpowiednio do jego potrzeb fachowe wsparcie i monitorować stan kondycji fizycznej w celu zapobiegania dalszej utracie zasobów zdrowotnych i nasileniu spirali strat, która może spowodować utratę innych cenionych wartości oraz dóbr.	Wysoki wynik może świadczyć o występowaniu zaburzenia ze spektrum depresyjnego. Należy otoczyć badanego odpowiednią opieką psychologiczną i dokonać dalszej diagnostyki w celu dopasowania oddziaływań do stanu i potrzeb badanego. Brak działań może skutkować dalszym pogorszeniem się stanu psychicznego badanego, co spowoduje utratę zasobów zdrowotnych i nasileniu spirali strat, która może doprowadzić do utraty innych cenionych wartości oraz dóbr.	Bezwzględnie wskazane jest objęcie badanego dalszą diagnostyką psychiatryczną.

Proponowana powyżej interpretacja wyników jest tylko wskazówką, którą warto rozbudować w oparciu o inne informacje dotyczące funkcjonowania zdrowotnego osoby badanej, np. wynikające z przeprowadzonego wywiadu z samym badanym bądź jego osobami bliskimi, czy w oparciu o materiał zawarty w dostępnej diagnoście dokumentacji na temat badanego.

2.7. Zastosowanie *Kwestionariusza do diagnozy kondycji psychofizycznej*

Zaprezentowany w tym rozdziale *Kwestionariusz do diagnozy kondycji psychofizycznej* służy do badania zasobów zdrowotnych posiadanych przez osobę będącą w procesie readaptacji społecznej – nieletniego, aktualnego bądź byłego więźnia. Kwestionariusz można wykorzystać zarówno do badania mężczyzn, jak i kobiet. Stworzone normy pozwalają interpretować uzyskane wyniki w dwóch kategoriach wiekowych – do 20. roku życia włącznie oraz powyżej tego wieku. Uzyskane wyniki dają możliwość analizy stanu zdrowia osoby w trzech wymiarach – *trudności fizyczne*, *syndrom depresyjny* oraz *objawy psychotyczne*, a więc dają ogólny obraz funkcjonowania osoby w sferze zdrowia fizycznego i psychicznego. Traktując zdrowie jako ważny zasób człowieka, warto uwzględnić go również w procesie readaptacji. Zła kondycja psychofizyczna może w dużej mierze utrudnić, a czasami wręcz uniemożliwić pracę z osobą w procesie readaptacji i jej powrót do funkcjonowania w społeczeństwie zgodnie z obowiązującymi normami i zasadami. Warto więc wykorzystywać KDKP w trakcie diagnostyki penitencjarnej – na podstawie uzyskanych wyników można wdrożyć odpowiednie do kondycji psychofizycznej osoby oddziaływania resocjalizacyjne. Kwestionariusz mogą stosować pracownicy jednostek penitencjarnych, opieki społecznej, organizacji pozarządowych – czyli te podmioty i instytucje, które w ramach swoich zadań wspierają proces pozytywnej readaptacji społecznej osób, które weszły w konflikt z prawem. W sytuacji uzyskania wyniku wskazującego, że osoba posiada dobrą kondycję psychofizyczną zyskuje się informację o zdrowiu jako czynniku ochraniającym – zasobie, który może stanowić ważny kapitał do budowania działań resocjalizacyjnych oraz readaptacyjnych. Gdy wyniki świadczą o niezadowolającej kondycji psychofizycznej osoby, należy w działaniach tych uwzględnić wsparcie w obszarze zdrowia, gdyż deficyt bądź utrata tak ważnego zasobu może spowodować narastanie spirali strat i hamować, a wręcz uniemożliwiać skuteczny proces resocjalizacji i readaptacji.

Bibliografia

- Antonovsky A. (1979). *Health, stress and coping*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Binnebesel J. (2006). Pedagogiczne możliwości kształtowania poczucia koherencji w kontekście salutogenetycznej koncepcji zdrowia A. Antonovsky'ego. *Psychoonkologia*, tom 10, nr 2, 64–69.

- Boguszewski R. (2012). *Polacy o swoim zdrowiu oraz prozdrowotnych zachowaniach i aktywnościach*. Warszawa: Centrum Badania Opinii Społecznej.
- Borys B. (2010). Zasoby zdrowotne w psychice człowieka. *Forum Medycyny Rodzinnej*, tom 4, nr 1, 44–52.
- Borzucka-Sitkiewicz K. (2006). *Promocja zdrowia i edukacja zdrowotna*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Czapiński J., Panek T. (red.) (2014). *Diagnoza społeczna 2013. Warunki i jakość życia Polaków. Raport*. Warszawa: Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich.
- Dańda A., Buks J. (2013). Opieka medyczna w jednostkach penitencjarnych. *Polski Przegląd Nauk o Zdrowiu*, 4(37), 232–236.
- Dudek B., Koniarek J., Szymczak W. (2007). Stres związany z pracą a teoria zachowania zasobów Stevana Hobfolla. *Medycyna Pracy*, 58(4), 317–325.
- Heszen I., Sęk H. (2008). *Psychologia zdrowia*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Hobfoll S. (1989). Conservation of Resources. A New Attempt at Conceptualizing Stress. *American Psychologist*, Vol. 44, No. 3, 513–524.
- Hobfoll S. (2002). Social and Psychological Resources and Adaptation. *Review of General Psychology*, Vol. 6, No. 4, 307–324.
- Hobfoll S. (2006). *Stres, kultura i społeczność. Psychologia i filozofia stresu*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Łukaszewski W. (2008). Wyczerpanie z perspektywy zasobowych koncepcji regulacji zachowania. W: J.M. Brzeziński, L. Cierpiałkowska (red.), *Zdrowie i choroba. Problemy teorii, diagnozy i praktyki* (365–380). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Mańkowska M. (2010). *Wprowadzenie do psychometrii*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Miller M., Wysocki M.J., Cianciara D. (2003). Promocja zdrowia wobec reform systemu ochrony zdrowia w Polsce. *Przegląd Epidemiologiczny*, 57, 513–519.
- Miller M., Zieliński A. (2002). Zdrowie publiczne – misja i nauka. *Przegląd Epidemiologiczny*, 56, 547–557.
- Niewiadomska I. (2007). *Osobowościowe uwarunkowania skuteczności kary pozbawienia wolności*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Niewiadomska I., Chwaszcz J., Augustynowicz W. (2010). Więzy społeczne zamiast więzień – wsparcie pozytywnej readaptacji osób zagrożonych wykluczeniem społecznym z powodu konfliktu z prawem. Raport z badań z rekomendacjami. Lublin: Drukarnia TEKST.
- Niewiadomska I., Chwaszcz J. (2010). *Jak skutecznie zapobiegać karierze przestępczej?* Lublin: Drukarnia TEKST.
- Niewiadomska I., Chwaszcz J., Augustynowicz W., Bartczuk R. (2014). *Readaptacja społeczno-zawodowa więźniów. Narzędzia do diagnozowania potencjału readaptacyjnego i kapitału wspierającego* Lublin: Instytut Psychoprofilaktyki i Psychoterapii, Stowarzyszenie Natanaelum; Drukarnia TEKST.
- Nowakowska M. (2010). Społeczno-kulturowe uwarunkowania zmian w rozumieniu kategorii zdrowia i choroby. *Sztuka leczenia*, 1–2, 43–49.
- Ostrzyżek A., Marcinkowski J.T. (2012). Biomedyczny versus holistyczny model zdrowia a teoria i praktyka kliniczna. *Problemy Higieny i Epidemiologii*, 93(4), 682–686.
- Perska P., Stępniać P. (2014). Zdrowie a funkcjonowanie skazanego w zakładzie karnym. *Pielęgniarstwo Polskie*, 1(51), 54–58.
- Pierchala W., Farnik-Brodzińska M. (1997). Jakość życia i jej ocena u chorych na astmę. *Alergia Astma Immunologia*, 2(4), 203–206.

- Raport Style zdrowia Polaków (2013) www.stworzonedlazdrowia.pl/stylezdrowia/download/Raport-USP-Zdrowie-Style-Zdrowia-Polakow-2013.pdf (dostęp 02.02.2015).
- Sęk H., Ścigała I. (1996). Stres i radzenie sobie w modelu salutogenetycznym. W: I. Heszen-Niejodek, Z. Ratajczak (red.), *Człowiek w sytuacji stresu* (s. 133–150). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Stachowski R. (2006). Historia psychologii: Od Wundta do czasów najnowszych. W: J. Strelau (red.), *Psychologia. Podręcznik akademicki* (s. 25–66). Gdańsk: Gdańskie wydawnictwo Psychologiczne.
- Straś-Romanowska M. (1992). *Los człowieka jako problem psychologiczny*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- The Goals of Medicine: Setting New Priorities: A Hastings Center Project Report (2000). W: J.H. Howell, W.F. Sale (red.), *Life Choices. A Hastings Center Introduction to Bioethics*. Washington: Georgetown University Press.
- Wiechetek M. (2014). *Komponent B. Podręcznik Użytkownika*. Lublin: Fundacja Rozwoju KUL, Stowarzyszenie Natanaelum.
- Wołowicka L. (2001). *Jakość życia w naukach medycznych*. Poznań: AM.
- World Health Organization (1948). *WHO Constitution*. Geneva.
- Woynarowska B. (2007). *Edukacja zdrowotna. Podręcznik akademicki*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Wrona-Polańska H. (2002). Promowanie zdrowia w procesie edukacji. W: M. Ledzińska, G. Rudkowska, L. Wrona (red.), *Osoba – Edukacja – Dialog* (s. 234–239). Kraków: Wydawnictwo Naukowe AP.
- Wrona-Polańska H. (2003). *Zdrowie jako funkcja twórczego radzenia sobie ze stresem*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe AP.
- Wrona-Polańska H. (2006). Zdrowie – psychologiczne wyznaczniki, sposoby jego promowania i wspomagania. *Sztuka leczenia*, tom XIII, nr 1–2, 19–31.

Załączniki

Kwestionariusz do Diagnozy Kondycji Psychofizycznej (KDKP)

Data badania: .....

Pseudonim: .....

Data urodzenia: .....

Płeć: K M

INSTRUKCJA

Poniżej znajdziesz twierdzenia, które dotyczą różnych objawów związanych ze stanem zdrowotnym człowieka. Twierdzenia te odnoszą się zarówno do zdrowia fizycznego, jak i psychicznego. Zastanów się przez chwilę i zaznacz kółkiem cyfrę od 1 do 5 przy każdym stwierdzeniu. Zaznaczając wybraną cyfrę, określasz jak często odczuwasz/przeżywasz dany objaw. Pamiętaj, że nie ma odpowiedzi ani dobrych, ani złych, ważne jest, abyś udzielił odpowiedzi, które najlepiej opisują Twój stan czy też Twoje przeżycia.

	1 – nigdy 2 – rzadko 3 – czasem 4 – często 5 – bardzo często				
1. Bóle brzucha	1	2	3	4	5
2. Odczuwanie uporczywego smutku	1	2	3	4	5
3. Poczucie bycia śledzonym	1	2	3	4	5
4. Niechęć do jakiegokolwiek aktywności	1	2	3	4	5
5. Mdłości	1	2	3	4	5
6. Słyszenie dziwnych dźwięków	1	2	3	4	5
7. Bóle mięśni	1	2	3	4	5
8. Trudności w koncentracji uwagi	1	2	3	4	5
9. Uczucie samotności	1	2	3	4	5
10. Dziwne wizje, złudzenia	1	2	3	4	5
11. Dreszcze/napady zimna, gorąca	1	2	3	4	5

	1 – nigdy 2 – rzadko 3 – czasem 4 – często 5 – bardzo często				
12. Myśli samobójcze	1	2	3	4	5
13. Poczucie braku własnej wartości	1	2	3	4	5
14. Bóle klatki piersiowej	1	2	3	4	5
15. Poczucie braku zainteresowania czymkolwiek	1	2	3	4	5
16. Trudności w oddychaniu	1	2	3	4	5
17. Próby samobójcze	1	2	3	4	5
18. Uczucie braku nadziei co do przyszłości	1	2	3	4	5
19. Poczucie bycia obserwowanym	1	2	3	4	5
20. Drętwienie/mrowienie	1	2	3	4	5
21. Samouszkodzenia	1	2	3	4	5
22. Bóle stawów/kości	1	2	3	4	5

Arkusz Prezentacji Wyników

CZĘŚĆ I – WYNIKI LICZBOWE

Wymiar	Trudności fizyczne	Syndrom depresyjny	Objawy psychotyczne
Uzyskany wynik			

.....

.....

.....

CZĘŚĆ II – INTERPRETACJA WYNIKÓW

	Trudności fizyczne	Syndrom depresyjny	Objawy psychotyczne
Wyniki niskie			
Wyniki przeciętne			
Wyniki wysokie			

Bibliografia

- Agnew R. (2001). Building on the Foundation of General Strain Theory: Specifying the Types of Strain Most Likely to Lead to Crime and Delinquency. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 4, 319.
- Antonovsky A. (1979). *Health, stress and coping*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Augustynowicz W. (2012). Raport z badań jakościowych realizowanych w ramach projektu „PI Komplet innowacyjnych narzędzi optymalizujących współpracę podmiotów z przedsiębiorcami w zakresie ułatwiania wchodzenia na rynek pracy więźniom opuszczającym zakłady karne. Lublin: Instytut Psychoprofilaktyki i Psychoterapii, Stowarzyszenie Natanaelum”.
- Badźmirowska-Masłowska K. (2000). *Młociani sprawcy zabójstw w Polsce*. Kraków: Wyd. Zakamycze.
- Bałańdowicz A. (1996). *Probacja. Wychowanie do wolności*. Grodzisk Mazowiecki: Wyd. Primus.
- Bandura A. (1997). *Self-efficacy: The Exercise of Control*. New York: WH Freeman.
- Banerski G. (2011). Zmiana na lepsze. Raport z realizacji projektu „Proces aktywizacji zawodowej i społecznej byłych więźniów”. Warszawa: Poland-Media S.A
- Bańka A. (2005). *Otwartość na karierę międzynarodową. Podstawy teoretyczne oraz struktura czynnikowa Skali Otwartości na Karierę Międzynarodową*. Poznań: Print B–Warszawa: Instytut Rozwoju Karier.
- Bartczuk R.P. (2012). *Ekspertyza: Narzędzia diagnozujące potencjał psychospołeczny i zawodowy więźniów stwierdzający potencjał społeczny*. Lublin: KUL.
- Baumgartner A., Korff W. (2009). Sozialprinzipien als ethische Baugesetzlichkeiten moderner Gesellschaft: Personalität, Solidarität und Subsidiarität (s. 225–237). W: W. Korff et al. (Hg.), *Wirtschaft und Ethik*, Bd. 1.1. Berlin: Berlin University Press.
- Binnebesel J. (2006). Pedagogiczne możliwości kształtowania poczucia koherencji w kontekście salutogenetycznej koncepcji zdrowia A. Antonovsky’ego. *Psychoonkologia*, tom 10, nr 2, 64–69.
- Boguszewski R. (2012). *Polacy o swoim zdrowiu oraz prozdrowotnych zachowaniach i aktywnościach*. Warszawa: Centrum Badania Opinii Społecznej.
- Borys B. (2010). Zasoby zdrowotne w psychice człowieka. *Forum Medycyny Rodzinnej*, tom 4, nr 1, 44–52.
- Borzucka-Sitkiewicz K. (2006). *Promocja zdrowia i edukacja zdrowotna*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Brandstädter J., Renner G. (1990). Tenacious goal pursuit and flexible goal adjustment: explication and age-related analysis of assimilative and accommodative strategies of coping. *Psychology and Aging*, 5, 58–67.

- Brezina T. (1996). Adapting to strain: an examination of delinquent coping responses. *Criminology*, 34, 39–60.
- Cohen S. (2004). Social relationships and health. *American Psychologist*, 59, 676–684.
- Czapiński J., Panek T. (red.) (2014). *Diagnoza społeczna 2013. Warunki i jakość życia Polaków. Raport*. Warszawa: Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich.
- Dańda A., Buks J. (2013). Opieka medyczna w jednostkach penitencjarnych. *Polski Przegląd Nauk o Zdrowiu*, 4(37), 232–236.
- Dudek B., Koniarek J., Szymczak W. (2007). Stres związany z pracą a teoria zachowania zasobów Stevana Hobfolla. *Medycyna Pracy*, 58(4), 317–325.
- Fel S. (2006). Zwitterhafter Charakter des Sozialstaates in Polen. W: M. Schramm et al. (Hrsg.), *Der fraglich gewordene Sozialstaat. Aktuelle Streitfelder – ethische Grundlagenprobleme* (s. 154–159). Paderborn: Schöningh.
- Fergusson G.A., Takane Y. (1997). *Analiza statystyczna w psychologii i pedagogice*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Gierowski J. (1996). Rola biegłego psychologa w opiniowaniu o poczytalności – problemy diagnostyczne i kompetencyjne. W: J. Gierowski, A. Szymusik (red.), *Postępowanie karne i cywilne wobec osób zaburzonych psychicznie. Wybrane zagadnienia z psychiatrii, psychologii i seksuologii sądowej* (s. 127–152). Kraków: Wyd. Collegium Medicum.
- Granovetter M. (1973). The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology*, 6, s. 1360–1380.
- Hartung P.J., Savickas M.L., Walsh B.W. (Eds.) (2004). *Handbook of Career Intervention*. Washington: American Psychological Association.
- Heszen I., Sęk H. (2008). *Psychologia zdrowia*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Heszen-Niejodek I. (1997). Styl radzenia sobie ze stresem: fakty i kontrowersje. *Czasopismo Psychologiczne* 1, 7–22.
- Hobfoll S. (1989). Conservation of Resources. A New Attempt at Conceptualizing Stress. *American Psychologist*, Vol. 44, No. 3, 513–524.
- Hobfoll S. (2002). Social and Psychological Resources and Adaptation. *Review of General Psychology*, Vol. 6, No. 4, 307–324.
- Hobfoll S. (2006). *Stres, kultura i społeczność. Psychologia i filozofia stresu*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Hołyst B. (2004). *Psychologia kryminalistyczna*. Warszawa: LexisNexis.
- Hornowska E. (2001). *Testy psychologiczne. Teoria i praktyka*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Kalinowski M., Niewiadomska I. (red.) (2010). *Skazani na wykluczenie*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Kędzierski W. (2008). Determinanty resocjalizacji penitencjarnej – wybrane aspekty. W: F. Kozaczuk (red.), *Efektywność oddziaływań resocjalizacyjnych* (s. 53–64). Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Kozaczuk F. (2009). Determinanty skutecznej resocjalizacji w opinii skazanych wychowawców. W: F. Kozaczuk (red.), *Prawne i socjokulturowe uwarunkowania profilaktyki społecznej i resocjalizacji* (s. 318–330), Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Kubrin C., Stewart E. (2006). Predicting Who Reoffends: The Neglected Role Of Neighborhood Context In Recidivism Studies. *Criminology*, 44(1), 165–197.
- Lazarus R. (1986). Paradygmat stresu i radzenia sobie. *Nowiny Psychologiczne* 3–4, 2–39.

- Leś E. (2000). *Od filantropii do pomocniczości. Studium porównawcze rozwoju i działalności organizacji społecznych*. Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa.
- Leverentz A. (2010). People, Places, and Things: How Female Ex-Prisoners Negotiate Their Neighborhood Context. *Journal of Contemporary Ethnography*, 39(6), 646–681.
- Łukaszewski W. (2000) Psychologiczne koncepcje człowieka. W: J. Strelau (red.) *Psychologia Podręcznik Akademicki*. (t. 1) Podstawy Psychologii. Gdańsk: GWP. 67–92.
- Łukaszewski W. (2008). Wyczerpanie z perspektywy zasobowych koncepcji regulacji zachowania. W: J.M. Brzeziński, L. Cierpiałkowska (red.), *Zdrowie i choroba. Problemy teorii, diagnozy i praktyki* (365–380). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Łużyński W. (2001). *Państwo pomocnicze*. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL.
- Maldonado C.E. (1997). *Human Rights, Solidarity and Subsidiarity. Essays toward a Social Ontology*. Washington D.C.: Council for Research in Values and Philosophy.
- Mańkowska M. (2010). *Wprowadzenie do psychometrii*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Mazerolle P., Burton V., Cullen F., Payne G. (2000). Strain, Anger and Delinquent Adaptations: Specifying General Strain Theory. *Journal of Criminal Justice*, 2, 1992–2017.
- Merton R.K. (1968). *Social Theory and Social Structure*. New York: Free Press.
- Miller M., Wysocki M.J., Cianciara D. (2003). Promocja zdrowia wobec reform systemu ochrony zdrowia w Polsce. *Przegląd Epidemiologiczny*, 57, 513–519.
- Miller M., Zieliński A. (2002). Zdrowie publiczne – misja i nauka. *Przegląd Epidemiologiczny*, 56, 547–557.
- Millon-Delsol Ch. (1995). *Zasada pomocniczości*. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Millon-Delsol Ch. (1998). Zasada subsydiarności – założenia, historia, problemy współczesne. W: D. Milczarek (red.). *Subsydiarność* (s. 29–42). Warszawa: Centrum Europejskie Uniwersytetu Warszawskiego.
- Niewiadomska I. (2007). *Osobowościowe uwarunkowania skuteczności kary pozbawienia wolności*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Niewiadomska I. (2013). *Auctorio Libertas. Model wczesnej interwencji socjalnej*: Fundacja PAN.
- Niewiadomska I., Chwaszcz J. (2010). *Jak skutecznie zapobiegać karierze przestępczej?* Lublin: FR KUL.
- Niewiadomska I., Chwaszcz J., Augustynowicz W. (2010). Więzi społeczne zamiast więzień – wsparcie pozytywnej readaptacji osób zagrożonych wykluczeniem społecznym z powodu konfliktu z prawem. Raport z badań z rekomendacjami. Lublin: Drukarnia TEKST.
- Niewiadomska I., Chwaszcz J., Augustynowicz W., Bartczuk R. (2014). *Readaptacja społeczno-zawodowa więźniów. Narzędzia do diagnozowania potencjału readaptacyjnego i kapitału wspierającego*. Lublin: Instytut Psychoprofilaktyki i Psychoterapii, Stowarzyszenie Natanaelum; Drukarnia TEKST.
- Nowakowska M. (2010). Społeczno-kulturowe uwarunkowania zmian w rozumieniu kategorii zdrowia i choroby. *Sztuka leczenia*, 1–2, 43–49.
- Ostrowska K. (1986). Diagnozowanie psychologiczne nieprzystosowania społecznego dzieci i młodzieży. W: K. Ostrowska, E. Milewska (red.), *Diagnozowanie psychologiczne w kryminologii* (s. 6–143). Warszawa: ATK.
- Ostrzyżek A., Marcinkowski J.T. (2012). Biomedyczny versus holistyczny model zdrowia a teoria i praktyka kliniczna. *Problemy Higieny i Epidemiologii*, 93(4), 682–686.
- Paszowska-Rogacz A. (2009). *Doradztwo zawodowe. Wybrane metody badań*. Warszawa: Difin.

- Paternoster R., Mazerolle P. (1994). General strain theory and delinquency: a replication and extension. *Crime & Delinquency*, 31, 235–263.
- Perska P., Stępiak P. (2014). Zdrowie a funkcjonowanie skazanego w zakładzie karnym. *Pielęgniarstwo Polskie*, 1(51), 54–58.
- Pierzchała W., Farnik-Brodzińska M. (1997). Jakość życia i jej ocena u chorych na astmę. *Alergia Astma Immunologia*, 2(4), 203–206.
- Raport Style zdrowia Polaków (2013) www.stworzonedlzdrowia.pl/stylezdrowia/download/Raport-USP-Zdrowie-Style-Zdrowia-Polakow-2013.pdf (dostęp 02.02.2015).
- Schmid J. (2011). Soziale Dienste und die Zukunft des Wohlfahrtsstaates. W: A. Evers, R.G. Heinze, T. Olk (Hrsg.), *Handbuch Soziale Dienste* (s. 117–144). Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften.
- Schneider L. (1996). *Subsidiäre Gesellschaft - Erfolgreiche Gesellschaft. Implikative und analoge Aspekte eines Sozialprinzips*. Paderborn: Schöningh.
- Schwartz S.H. (1996). Value priorities and behavior: Applying of theory of integrated value systems. In C. Seligman, J. M. Olson, & M. P. Zanna (Eds.), *The Psychology of Values: The Ontario Symposium*, Vol. 8 (s. 1–24). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Sęk H. (1993). Wybrane zagadnienia z psychoprofilaktyki. W: H. Sęk (red.), *Spoleczna psychologia kliniczna* (s. 472–503). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Sęk H. (2001). *Wprowadzenie do psychologii klinicznej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Scholar”.
- Sęk H., Ściagała I. (1996). Stres i radzenie sobie w modelu salutogenetycznym. W: I. Heszten-Niejodek, Z. Ratajczak (red.), *Człowiek w sytuacji stresu* (s. 133–150). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Shinkfield A., Graffam J. (2007). Community Reintegration of Ex-Prisoners: Type and Degree of Change in Variables Influencing Successful Reintegration. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 53, 29–63.
- Shivy V., Wu J., Moon A., Mann S., Holland J., Eacho C. (2007). Ex-offenders reentering the workforce. *Journal of Counseling Psychology*, 54(4), 466–473.
- Short J. (1998). The level of explanation problem revisited. *Criminology*, 36, 3–36.
- Silverman D. (2007). *Interpretacja danych jakościowych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Sobczyszyn U. (2009). Czynniki utrudniające społeczną readaptację skazanych po odbyciu kary pozbawienia wolności – ogólna charakterystyka. W: F. Kozaczuk (red.), *Zagadnienia readaptacji społecznej skazanych* (s. 125–140). Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Spieker M. (1995). Zasada pomocniczości: podstawy antropologiczne i konsekwencje polityczne. *Spoleczeństwo*, 1, s. 33–47.
- Stachowski R. (2006). Historia psychologii: Od Wundta do czasów najnowszych. W: J. Strelau (red.), *Psychologia. Podręcznik akademicki* (s. 25–66). Gdańsk: Gdańskie wydawnictwo Psychologiczne.
- Stanisz A. (2007). *Przystępny kurs statystyki z zastosowaniem STATISTICA PL na przykładach z medycyny*. Tom 3. *Analizy wielowymiarowe*. Kraków: Statsoft.
- Stattin H., Magnusson D. (1995). Onset of official delinquency: Its co-occurrence in time with educational, behavioral, and interpersonal problems. *British Journal of Criminology*, 3, 417–449.

- Straś-Romanowska M. (1992). *Los człowieka jako problem psychologiczny*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Strelau J., Zawadzki B., Oniszczenko W., Sobolewski A., Pawłowski P. (2004). Temperament i style radzenia sobie ze stresem jako moderatory zespołu stresu pourazowego w następstwie przeżytej katastrofy. W: J. Strelau (red.), *Osobowość a ekstremalny stres* (s. 48–64). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Szymanowski T. (1989). *Powrót skazanych do społeczeństwa*. Warszawa: Wyd. Prawnicze.
- Terelak J. (2001). *Psychologia stresu*. Bydgoszcz Oficyna Wydawnicza „Branta”.
- The Goals of Medicine: Setting New Priorities: A Hastings Center Project Report (2000). W: J.H. Howell, W.F. Sale (red.), *Life Choices. A Hastings Center Introduction to Bioethics*. Washington: Georgetown University Press.
- Tomaszewski T. (1984). *Ślady i wzorce*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Visher C., La Vigne N., Travis J. (2004). *Returning Home: Understanding the Challenges of Prisoner Reentry. Maryland Pilot Study: Findings from Baltimore*. Washington: Urban Institute. Justice Policy Centre.
- Visher C., Travis J. (2003). Transitions from Prison to Community: Understanding Individual Pathways. *Annual Review of Sociology*. 29, 89–113.
- Wathelet M. (2002). Propos liminaires. W: F. Delpérée (ed.), *Le principe de subsidiarité* (s. 17–20). Bruxelles–Paris: Éditions Bruylant.
- Wiechetek M. (2014). *Komponent B. Podręcznik Użytkownika*. Lublin: Fundacja Rozwoju KUL, Stowarzyszenie Natanaelum.
- Wojciszke B. (2011). *Psychologia Społeczna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Wołowicka L. (2001). *Jakość życia w naukach medycznych*. Poznań: AM.
- World Health Organization (1948). *WHO Constitution*. Geneva.
- Woynarowska B. (2007). *Edukacja zdrowotna. Podręcznik akademicki*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Wrona-Polańska H. (2002). Promowanie zdrowia w procesie edukacji. W: M. Ledzińska, G. Rudkowska, L. Wrona (red.), *Osoba – Edukacja – Dialog* (s. 234–239). Kraków: Wydawnictwo Naukowe AP.
- Wrona-Polańska H. (2003). *Zdrowie jako funkcja twórczego radzenia sobie ze stresem*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe AP.
- Wrona-Polańska H. (2006). Zdrowie – psychologiczne wyznaczniki, sposoby jego promowania i wspomagania. *Sztuka leczenia*, tom XIII, nr 1–2, 19–31.
- www.sw.gov.pl/pl/o-sluzbie-wieziennej/statystyka/ (dostęp 03.02.2015)
- Wysocka E. (2009). *Diagnoza w resocjalizacji*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Zięba-Załużka H. (2011). Konstytucjonalizacja zasady subsydiarności w polskiej konstytucji a społeczeństwo obywatelskie (s. 67–84). W: A. Pawłowska, S. Grabowska (red.), *Zasada pomocniczości. Wymiar europejski, narodowy, regionalny i lokalny*, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.

NarzedziaWspolpracy.pl

Przedmiotowa pozycja, zawiera nowe, niewystępujące do tej pory narzędzia do diagnozy potencjału readaptacyjnego osób zagrożonych wykluczeniem społecznym i zawodowym. Stanowi ona kompendium wiedzy dla osób zajmujących się wsparciem readaptacji grup marginalizowanych zarówno na gruncie teoretycznym, jak i praktycznym. Interdyscyplinarny charakter książki pozwala na jej użytkowanie przez psychologów, socjologów, pracowników socjalnych, pedagogów, pracowników publicznych służb zatrudnienia, pracowników instytucji pomocy i integracji społecznej oraz członków organizacji pozarządowych realizujących cele statutowe związane ze wsparciem osób zagrożonych wykluczeniem. Przedstawione w książce metody do diagnozy i pracy z osobami marginalizowanymi mają solidne podłoże teoretyczne i badawcze. Opracowane zostały jako odpowiedź na autentyczne potrzeby osób zajmujących się wsparciem procesu readaptacji.

dr hab. Anna Śliz, prof. UO

KAPITAŁ LUDZKI
CZŁOWIEK – NAJLEPSZA INWESTYCJA!

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

 PWN

Wydawnictwo
Naukowe PWN SA
infolinia: 801 33 33 88
www.pwn.pl

ISBN 978-83-01-18182-6

9 788301 181826